

MAGYAR NŐÍRÓK

ÍRTA

BÁNHEGYI JÓB

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

1939

Nihil obstat. In S. Monté Pannóniáé, die 1. Decembris 1939. *Dr. Bertholdus Kolos*, censor. Nr. 1811/1939. Imprimi permittitur. In S. Monté Pannóniáé, die 2. Decembris 1939. De mandato Exc.-mi D. Archiabbits: *Theodosius Niszkr*, prior archicoenobii.

Nihil obstat. *Dr. Michael Marczell*, censor dioecesanus. Nr. 8846/1939. Imprimatur. Strigonii die 4. Decembris 1939. *Dr. Joannes Drahos*, vicarius generális.

Stephaneum nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.

Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

Bánhegyi Jób
-
MAGYAR NŐÍRÓK

ELŐSZÓ.

A magyar nőírók alkotásai szerves részét alkotják nemzeti irodalmunknak. Könyvemet nem azzal a szándékkal írtam, hogy irodalmunk egységét megbontsam, kiszakítva belőle nőíróinkat. A tárgyalás során mindig igyekszem feltüntetni és éreztetni azt a nagy és egységes egészet, amelynek összefüggéseibe a magyar nőirodalom beleilleszkedik. Ezzel az eU járással azt hiszem sikerült a fejlődés gondolatainak nőirodalmunk alakulásában is meglevő érvényét kimutatnom és így az elvi alapokra támaszkodó tudományosság szándékát megőriznem.

Ezen túl azonban gyakorlati cél is vezetett. A magyar nőírók munkásságáról Faylné Hentaller Mariska könyve (A magyar írónőkről, 2. kiad. 1889) óta nem jelent meg összefoglaló ismertetés, pedig az azóta eltelt félszázad alatt ugyancsak jelentősen megnövekedett irodalmunk női munkásainak száma és éppen ez a korszak volt az, amelyben nőíróink a legértékesebbet alkották. Legkiválóbb képviselőiket jelentőségüknek megfelelően bővebben méltatom, hiszen az irodalmat kedvelő közönség érdeklődése elsősorban feléjük irányul. Az anyagot nem kívántam filológiai teljességgel és aprólékossággal kimeríteni, ci^vizont arra törekedtem, hogy egyetlen számottevő nőírót se mellőzzek előadásomban. Könyvembe átdolgozva beleolvastottam néhány korábbi, magyar nőírókról megjelent tanulmányomat. Az értékelésben esztétikai és fejlődéstörténeti szempontok vezettek. A női lélek

műalkotó tehetségének kérdését a történeti tárgyalás elé illesztett külön fejezetben tárgyalom.

Magyar nők kultúrtörténeti munkásságát és érdemeit megörökítő könyvemet legyen szabad első-sorban a magyar asszonyok és leányok figyelmébe ajánlanom.

A NŐ ÉS A MŰALKOTÁS.

A KÉRDÉS IDŐSZERŰSÉGE.

A magyar irodalom múltjának és jelenének tanúságtétele alapján arra a kérdésre keresünk feleletet: mire képes a nő műalkotó tehetsége a művészetek irodalmi ágában? Időszerű e kérdés felvetése, mert míg a régi idők folyamán irodalmunkban csak szórványosan fordulnak elő nőírók, addig a múlt század óta a nőknek a közélet minden vonatkozásában való fokozottabb térfoglalásával egyidejűen az irodalom művelésében is tevékenyebb részt kértek, sok magyar nőírónak pedig már az egész művelt magyarság érdeklődését sikerült felkeltenie művészete iránt. Korunkban a nő helyzete a társadalomban gyökeres változáson ment keresztül. A férfival szemben való egyenjogúsága nem kivételes helyzet többé, hanem elvi és gyakorlati tekintetben is általánossá lett. A mai nő függetlenül és szabadon alakíthatja életét, minden szellemi pálya megnyílt előtte, az irodalom területén sem tekintik többé exotikus vendégnek vagy betolakodott «kékharisnyá»-nak, korlátlanul versenyezhet a közönség kegyeiért férfi író társaival. Az önálló kenyérkereső nő mellett általánossá lett napjainkban egy új típus: az *alkotó nő*, akinek teljesítményei a képzőművészetben és az irodalomban egyaránt figyelmet keltenek. Mit szól ehhez a jelenséghez a történelem, a lélektan és az esztétika? Van-e a nő pszichofizikai adottságaiban elegendő alap a műalkotó tevékenységhez? Alkalmas-e arra, hogy tehetségé-

vel az emberiség esztétikai értékállományát gyarapítsa?

A nők mint fogékony *műélvezők* és mint *műalkotások ihletői* a legrégebb időkől kezdve jelentős szerepet tölthettek be a képzőművészet és irodalom történetében. Hogy a mi irodalmunk körében maradjunk: a múlt század első fele óta a nők alkotják a szépirodalom olvasóközönségének nagyobb részét olyannyira, hogy a férfírók is nagyon gyakran az ő igényeikhez és ízlésükhöz alkalmazkodnak írásaikban. És hogy mit köszönhet irodalmunk női egyéniségek ihlető erejének, arra nézve legyen elég e példákra utalnunk: Balassa Bálint és Losonczy Anna, Csokonai és Lilla, Vörösmarty és Perczel Etelka, Petőfi és Szendrey Júlia, Vajda János és Gina, Ady Endre és Léda elválaszthatatlanok egymástól, midőn a magyar líra legnagyobbjaira és legszebb termékeikre gondolunk. A nő lényében benne rejlik az öntudatlan esztétikum. Mindig voltak és vannak ma is nők — írja Hans Hildebrandt a nőről mint műalkotóról kiadott könyvében —, akiknek vonzóan harmonikus egyénisége pszichofizikai alkatának minden megnyilvánulásában esztétikai hatást kelt és felér a legszebb műalkotással. (Die Frau als Künstlerin. Berlin, 1928.) De vajjon rendelkezik-e a női nem az egyénien látott, átértékelt és alakított élet művészi hatású megrögzítésének geniális adományával? Nincs-e igazuk azoknak, akik — mint Schopenhauer, Möbius, Hartmann és Weininger — veleszületett szellemi alsóbbrendűséggel vádolják a női nemet és minden műalkotó tehetséget megtagadnak tőle. Mit mond erre vonatkozóan a történelem?

A TÖRTÉNELEM TANÚSÁGA.

Ha csak futó pillantást vetünk is a művészetek múltjára, azt a kétségtelen megállapítást kell tenünk, hogy *a világ legnagyobb műalkotó szellemei szinte kivétel nélkül férfiak voltak.* Ok tervezték az építészet remekeit, az egyiptomi piramisokat, az asszír-babiloniai és a görög templomokat, a középs kori gótika égbetörő dómjait, a reneszánsz és barokk világ monumentális templom- és palota-csodáit, az Eifel-tornyot és a felhőkarcolókat. Férfikézből kerültek ki: a belvederei Apolló, a miloi Venus, Michelangelo Mózes és Pietája csak úgy, mint Donatello, Andrea del Verrocchio, Benvenuto Cellini, Canova, Thorwaldsen, Rodin, Meunier vagy Hildebrand Adolf szobrászati remekei. Férfiak alkotó geniejéről beszélnek a Pompeiben napvilágra került ókori falfestmények, a bizánci bazilikák szigorú fenségű Krisztus-ábrázolásai, a Capella Sixtina megrázó freskói, Raffael bájos Madonnái, Lionardo da Vinci felülmúlhatatlan Utolsó vacsorája és titokzatos Mona Lisája, Dürer, Tizian, Correggio, Rembrandt, Rubens, Murillo, Tiepolo, Böcklin és a többi lángelméjű festő halhatatlan ecsetje, ki győzné őket mind felsorolni? Ha a *zene* történetéhez fordulunk: Palestrina, Bach Sebestyén, Beethoven, Mozart, Wagner, Verdi, Liszt Ferenc és a többi világhírességek sorában hiába keresünk nagy női zeneszerzőket. Ha a költészet múltjában keresgélünk: Firduszi, Homeros, Sophokles, Dante, Shakespeare, Molière, Goethe, Petőfi, Dostojevskij nevén akad meg tekintetünk és szinte fellélegzünk, midőn Sapphonak a

lesbosi hattyúnak mondai ködben elmosódó alakja, a misztikus élet transcendentális élményeit és apokaliptikus látomásait művészi intuícióval kinyilatkoztató bingeni Szent Hiidegard, Szent Gertrúd és Nagy Szent Teréz után a legújabb korban egy Lagerlöf Selma, Enrica von Handel-Mazzetti, Ada Negri, Elsa Lasker-Schüler vagy Sigrid Undset nevét látjuk felragyogni. Miképp magyarázzuk meg ezek után azt a vitathatatlan tényt, hogy a múltban a nők között aránylag olyan nagyon kevés a jelentős műalkotó?

A MILIEIUELMÉLET.

Magyarázatul könnyen felvetődhetik bennünk az a gondolat, hogy talán a társadalomnak androkratikus, azaz *férfiuralmi berendezettségében* és a nőknek szinte a legújabb korig alárendelt társadalmi helyzetében kell az okot keresnünk? Az erősebb, uralkodó nem megakadályozta a női műalkotó tehetség szabad érvényesülését... Ez a magyarázat azonban nem kielégítő, mert megcáfolja a történelem. Voltak ugyanis virágzó művészeti korszakok, amikor a műalkotás külső feltételei a férfiak és nők számára egyaránt rendelkezésre állottak. Csak utalunk az ókori Athén művészeti kultúrájának fénykorára és a hetérák kiváltságos társadalmi helyzetére, azután a reneszánsz, barokk és főképp a rokokó világának udvari és szalondámáira, akik ugyancsak élvezték a teljes szabadságot, anyagi és szellemi függetlenséget, mégsem akadt közöttük geniális képzőművész, zeneszerző vagy költő, legfeljebb néhány epigon festő, szellemes levél- és naplóiíró. Vagy miért nem terem-

nek nagy számmal női műalkotók a mai Amerikában, különösen az Egyesült Államokban, ahol már szinte gynokratikus, tehát nőuralmi jellegű a társadalom berendezettsége, annyira a nők körül forog és a nők kedvéért van minden, és ahonnét a fiús leány és el-férfiasodott nő nemrég oly divatos típusa világszerte hódító útjára indult, szerencsére csak rövid időre! Zenét pedig minden korban tanulhattak a nők és tanulnak ma is, aránylag talán többen, mint a férfiak, mégsem találunk sem a múltban, sem a jelenben egyetlen kiváló női zeneszerzőt, akiket a halhatatlan férfi-komponistákkal egy sorba helyezhetnénk. Kis tűnő zongora- és hegedűvirtuózok elég nagy számai akadnak a nők között, de nagy zenei alkotóművész eddig nem jelentkezett soraikból.

Milieuselmélettel, környezeti és szociális okokból tehát nem lehet a nőknek a műalkotás terén a férfiakénál tagadhatatlanul alárendeltebb helyzetét megmagyarázni.

BIOLÓGIAI ÉS LÉLEKTANI MAGYARÁZAT.

Az igazi magyarázatot a biológia és még inkább a pszichológia segítségével találjuk meg. (L. e kérdésre vonatkozóan Kornis Gyula: Nők az egyetemen c. tanulmányát. IvTapkelet 1925. évf. valamint test-szervezeti tekintetben különbség van a két nem, a férfi és a nő között és ez a különbség a nőt elsősorban az anyaság hivatásának betöltésére képesíti és utalja, akként a férfi és nő lelki berendezettségében is vannak különbségek, a tehetségeknek nem mennyiségi, hanem minőségi vonatkozásában. Az értelem, érzés

lem, akarat, intuíció, képzelet lelki képességei és funkciói, amelyek a műalkotáshoz szükségesek, a nőből sem hiányoznak. A nő lelki életének az a karakterisztikuma, amely a férfietől legjobban megkülönbözteti és amely művészi ténykedéseinek jellegét és korlátait is megszabja, *a fokozottabb emocionalitás*-ban jelölhető meg. Bár ezzel a tulajdonsággal együtt jár a benyomások iránti nagyobb érzékenység és a képzelet élénkebb működése is, ami magában véve fontos és értékes feltétele a művészkedésnek, mégis éppen az érzelmeknek ez az erősebb tónusa gátolja sok tekintetben a nőt a műalkotó tevékenységben. Nem részletezzük itt azokat a lelki folyamatokat, amelyek alkotás közben a művész lelkében végbe-mennek, csak utalunk arra a műalkotás pszichológiájából általánosan ismert tényre, hogy a művészi koncepció eredményeként kialakul az alkotó egyén lelkében egy előkép, egy művészi ideálkép, amely a kidolgozás egész folyamata alatt a művész lelkétől elválasztottan, objektívaltán lelki szeme előtt lebeg. Ez az objektiváció lehetővé teszi a művésznek, hogy alakító munkája közben, ihletének túlfűtöttsége mels lett is szinte hűvös tárgyilagossággal ellenőrizze önmagát, kritikát gyakoroljon saját alakító eljárása felett, amellyel az eszményképet megközelíteni és jelentősnek érzett élményét hatásos, maradandó érvényű műformában megrögzíteni törekszik. A női lélek fokozottabb emocionalitása miatt éppen erre az objektivációra és a nyomában járó értelmi ellenőrzésre és kritikára kevésbé képes, mint a férfi; eggyé olvad, szinte azonosul az eszményképpel és nem tudja ezt önmagától mintegy elválasztottan

szemlélni. Ez magyarázza meg tehát lélektanilag, miért olyan kevés a nők között, különösen a művészet bizonyos ágaiban az igazán kiváló műalkotó.

ÉPÍTÉSZET, SZOBRÁSZAT, ZENE.

Ha tehát a nők hivatást éreznek ahhoz, hogy ne csak mint finom érzékű, fogékony műélvezők, hanem mint alkotók is résztvegyenek az esztétikai kultúra előmozdításában, akkor el kell kerülni azokat a művészeti ágakat és azokat a műfajokat, amelyekben lelki alkatuk sajátos természete miatt kevés reményük lehet az érvényesülésre. A logikus tervezés, szigorú formatörvényekhez igazodás képessége nem női tulajdonság; az építészetben és szobrászatban tehát, különösen ha monumentális jellegű elgondolást kell megvalósítani, kevés siker kecsegteti őket. A női lélek fokozott emocionalitása miatt általában nagyon fogékony a zene iránt, ami érthető is, hiszen minden művészet közül a zene fejezi ki legközvetlenebbül az érzelmet. A zenemű felépítésében azonban következetesen érvényesülő formaszabályok uralkodnak; szerkezete olyan rendszeres és logikus, mint valami építészeti alkotásé. Ezért ritka a női zeneszerző; mivel azonban a reprodukáláshoz szükséges technikát el lehet sajátítani, a beleélés és beleézés adománya pedig sajátosan női erény, érthető, hogy elég sok a nők között az igazán kiváló zenevirtuóz. Ha pedig a nő hangszerűl a saját hangját használhatja és az idegen kompozíció élménytartalmával azonosulva önmagát adhatja, akkor felülmúlhatatlan esztétikai élményt tud nyújtani, mint a világnagy énekesnői bizonyítják. Ugyanez áll a táncművészetre is, amelyben a

nő határtalanul ki tudja fejezni lényének megbont-hatatlan pszichofizikai egységét, úgyhogy a táncoló nő gyakran valóságos testet öltött «eleven muzsika».

SZÍNPAD ÉS DRÁMAÍRÁS.

Az ösztönös beleélés képességével, a finom árnyalatok iránti hallatlan érzékével érvényesül a nő a színpadon, az emberalakítás művészetében. A drámai hősnő alakját a férfiszerző rajzolja ugyan meg éles és határozott körvonalakkal, de a női alakító telíti meg élettel. A drámaszerkesztés zárt, kötött formákat kívánó természete viszont ellenkezik a nő korlátlan önkifejezésre törekvésével, tárgyiasága nem felel meg a nő veleszületett szubjektivitásának. Nagy női drámaírók sem a világirodalomban, sem minálunk nincsenek. Ez a legnehezebb irodalmi műfaj, egyetlen magból kell önmagában teljes, vaskövetkezetességgel fejlesztett cselekvényt felépíteni, az alanyiség megtagadásával, hűvös objektivitással kell drámai hősöket teremteni és egyénített jellemeket ábrázolni. Csupa olyan követelmény, amelynek megvalósítását nagy mértékben gátolja a női lélek fokozott impulzivitása. Érdekes jelenség, hogy e nehézséget a nőírók maguk is érzik, mert egészen kivételes közöttük az olyan, aki drámaírói sikerekre pályázott. (Nálunk például Hatvány Lili bárónő és Bethlen Margit grófnő, akik azonban nem annyira drámaírói képességüknek köszönhették különben is rövid életű színpadi sikerüket, hanem előnyös társadalmi helyzetüknek és annak a körülménynek, hogy színpadi alkotásaikban kulcsdrámát sejtett a szenzációkra éhes pesti közönség.)

A NŐ MINT LÍRIKUS.

A líra az érzelem költészete. Korlátlan lehetőséget nyújt az ember belső világának feltárására, öröm és fájdalom, vágy és álom, gyengéd vonzalom és szenvedélyes rajongás, ábrándos merengés és Iobogó extázis, minden érzés és indulat, amellyel a nő annyira egybe tud forni, megnyilatkozhatik a lírai költészetben. Jogosnak látszik tehát az a feltevés, hogy az irodalomnak és a legszubjektívebb ága égés szén megfelelő működési területe a fokozottan szénzibilis nők műteremtő hajlamának. Azonban nem egészen így áll a dolog: a világirodalom és a mi irodalmunk története is arról tanúskodik, hogy nincsenek a nőírók között igazán genialis lírikusok. Mi ennek a magyarázata?

Az intenzív élmény, a jelentős lírai tartalom lehetősége nem hiányzik a nőből. De a hatásos kifejezés a lírai műfajokban is önkorlátozást, válogatást és kis emelést, lényegláttatást, zárt szerkezetet, tehát sok szintetikus erőt, megkötöttséget követel. A nőkben azonban emocionalitásuk miatt erősebb a lényegéit és lényegtelenet egyaránt feltárni kívánó *közlő és kU fejező tendencia*, a «vonzódás a feleslegeshez», mint a mértéktartást, önfegyelmezést és korlátozást jelentő *alakító vagy ábrázoló tendencia*, ami nélkül pedig nincs művészi Formaadás és nem keletkezhetik harmonikus műalkotás. A női lírikusok tehát, még a legtehetségesebbek is, mint bingeni Szent Hildegard, Ada Negri, Elsa Laskers Schüler, vagy a mieink közül Czöbel Minka, Erdős Renée, Kaffka Margit, Török Sophie, bőbeszédűsége, terjengőssége és

formátlanságra hajlanak, nehezen viselik a zárt formák művészi fegyelmét és így csak ritkán jutnak el a belső kompozíció kristályos tisztaságához, tartalom és alak időtlen érvényű egységéhez. Ez a körülmény teszi érthetővé, miért kedvelik újabb női lírikusaink a lelki alkatuknak annyira megfelelő és természetes hajlamuknak kedvező szabadvers lazább formáit.

IGAZI TERÜLETÜK AZ EPIKA.

Legjelentősebb a nők irodalmi teljesítménye az epikai műfajokban, különösen a szépprózábanⁱ⁺⁺ elsősorban nem George Sandra gondolunk, múlt századi nőírók közül talán legtöbbet beszélgett magáról és akinek írói babérait ugyancsak megtépdeste az idő, hanem a jelenkor néhány kimagasló nőírójára, amilyenek Lagerlöf Selma, Enrica v. Handel-Macretti és Sigrid Undset, vagy nálunk Tormay Cecilé, Kaffka Margit és Gulácsy Irén. A női epikusok nem annyira a zárt formát, drámai szerkezetet, ökonomikus előadást kívánó novellásban érvényesülnek, hanem a regényben, különösen az életrajzi és önéletrajzi regényben. A szerkezet esetleges fogyatkozásaiért bő kárpótlást nyújtanak érzelmi világa eredeti színeivel és gazdagságával, hangulatos leírásaikkal és a női lélek ismeretlen tájaira új világosságot vető intuíciójukkal. A női lélek mélységeinek feltárására elsősorban ők vannak hivatva; olyan világrészeket fedezhetnek itt fel, ahová a férfíró sohasem tudna behatolni. Különösen kedvez hajlamuknak a lírai hangnemet és a közlékenységét megengedő életrajzi és önéletrajzi regény. Ez utóbbiakban a szerkezet körvonalai a

tárgy természetéből adódnak, a nőíró a maga intuitív erejét szabadon érvényesítheti a részletek kidolgozásában. Mentül kötetlenebb formát enged meg valamely műfaj, annál jobban megfelel a nőíró természetes hajlamának. Napló, emlékirat, levél, olyan műfajok, amelyekben szabadon megnyilvánulhat a nő sokszínű énje, nincs kötve előre meghatározott tervhez, szigorú szabályokhoz, közvetlenül, megakötöttség nélkül feltárhatja vágyait és álmait, képzelete büntetlenül elcsaponghat, kiélvezheti teremtő másságát úgy, mint amikor a tükör előtt ülve díszítgeti önmagát, a tartalom sokfélesége azért mégis beleolvad az elbeszélő személy lényéből kisugárzó hangulati egységbe. Hogy a naplóformában milyen vonzót tud alkotni a nő, arról az újabb korban különösen két orosz naplóíró, Baskircsev Mária és Alja Rachmanova enemű írásai tanúskodnak.

CÉLKITŰZÉS.

A következő fejezetekben történeti igazolását kívánjuk nyújtani az előbbieken vázolt lélektani és esztétikai álláspontunknak. A történeti és tárgyi hűség követelménye hozza magával, hogy a régiebb korokban olyan nőírókkal is foglalkozunk, akiknek működése nem az esztétikai érdeket szolgálta, hanem a tágabb értelemben vett irodalomnak egyéb igényeit. Mentül közelebb jutunk korunkhoz, annál szigorúbban alkalmazzuk az esztétikai értékmérőt. Mivel azonban még az öncélúságra törekvő szépirodalmat is sokféle hatóerő formálja és nem csupán a szépség birodalmának növelése a célja, tehát a legújabb nőirodalomban sem mellőzhetünk olyan jelene

ségeket, amelyekből hiányzik ugyan a maradandóság legfőbb biztosítéka, a hatásos esztétikum, de mint korjellemző tünetek, az irodalmi élet jellemzése szempontjából figyelmet érdemelnek.

A KÖZÉPKORTÓL A ROMANTICIZMUSIG.

KÓDEXMÁSOLÓ APÁCÁK.

A nőknek a magyar irodalmi műveltségben való tevékeny szerepe már a középkorban megkezdődik. A férfikolostorokhoz hasonlóan a női zárdák is valóságos középpontjai voltak a szellemi életnek. Az apácák az imádság, elmélkedés, betegápolás és kézimunka gyakorlatain kívül a rájuk bízott leányifjúság nevelésével és tanításával is foglalkoztak és nagy gondot fordítottak az önművelésre. Állandó szellemi kapcsolatot tartottak fenn a férfikolostorokkal, kölcsönkérték és szorgalmasan másolták a kódexeket. A női zárdákban is megtaláljuk a *stuba scriptoriát*, az írószobát, ahol fáradhatatlan női kezek rajzolták és festették pergamentre a díszes kezdőbetűkkel és finom miniatűrökkel ékes szövegeket. A kódexeket külön kis könyvtárszobában őrizték, ennek gondozása a könyvtárosnővére volt bízva. Nincs tudomásunk arról, hogy középkori apácáink között, külföldi példákhoz hasonlóan, eredeti szerző is akadt volna. Középkori irodalmi emlékeink legnagyobb része egyébként is fordítás, nem eredeti alkotás. A szerezési alázatosság pedig nem engedte, hogy az író vagy másoló büszkélkedjék azzal a munkával, amelyet Isten dicsőségére és felebarátainak lelki javára végzett: a szerzők és másolók legszívesebben névtelenségbe burkolódnak.

A kódexek másolásában legnagyobb érdemet

Szent Domonkos és Assisi Szent Ferenc leányai, a dömés apácák és a klarisszák szereztek. Kolostoraik közül a margitszigeti domonkos-rendi és az óbudai ferences apácázárda jutott irodalmi jelentőségre. A legelső ismertnevű nőírónk, kódexmásolónk, *Ráskay Lea* is dömés apáca volt. Nevét a legendákat és példákat tartalmazó Cornides-kódex egyik lapján árulja el. Ráskay Lea előkelő magyar nemes család sarja volt és életének egy részét ugyanabban a zárdában töltötte, amelyben Boldog Margit életszentsége kivirágzott: a Nyulak-szigetén, a mai Margitszigeten levő női kolostorban. Az említett kódexen kívül ő másolta a Példák könyvét, a Margit-legenda egy részét, a Domonkos-legendát és Horváth-kódexet, összesen mintegy ezerháromszáz lapnyi szöveget. Hazájának sorsa a cella falai között is melegen érdekelte; a Cornides-kódex másolása közben fájó szívvel említi meg az 1514-i parasztlázadást, más helyen megemlékezik a bácsi gyűlésről, 1519-ben a nádor haláláról. Beöthy Zsolt *Ráskay Lea* című 1886-ban megjelent költői beszélyében színes és hangulatos korrajz keretében eleveníti meg az első magyar nőíró nemes alakját.

A másik ismert nevű kódexmásoló apáca, *Sövény házi Márta*, szintén Szent Domonkos női szerzetének tagja volt, személyéről azonban nincsenek közelebbi adataink. Két ismeretlen szerzetestársával együtt ő másolta az érsekújvári-kódexet, amely egyéb vallásos tárgyú szövegeken kívül fenntartotta számunkra legterjedelmesebb középkori verses nyelvemlékünket, Alexandriai Szent Katalin legendáját. A szerény dömés nővér írás közben többször kéri

olvasóit, fordítsák figyelmüket a szöveg üdvösséges voltára és ne ütközzenek meg azon, ha talán nem ír szépen.

Ismeretlen nevű dömés apáca másolta az erkölcsi példákat tartalmazó Sándor-kódexet és az Apostolok méltóságáról szóló könyvecskét. Klarisszáktól származik az imádságokat, elmélkedéseket, példákat és legendákat magában foglaló Lázár-kódex és a Lobkowitz-kódex, továbbá a Szent Ferenc életét, válásos tanításokat és apáca-regulákat ismertető Virginia-kódex. Az imádságos könyv jellegű Gömör-kódexet Tétényi Pál pálosrendi vikáriuson kívül nagyobb részben egy Katalin nevű apáca másolta.

AZ ELSŐ MAGYAR KÖLTŐNŐ.

A XVI. század első évtizedeiben rendkívüli módon fellendült kolostori irodalom további fejlődésének véget vetett a mohácsi vész. A részekre darabolt ország lelki egységét megbontotta a hitújítás. A *protestáns kor* (1526—1606) magyar irodalmának művelői jórészt az új hit terjesztői közül kerülnek ki; az irodalmi élet kibontakozását elősegíti a könyvnyomtatás elterjedése, az olvasóközönség szélesebb körű, mint a középkorban. A szellemi érdeklődés középpontjában a vallás és a nemzet sorsának kérdései állnak, a költészet is inkább tanítani, meggyőzni, téríteni és használni akar, mint gyönyörködtetni. Annál meglepőbb, hogy a szenvedélyes hitviták korában újabban felfedezett legrégebb magyar költőnő, *Thelegdy Kata*, egyetlen versével a humanista műveltségű poéták közé tartozik. *Thelegdy Kata* kisvárdai Zokoly Miklós földbirtokosnak volt

a felesége. 1601-ben halt meg. öt levele maradt fenn a XVI. század végéről, ezek közül irodalomtörténeti jelentőségűvé vált az egyik, amelyet szatmármegyei otthonából, Kisvárdáról küldött Ecsed várában lakó rokonához, Ecsedi Báthory Istvánnéhoz. Ez a gazdag és előkelő asszony, a tudomány és művészet bőkezű pártfogója, dicsekedve írta rokonának, hogy parkjában van egy barlang és forrás, amely Pallas és Minerva istennők oltalma alatt áll. Erre feleli Thelegdy Kata tréfás hangú, szellemes levelében, hogy nemcsak a «forrás- mellett laknak poéták. Világirodalmi tájékozottsággal fel- említi ennek igazolására orosz költőket is, akik nem fordultak ugyan meg a Báthoryak udvarában, mégis híres költők. Levele a prózából szinte észrevétlenül siklik át verses előadásba. Természeti részekkel, hasonlatokkal és mitológiai vonatkozásokkal ékesített kis költeménye a kulcsos városokat és szép várakat kedvelő Pallas-Minervával szemben a hegyeket, völgyeket és mezőket járó fővadász Dianát és nimfáit dicséri. Thelegdy Katát e költeménye alapján — Waldapfel József megállapítása szerint — be kell iktatni a XVI. század költői sorába «annak az enyelgő világi lírának művelői közé, melyet Balassi emelt magasra. Újabb nyoma ez annak is, hogy a magyar- nyelvű költészetnek nemcsak főközönsége került ki a latin irodalomtól távolabb álló asszonyok sorából, hanem aktív részük is volt annak fejlődésében s hagyományai folytatásában». A két előkelő nemes asszony, Báthoryné és Zokolyné költői vetélkedése minden esetre nagyon kedvező világot vet e viharos század főrangú magyar hölgyeinek kultúrájára.

KÉTES SZERZŐK.

A sárospataki református főiskola tulajdonában van egy XVI. századi kéziratos énekgyűjtemény, a *Bártfai énekeskönyv*. Az ebben foglalt költemények egyik-másikának versfőiből női neveket — Massai Ágnes, Kétági Ágnes, Ladoni Sára, Anna Kata Ge., Dóczi Ilona — lehet kibetűzni. Egy akrosztichonos költeményből pedig, amelyet három XVII. századi kódex is megőrizett (a Lugossy-, Lipcsey- és Vasady-kódex), Dóczi Zsuzsanna neve kerül elő a versfőkből. Mivel az utóbbi kódexek kétségtelenül tartalmazznak az előző századból származó verseket is, Hentaller Mariska (A magyar írónőkről. 1889) és újabban Harsányi Ilona (A XVII. és XVIII. század magyar költőnői. 195?.), Dóczi Zsuzsannát az előbb felsorolt nevek viselőivel együtt a protestáns kor költőnői közé sorozzák. Harsányi Ilona kifejezi ugyan azt a helyes felfogást, hogy a versfőben foglalt név nem okvetlenül a szerző nevét jelzi, hanem azét is jelentheti, akinek tiszteletére vagy megrendelésére írták, de tanulmánya további során következtetlenné válik és elfogadja, hogy ők Thelegdy Katával «az első hölgykoszorú a magyar Parnasszuson». Ezt a megállapítást, legalább egyelőre, csak ingatag alapon álló feltevésnek vallhatjuk.

LORÁNTFFY ZSUZSANNA.

A következő században, amelyet irodalomtörténünk *A katolikus restauráció* (1606—1711) vagy ellenreformáció korának nevez, tovább folytatódnak a vallásos és nemzeti küzdelmek, Pázmány Péter és a

jezsuiták működése nyomán a katolicizmus új virágzásra jut, de a protestánsok is szívósan védekeznek; a hitvitázó irodalom ebben az időben lendül legmagasabbra. A lírai költészetben Balassa Bálint hagyományai élnek, az epika Zrínyi és Gyöngyösi munkásságában a *barokk ízlés* térfoglalását mutatja. A hitvédelmi irodalom művelői között egy magasrangú protestáns asszonnyal is találkozunk: I. Rákóczi György erdélyi fejedelem feleségével. *Lorántffy Zsuzsanna* (1600—1660) nemcsak hűséges és odaadó hitvese és támasza volt férjének, hanem református egyházának is egyik legbuzgóbb híve és pártfogója. Bökezű adományokkal segítette a protestáns iskolákat, különösen a sárospataki főiskolát, ahová a kor leghíresebb tanárait gyűjtötte össze, egyebek közt Comeniust. Sárospatakon nyomdát állított fel, hogy a református teológiai művek megjelentetését elősegítse. Maga is jártas volt a hittudományban és szívesen résztvett a hittudósok vitáiban. Hitéért való buzgólkodása indította *Moses és a Propheták* (1641) című könyvének kiadására, amelyben a Szentírásból összegyűjtött idézetekkel törekszik a református vallás tételeinek igazságát bizonyítani. Ez az első könyv, amely hazánkban nőirótól nyomtatásban megjelent. Katolikus részről Széchenyi György esztergomi kanonok, a későbbi primás felelt névtelenül az előkelő szerző könyvére. Gúnyos és élehangú válasza nyomán valóságos röpiratharc keletkezett. A szemben álló felek szenvedélyes hangon támadták egymást, a protestánsok haragja különösen a jezsuiták ellen irányult, mert őket gyanúsították a fejedelemasszony személyét sértő irat szerző-

ségével. Ez az irodalmi harc is hozzájárult ahhoz, hogy I. Rákóczi György hadjáratot indított a királypárti Magyarország ellen.

PETRŐCZY KATA.

A Balassa Bálint nyomán járó lírikusok közt érdes mes helyet foglal el egy költőnő, gróf Pekry Lőrincné, *Petrőczy Kata Szidónia* bárónő (1664—1708). Élete bővelkedik megpróbáltatásokban és szenvedésekben. Atyja résztvett a Wesselényi-féle összeesküvésben, ezért elkobozták vagyonát, ő maga Erdélybe menekült. Kata rokonai körében nőtt fel; tizennyolcéves korában férjhez ment Pekry Lőrinchez, aki Thököly Imre oldalán harcolva a császári sereg fogságába került. Szabadságát és vagyonát azzal a feltétellel nyerte vissza, hogy áttér a katolikus vallásra. Feleségét, aki buzgó luteránus asszony volt, nagyon bántotta férjének áttérése. Ekkor fordította le Mayer János német protestáns teológus könyvét: *A pápista vallásra hajlott lutheránusok lelkiismereteinek kínját* (1690), hogy férjét elhagyott hitére visszatérítse. Pekry Lőrinc II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának megindulásakor csakugyan elpártolt a királytól és a katolikus vallástól és a fejedelem pártjára szegődött. Felesége emiatt gyermekeivel együtt hosszabb rabságot szenvedett Nagyszebenben. Itt fordította le Arndt Jánosnak, a németországi pietista szellemi áramlat egyik vezető alakjának könyvét (*A kereszt nehéz terhe alatt elbágyadt szíveket élesztő jóillatú XII liliom*. Kolozsvár, 1705), amellyel egyik magyarországi képviselője és úttörője lett a dogmákkal szemben a szívbeli áhítat szükségességét és elsőbbe

ségét hirdető vallásos mozgalomnak. Másik Arndtfordítása is ugyanennek az iránynak szolgálatában áll (Jó illattal füstölgő igaz szív. Lócse, 1708). A kuruolabanc harcok változó szerencsésű hadi eseményei között állandó rettegésben és menekülésben teltek Petrőczy Kata napjai. A sok szenvedéstől korán megtörve, 42 éves korában halt meg II. Rákóczi Ferenc beregmegyei szentmiklósi birtokán.

Vallásos műveinek szellemtörténeti jelentősége mellett lírájáról is méltánylással szól irodalomtörténetünk. Kéziratban maradt verseit először Thaly Kálmán adta ki 1883-ban, teljesebb gyűjteményét Harsányi István és Gulyás József jelentették meg az Irodalomtörténeti Közlemények 1915-iki évfolyamában.

Petrőczy Kata vérbeli lírikus természet; belső kényszer készítette arra, hogy verseljen. Rendkívül érzékeny és fogékony lelke telítve volt fájó élményekkel. Férjének elhidegülése, labanccá létele és vallása változtatása, fiúgyermekének korai halála különösen fájta neki. Hitében talált vigasztalást: Istenhez fordul hitvesi csalódásának sötét óráiban, tőle vár segítséget, midőn férje az ellenség fogságába kerül és vagyonukat is elveszítik. Megkapó vonás költeményeiben a hűséges szerelem, amellyel hites férjéhez akkor is ragaszkodik, midőn az csapodárságával méltatlannak bizonyult hozzá. A valláson kívül a természetében keres vigasztalást bánatára: «Szánjatok kősziklák, Erdők, kies puszták, Bánkódjatok rajtam . . . Mezők szép virági, Vizek friss folyási, Könnyezettetek rajtam . . . Erdei sok vadak, Repülő madarak, Sok jajszóm halljátok . . . De a csordultig

telt bánatos szívet sokszor a szép zöld erdő sem tudja megnyihíteni: «Az sem adhat vigasztalást, az is nem kellő, Folyóvizek, szép források, nyári szép szellő, Minden világi sok szépség búdat nevelő . . . Lírájának alapszíne mindvégig a panaszos hangulat marad; az öröm és boldogság akkordjai nem csendülnek fel lantján, bizonyára azért nem, mert életéből is hiányoztak. Formaérzékét a század lírai mintaképeinek, Balassa Bálintnak költészetén nevelte; nemcsak dallammintákat tanult tőle, hanem példaképeinek terméshetszeretete és vallásos ihlete is hatott rá, anélkül azonban, hogy egyéniségét megtagadta volna. Egyhangú, de meggyőzően őszinte lírai panaszai ma is meghatják az olvasót.

RÁKÓCZI ERZSÉBET. LEVÉLÍRÓ ASSZONYOK.

Kortársa, *Rákóczi Erzsébet* grófnő, szintén a Balassát utánzó lírikusok csoportjába tartozik. A férfiaszkodó természetű, szertelenségekre hajló asszony, a «Kistapolcsányi Diána» kétszer ment férjhez, de mindkét házassága szerencsétlen volt. Egyik versében átkot mond boldogtalan házasságára, egy másikban pedig kedves paripáitól búcsúzik, gyönyörű magzatainak és édes gyermekeinek nevezi őket. Levelei, amelyeket meghitt bizalmasához, Esterházy Pál grófhhoz intézett, tehetséges prózaírónak mutatják.

Ebből a korból egyébként is sok levél maradt ránk többnyire főrangú asszonyoktól, akik szorgalmasan leveleztek férjeikkel, mert ezeket a politikai és hadi események gyakran szólították el otthonukból.

Levelezésük művelődéstörténeti forrásértékük mellett vonzó tanúsága a régi magyar nagyasszonyok nemes lelkületének. Mély vallásosság, a Gondviselésben való hit, férjük és gyermekeik iránti odaadó hűség és szeretet, aggodás és mindenre kiterjedő, körültekintő gondoskodás szól belőle. A legszorgalmasabb levélírók: Apafi Mihályné Bornemissza Anna, Bethlen Gáborné Károlyi Zsuzsanna, Csáky Istvánné Wesselényi Anna és ennek leánya Csáky Anna, gróf Esterházy Miklósné Csáky Krisztina, Hóller Jánosné Kornis Katalin, Kemény Jánosné Lónyai Anna, Petróczy Istvánné Révay Erzsébet, I. Rákóczi Györgyné Lorántffy Zsuzsanna, Teleki Jánosné Bornemissza Anna, Thököly Imréné Zrínyi Ilona, Thurzó Györgyné Czobor Erzsébet és gróf Zrínyi Péterné Frangepán Katalin.

A KÉT BETHLEN KATA.

A II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát befejező szatmári béke után nyugodtabb évtizedek következtek a vallási és nemzeti küzdelmekben kifáradt nemzetre. *A pihenés kora* (1711—1772), ahogy az irodalomtörténet a következő félszázadot nevezi, igazában a nemzeti erőgyűjtés ideje lett: a történettudomány fellendülése a magyarság történelmi küldetésének tudatát erősíti meg a lelkekben és az öncélúság vágyának útját készíti elő. A létszámában és intézményeiben egyre gyarapodó katolicizmus zavartalanul élvezi az előző században visszaszerzett vezető szerepét, de a protestáns egyházak is féltő gonddal dolgoznak művelődési szerveik fejlesztésén. E korszaknak egyetlen jelentős nőírója, *gróf Bethlen Kata* (1700-1759).

egyik legbuzgóbb híve és áldozatra kész védője volt református egyházának. Már gyermek korában elvesztette szüleit. Tizenhetedik évében akarata ellenére férjhez adták a katolikus gróf Haller Lászlóhoz, majd ennek korai halála után a protestáns gróf Teleki József felesége lett. Harminckét éves korában másodszőr is özvegységre jutott. E sok csapás miatt szereti magát írásaiban Árva Bethlen Katának nevezni. Első házasságából származó gyermekeit az erdélyi gubernium elvétette tőle és a katolikus vallásban neveltette. Kétféle vallású rokonságával sokat pereskedett, pestis, tűzvész és jégverés következtében rengeteg károsodás érte, de semmiféle veszteség sem tudta megingatni Isten irgalmasságába vetett bizalmát. Művelt asszony volt, rendkívül értékes könyvtárát udvari papjának, az irodalomtörténész Bod Péternek tanácsa szerint állandóan gyarapította és végrendeletében a nagyenyedi kollégiumnak ajándékozta. Maga is szorgalmasan irogatott. Imádságos könyve (Védelmező erős pajs), melyet «a kísérteteknek tüzes nyilai ellen» szerzett, halála évében jelent meg nyomtatásban.

Nevezetesebb műve ennél *«Életének maga által való rövid leírása»*, vagyis önéletrajza; ezzel lett ő az első magyar női önéletrajz szerzőjévé. Könyvéből híven élénk tárul egyénisége; lelkében, Máté Károly szerint, «kálvinista praedestinációs Istenhit pietista áhítattal találkozik» s ha katolikus-gyűlölete nem ütköznék ki soraiból, valamely középkori kolostor Krisztus-rajongását érezhetnénk ki belőle. Megadása sal vállalja az Üdvözítő keresztségét, hogy méltó követője lehessen. «Mert ugyanis micsoda ebben az

életben való szenvedés a jövő dicsőséghez képest? És kicsodák amelyek én rajtam megeshetnek? Csak emberi kísértetek, melyek az Isten kegyelme által semmiknek ítéltetnek, sőt az élet rövidségéhez s az örökkévalósághoz mérettetvén egy szempillantásig tartók-. Életét is mások okulására írja le, hogy az emberek lássák Isten nagy kegyelmét, amely neki, a gyenge és erőtlén asszonynak kitartást adott a megpróbáltatások bátor vállalására. «És ha kiknek az Isten nehéz keresztet ad, vegyék észre azt innen is, hogy a jó Isten soha az övéire olyan próbákat nem ereszt, amelyeknek elviselésekre elegendő kegyelmet is ne adna . . . sem magamat az Isten akarátja alá bocsátottam: úgy akarta az Isten s úgy lőttének, s után is légyen az Istennek akarátja szerént». Ez a mindvégig következetesen érvényesülő, mélyen vállalásos gyökerű életszemlélet foglalja bizonyos hangulati egységbe az első magyar női önéletírást, amely műfaj-történeti érdekességén kívül a magyar pietizmus eszmeáramlatainak is egyik jellegzetes kifejezője.

A protestáns imairódalomban tette emlékezetessé nevét egy másik *Bethlen Kata* (fi 725.) II. Apafi Mihálynak, a Bécsbe internált erdélyi választott fejedelemnek felesége. Imádságos könyve (Bujdosásnak emlékezetköve. 1726) számos kiadást ért meg, a református hívek még napjainkban is használják. — Kuruc Vay Adámné báró *Zay Annának* is van egy kéziratós imádságos könyve, amely «ajánló leveleid böi következtetve i72isben «Danckán» (Danzigban) készült.

Főrangú asszonyok közül került ki e kornak egyetlen ismert női verselője is. Gróf Cziráky Jó-

zsefné *Barkóczy Borbála* grófnő «Egy árva gerlicének sóhajtozó zokogási» címen jelentetett meg egy elégius hangú bölcselkedő verset 1743-ban. Írása mintegy beköszöntője a nemsokára gazdagon felburjánzó női műkedvelő költészetnek.

A FELÚJULÁS KORÁNAK IRODALMA.

A magyar irodalomnak szellemben és formakészletben való megújítása Bessenyei György és bécsi testtársainak munkásságával kezdődik. A *felújulás kora* (1772—1820) világnézeti tekintetben a racionalizmus térhódítását jelenti szellemi életünkben; a felvilágosodás eszmevilágát az öntudatosá váló irodalom terjeszti el. A cél: közműveltségünk megreformálása az új idők szellemében, antik és keresztény hagyományokban gyökerező kultúránk áthasonítása a felvilágosult Nyugat műveltségéhez, nemzeti eredetiségünk épségben tartásával, sőt fokozottabb kifejtésével. Az eredetiség programja azonban csak lassankint valósul meg; e kor irodalmán mindvégig erősen érezhető marad a külföldi irodalmak hatása. Különböző irányok versenyeznek egymással a közös célkitűzés megvalósulásáért: Bessenyei és társai, a franciások, Voltaire és Rousseau példáján lelkesülnek; klasszikus műveltségű szerzetes tanároknak egy csoportja a római költészet és a XVIII. századi latinul verselő barokk jezsuita költők mintáit követi; Kazinczy és köre a görög-német klasszicizmus eszményét tartja szem előtt a maga költői gyakorlatában. De vannak olyan költőink is, akik konzervatív hajlamuknak megfelelően egészen hazai talajon kívánnak maradni és lírájukban a kuruc köl-

tészetből és népdalokból, az epikában pedig a felülmúlhatatlan mesterként csodált Gyöngyösitől nyerne ösztönzést. E kor nőirói leginkább az utóbbi irányhoz tartoznak. A magyaros költészet két kiemelkedő férfialakja, Gvadányi József gróf és Pálóczi Horváth Ádám nőírókból valóságos Helikon-kört alakított maga körül.

GVADÁNYI JÓZSEF HELIKONI KÖRE.

Gvadányi körének két nőíró tagja van: Molnár Borbála és Fábián Juliánna. *Molnár Borbála* (1760—1825) Csizi István nyugalmazott őrnagy, Gvadányi régi barátja közvetítésével került irodalmi ismeretségbe az öreg lovas generálissal, aki maga is lelkes tisztelője lett a «sátoraljaújhelyi Múzsá»nak. Molnár Borbála egy zemplénmegyei nemes származású molnárnak volt a leánya. Korán férjhez adták, de házassága iszákos férje mellett szerencsétlen volt. Nem is tudjuk urának kilétét, mert bár felesége sokszor panaszkodik rá írásaiban, nevét nem tartotta érdes mesnek leírni, annyira nem szerette. Férje halála után Mikes Anna grófnő társalkodónője lett Erdélyben és nyugodtabb élet jutott osztályrészétül.

Mint költő, előttünk érthetetlen népszerűségben, szinte csodálatban állt kortársai előtt. Az erdélyi Aranka György felvette akadémiájának tagjai közé; Gvadányi a verselés remekének és hazánk legnagyobb csodájának nevezi, Édes Gergely nyolcadik csodának és tizedik Múzsának mondja; Csizi István szerint a kilenc Múzsza elhagyta Göröghont és Sátoraljaújhelybe szállott Molnár Borbálához; Szirmay Antal ujjongva beszél róla, mint a hazának és korá-

nak leghíresebb költőnőjéről, Beregszászi Pál, a kiváló nyelvész pedig egyik német munkájában olyan szépnek magasztalja verseit, hogy már csak értük is érdemes magyarul megtanulni. Míg Csokonai Vitéz Mihály hasztalanul könyörög pártfogásért, hogy verseit megjelentethesse, Molnár Borbála nehézség nélkül talál kiadót. Pedig a Csizi Istvánnal, Gvadányival, Máté Jánosné Újfalvi Krisztinával folytatott verses levelezése, elégikus hangulatú lírája, elméikedő költeményei és verses elbeszélései (Szerencsétlen indulat, vagy Sarolta és Sándor; Mesés történetek) egyáltalán nem vallanak hivatott költőre. Lírájának főtárgya boldogtalan házasesete, amelynek szenvedéseit véget nem érő panaszokban, szinte az unalomig ismételteti, hogy a résztvevő híveket sorsa iránti szánalomra indítsa. Elméikedéseinek egyhangúságát klasszikus nevekre való hivatkozásokkal igyekszik élénkíteni; csak a vallásos tárgyúakban mutat némi emelkedettséget. Költői levelei nem egyebek időtöltésből űzött játéknál, laposak és szellemtelenek. Az epikához sincs tehetsége; jellemezni és szerkeszteni nem tud, enemű alkotásai egyébként is aligha eredetiek, hanem valószínűen német szentimentális termékek fordításai. Kedvelt versformája, a négyes és páros rímű alexandrin megfelel áradózásra és bőbeszédűsége való hajlamának, csak kivetélésen sikerül magát elevenebb lüktetésű, dalszerű formában kifejeznie. (Nyomtatásban megjelent művei: Molnár Borbála munkái. 4 k. 1794—95; Gvadányi: Időtöltés. 179?. M. Borbála leveleivel; Főstrázsameszter Csizi Istvánnak Nemes Molnár Borbálával az erkölts pallérozását és a szív megjobbí-

tását tárgyazó verses levelezései. 1797. — Barátsági vetélkedés, vagy Molnár Borbálának Máté Jánosné asszonnyal két nem hibái és érdemei felől folytatott levelezései. 1804. — Szerencsétlen indulat, vagy Sarolta és Sándor. 1804.)

Gvadányi Helikoni Körének másik nőtagja, *Fásbián Juliánna* (1765—1810) nemes családból származott és Nemes Bédi János komáromi csizmadiamesternek lett a felesége. Háziasszonyi teendői mellett főkötőkészítéssel foglalkozott. A versírásra Molnár Borbála példája lelkesítette; mióta ennek könyveit olvassa — írja Gvadányihoz intézett első költői levelében — asszonytársának dicsősége nem engedi nyugodni s «nagy tüzzel égeti a poézis-. Kéri tehát a méltóságos gróf urat, mint az asszonyi nemnek segítőjét, legyen neki is kalauza és vezesse fel a Helikonra. Az öreg generális válaszában elhárítja magáról a dicséretet: «Zörgő táborába a Marsnak megböszültem. És a' verselésből egészen kihültem», írja új rajongójának, de azért szívesen fogadta közleledését és öt hónapig tartó levelezésüket ki is nyomattá. (Verses levelezés. 1708.) Műkedvelő költői gyakorlatukból nem származott haszna irodalmunknak. Az egyszerű csizmadia feleségét boldoggá tette az a tudat, hogy a neves arisztokrata költő leeresz kedett hozzá, Gvadányi hiúságának pedig hízelt a derék poétanő leplezetlen hódolata. Nem győznek bókolni egymásnak. Fábián Juliánna Gvadányi óhajára megénekelte a komáromi földrengést. Gyarló költeményét Gvadányi Vergiliussal veti össze: «Te olyan ékesen 's olly helyyesen írtál, Hogy itt Virgilius erejével bírtál. Mert valamint ő írt Trója rom-

lásáról, Olly szépen írsz te-is Földsindulásáról. A' te gondolatid szint olly felségesek; És azt hogy olvassa ki-ki, érdemesek.” Julianna nem marad adós a dicséretért: Válaszában azt írja, hogy szeretne a gróf előtt leborulni és lábát a hála és öröm könnyeivel áztatni. Egy névnapi üdvözlésben «nagy Mentor-jáért meghalni sem szánna-... Ez a «kritikátlan magasztalás és megalázkodó hízelgés-, ahogy Szigetvári talán kettőjük viszonyát jellemzi, gyakori vonása a XVIII. század végén annyira divatozó alkalmi költészetnek.

Fábián Juliannát városában is megbecsülték. Tagja volt Péczeli József komáromi tudós körének. Gvadányin kívül Csizi Istvánnal, Édes Gergellyel és Vályi Klárával is levelezett. *Vályi Klára* (özv. Kovács Gáborné) hontmegyei szülész nő volt, barát-nője, Fábián Juliánná ismertette meg a leononinus versek mesterével, Édes Gergellyel, akivel aztán nagyon élénk költői levelezést folytatott. Ezenkívül buzdító verseket adott ki a magyar insurgensek tiszteleiére (1798) és *Magyar Tempe* címen jelentetett meg egy költeményes kötetet (1807) a versekkel mulatni szeretők számára.

ÚJFALVI KRISZTINA.

Molnár Borbála barátnője, Máté Jánosné *Újfalvi Krisztina* (1761—1818) erdélyi nemesleány volt. Az a férfi, akihez vonzódott, cserben hagyta, mire Krisztina bosszúból legrútabb udvarlójához ment feleségül. Házassága boldogtalan lett; többnyire külön élt férjétől, elkeseredésében férfias szórakozás sokban keresett feledést és különös életmódjával

botránkoztatta a kolozsvári társaságot. Midőn azonban férje súlyos betegségbe esett, visszatért hozzá és két éven keresztül hűségesen ápolta egészen halás láig. Költeményei közül életében csak Molnár Bors bálával folytatott levelezése jelent meg (Barátsági vetélkedés, 1804), kéziratban maradt verseit Kőváry László közölte Abafi Lajos Figyelőjében. (1882.) Újfalvi Krisztinát boldogtalansága ihlette a lírára. Meghasonlott lelke a természethez fordul vigasztalásért; «néma barátjának a szép estvének» oltalmazó magányában sírja el napközben visszafojtott könny nyeit és az éjszaka királynéjának «nemesebb érzésű lelkek barátnéjának» panaszolja el keserűségeit. A tavasznak nem tud örülni, mert csak másoknak hoz boldogságot, őt csupán arra emlékezteti, amit az élet megtagadott tőle. A hit vigasztaló ereje sem jut el lelkéhez, közönyös belenyugvással tekint az elmúlás elé, de néha az epikureista életfilozófia hansgulata is elfogja: «Ez az élet úgy se sok. Használják az okosok: Fergeteges néha bár, Vesztegelni mégis kár ... Ha tán egy rossz pillanatban Meg is hálnánk: Kapunk mást, melyben holtan is Feltámadnánk.» Ez a kis idézet is érezteti, hogy Újfalvi Krisztinának volt érzéke a dallamos forma iránt és szerencsésebb körülmények között igazi költővé fejlődhetett volna.

A GÖCSEJI HELIKON.

Pálóczi Horváth Ádám *Göcseji Helikon*»jának költőnőben már nehezebb felismerni a poétastehetség jeleit. A szittyia magyarságára büszke öregedő költő petrikeresztúri magányában egy kis verselő kört szervezett maga körül költői hajlamú nőkből és alkalmi

társaságának működéséről büszkén számolt be a Széphalomban lakó irodalmi vezérnek, Kazinczy Ferencnek. A «poétriák versezetei»-re Pálóczi Horváth ízlése nyomja rá bélyegét. Tárgykörük szűk, szemléletük prózai, eredetiségük úgyszólván semmi; verseikben magyarság párosul sujtásos cikorsnyás barokk díszítménnyel, henyén és indokolatlanul halmozott mitológiai képekkel. Csak a magyar nyelv művelésének és a hazafias érzés erősítésének nemes szándéka teszi tiszteletreméltóvá műkedvelő verselgetésüket. A kör tagjai: özvegy Farkas Sándorné *Dóczy Terézia*, aki elhunyt férjét sirató versseivel vontta magára Pálóczi Horváth figyelmét; két nővér: *Tuboly Róza* és *Tuboly Erzsébet* nemes kisasszonyok, és *Kazinczy Klára*, egy tolmamegyei református pap leánya, akit gyermekkorától fogva Pálóczi Horváth Ádám nevelt és végül feleségül vett. Kazinczy Klára volt köztük a legügyesebb verselő, midőn azonban férjhez ment, felhagyott a költészetével.....

A «MAGYAR SAPPHO» ÉLETE.

Újfalvi Krisztina mellett e korszak legtehetségeesebb női lírikusa *Dukai Takács Judit* (1795—1856). Vasmegyei evangélikus földbirtokos családból származott. Szülei, mint egyetlen gyermeküket, féltő gonddal nevelték. Költői hajlama korán jelentkezett; eleinte titokban verselgetett, de mikor atyja felfedezte a fiatal leány kedvtelését és további költői munkára bátorította, egyre több verset írt és ezeket a ház vendégeinek is felolvasta, vagy zongorakisérettel elénekelgette. Mintái eleinte a népdalok voltak,

később Kiss János és Berzsenyi Dániel költészete hatott rá, akivel rokonságban állott. Tizenhat éves korában elveszítette édesanyját; atyja ekkor Sopronba küldte, hogy háztartási ismereteit kiegészítse; emellett azonban irodalmi és zenei műveltségét is gyarapította. Hazatérve átvette a háztartás vezetését, szabad idejében pedig Múzsájának áldozott. Versei másolatokban terjedtek és oly nagy hírnevet szereztek szerzőjüknek, hogy 1814-ben az Olaszországból visszatérő ifj. báró Wesselényi Miklós és Döbrentei Gábor irodalmi körútjukon a «magyar Sappho» meglátogatását is illendőnek tartották. Döbrentei ruházta a fiatal és bájos költőnőre az Ossianból vett «Malvina» költői nevet; Kazinczy, a széphalmi mester, «Dudinéven» becézte. Berzsenyi Dániel ódával tisztelte meg ünnepelt rokonát, Festetich György gróf pedig meghívta a keszthelyi helikoni ünnepekre. «Az én barna Malvinám az ő tölgykoszorújában s Grátiáktól tanult öltözetében innepünk istennéje vala», írja Berzsenyi Kazinczynak 1817-ben a költőnő helikoni szerepléséről. Ebben az időben már nyomtatásban is jelentek meg költeményei az Erdélyi Múzeum, Keszthelyi Helikon, Hasznos Multságok, később az Aurora, Hebe és Aspasia kötetekben. Gáncsokodóival szemben bátorították Kazinczy szavai:.. «Ne rettegje a kisasszony azt a vádat, hogy amely leány yerset ír, nem lehet jó feleség, jó anya, jó asszonya a háznak». Malvina csakugyan igazolta védelmezőjének kedvező véleményét. Először 1818-ban ment férjhez Geöndöts Ferenc felsőpatyi földbirtokoshoz, akivel tíz évig élt boldog házasságban, de a tollhoz már ritkán nyúlt. Férje halála után Patthy István táblabíró

felesége lett; harmadfélvi csendes és meghitt házasi életüknek Malvina halála vetett véget: gyors lefolyású tüdővészben halt meg.

KÖLTÉSZETE.

Munkáinak teljes kiadása csak 1909-ben látott napvilágot Vadász Norbert buzgóságából. Ő írta meg legbővebb életrajzát is. Hagyatéka csekély számú prózai íráson, köztük egy töredékes önéletrajzon, és egy gyermekszínjátékon kívül egész kis kötetre menő verset, dalokat, ódákat, elégiákat és költői leveleket foglal magában. Költeményeiből a dunántúli nemesi kúriák magyar levegője árad felénk. «Távol a nagy világ fényes lármájától-, elégedetten, nagyravágyás nélkül él Malvina ebben a körben; lelkét betölti a hit, családjának, szülőföldjének és hazájának szeretete, asszonyi hivatásának örömei és gondjai. Nemes büszkeséggel gondol arra, hogy nemzetének neves írói méltányolják «kis tehetségét» és törekvését, amellyel maga is szerényen részt kíván venni a költészet művelésében. Verseiben az érzés gyakran vegyül reflexiókkal, amelyekből kitűnik életszemléletének harmonikus kiegyensúlyozottsága. A bánatot és örömet egyforma megadással fogadja: «Ha szívemet éri bánat, avagy öröm, Csak némán hullatom keblembé könnyemet, Kirendelt sorsomat békével eltűröm, S enyhülni érzem mindenkor terhemet-. Szerelmes verset keveset írt, ezekben sem lobog heves szenvedély, érzéseit tartózkodó szemérmességgel foglalja dalba. Bensőséges hangokat csal ajkára az anyaság boldogító tudata és megindító elégiában siratja meg egyik korán elhunyt kisleányát (Juliskám halálára).

Szívesen ábrándozik kertjeinek árnyas fáí és gyengeden gondozott virágai között és kellemes órákat tölt el kedvelt «klavir»-jánál: «Hozzád jövök, ha az öröm könnyeket rejt szemembe; Hozzád jövök, ha a balsors Nyilat lövel szívembe. Te vagy az a néma barát, Ki panaszom hallgatod S mellemnek mély érzéseit Bús hangokban oszlatod . . . Gondolatim égre kelve Boldogabb kort képzelnek, Ha a spharák bájzengési könnyű táncra tüzelnek. Aranyfürtű Apollónnak karjai közé rogyok S hogy lantot ad, azt gondolom: Én is istennő vagyok!-

Dukai Takács Judit költői fejlődésére nem hatott szerencsésen barátainak sok jótanácsa, amellyel elhalmozták, hogy mentül nagyobb költőt alakítsanak belőle. Sokkal természetesebben és közvetlenebbül fejezi ki magát a magyaros versidomban, mint a klasszikus és nyugati műformákban, amelyekkel Berzsenyi mintájára kísérletezett. Kevés költőiség mutatkozik verses leveleiben, amelyeket főképp Horváth Elekkel és Dukai Takács Teréziával váltott. Ez utóbbihoz, Horváth Dániel földbirtokos feleségéhez, a rokonságon kívül meleg barátság is fűzte. *Dukai Takács Terézia* az alkalmi költészetet művelte; versei közül «A mátká keserve» című költeménye keltett figyelmet, amelyben 1800-ben Győr alatt, a nemesi felkelés egyik emlékezetes csatájában elesett jegyesét siratta el.

DRÁMAFORDÍTÓK.

Mint érdekességet említjük meg végül, hogy a felújulás korában kapcsolódnak bele a nők először tevékenyen a magyar színműirodalomba. Nem eredeti

drámák írásával, hanem fordításokkal és átdolgozás sokkal. Ilyenek: Ernyi Franciska pesti színésznő (Schröder: Az emberi nem; vígjáték); Liptai Mária színésznő (Bretmer: A tékozló; érzékenye játék); Rudnyánszky Karolina bárónő (Metastasio: A puszta sziget; színjáték); Wesselényi Zsuzsanna bárónő (Falbaire: Gályarab, avagy jutalma a fiúi vagy magzati szeretetnek; felindító játék); Moor Anna színésznő, Kelemen László első magyar állandó színe társulatának tagja, Dugonics Andrásnak néhány művét alkalmazta színpadra. Szerény munkájuk a nemzeti művelődés ügyét kívánta szolgálni és ezért elismerést érdemel.

A ROMANTICIZMUSTÓL AJELENKORIG.

A NEMZETI ÖNTUDAT ÉBREDÉSE.

A felvilágosodás korában, mint láttuk, egyre tevékenyebb részt vesznek a nőirők a magyar irodalom művelésében. Számuk az előző időkhöz képest megnövekedett, soraikban nemcsak főrangú hölgyek vannak, hanem köznemesi rendből származó asszonyok is, akik férfi írotársaik lelkes támogatását és megbecsülését élvezik. A racionalizmus elvi álláspontjából, amely szerint a közboldogság a műveltségtől függ, természetszerűen következik, hogy a szellemi kultúra javaiban a női nem is jogosan részesedik.

A felújulás korának írói azt is korán felismerték, mennyire fontos, hogy a nővilágot olvasóközönségül megnyerjék. A felsőbb társadalmi osztályok asszonyai és leányai francia és német szellemű nevelést kaptak, olvasmányaik is inkább ezekből az irodalmákból kerültek ki. A nemzeti öntudat felélesztése és erősítése a magyar nők lelkében az irodalom legszebb feladatának látszott. Kármán József 1794-ben már azzal a szándékkal alapította Uránia című szépirodalmi és ismeretterjesztő folyóiratát, hogy a magyar hölgyeket színvonalas magyar olvasnivalóval lássa el. Vállalkozása egyelőre nem sikerült, a várt támogatás elmaradt.

ÉVKÖNYVEK ÉS FOLYÓIRATOK.

A *romanticizmus* (1820—1844) és a *nemzeti klasszicizmus* (1844—1882) kora teljes mértékben meghozta a változást ezen a téren. A romantikus közízlés eltérjesztésében Kisfaludy Károly *Auróra* című szépirodalmi almanachjának (1822—1857) van jelentős része, a romantikus irány legmaradandóbb magyar költői termését Vörösmarty Mihály lángelméje teremtette meg. Amióta Kisfaludy Károly és társai Pestet a magyar irodalom középpontjává tették, irodalmunk fejlődése hatalmas lendületet vett. Az irodalmi élet jelentős szervei lettek az almanachok és folyóiratok, amelyeknek legnagyobb része tudatosan alkalmazkodott az egyre növekedő női olvasóközönség igényeihez és ízléséhez. Az almanachok közül Kisfaludy Auróráján kívül nevezetesek a *Magyar Dámák Kalendáriomja* (1812—15), amelyet a lelkes Horváth István indított meg; Igaz Sámuel *Hebeje* (1822—26), Kovacsóczy Mihály *Aspasiája* (1824) és *Nefelegtse* (1832—34), Szemere Pál *Aurorája* (1834—35), Garay János *Hajnala* (1837—39) és Szentiványi Mihály *Reménye* (1840—42). Ezek és a többi almanachok arra voltak hivatottak, hogy német versenytársaikat egyre jobban kiszorítsák és feleslegessé tegyék; a szerkesztők munkatársaik között a nők írókat és költőket is szívesen látták. A zsebkönyvek jelentőségét azonban csakhamar felülmúlták a folyóiratok. A romanticizmus korának vezető orgánuma, Vörösmarty, Bajza és Toldy *Athenaeuma* (1857—43) emelkedett közülük a legnagyobb tekintélyre, de a női író- és olvasótábor szempontjából egy egész sereg

más folyóiratról is meg kell emlékeznünk. Mátray Gábor indította meg az első magyar szépirodalmi és divatlapot, a *Regélőt*, amelynek 700 előfizetője között 200 hölgyet találunk. Folytatása a *Regélő Pesti Divatlap* (1841—44) Erdélyi János és Garay János szerkesztésében. Munkácsy János hetenkint megjelenő szépirodalmi és divatlapja volt a *Rajzolatok* (1835—39). A negyvenes években három szépirodalmi hetilap versenyzett egymással: a Frankenburg Adolf szerkesztette *Életképek* 1843-ban indult meg azzal az ígérennyel, hogy folytatása lesz a közben megszűnt Athenaeumnak. A szabadságharcig állott fenn, komoly kritikai mértéket alkalmazott munkatársaival szemben s a legjobb magyar írók is támogatták. Petrihevich Horváth Lázár *Honderűje* (1843—48) az arisztokrácia közlönye kívánt lenni, míg Vahot Imre *Pesti Divatlapja* a demokratikus-liberális felfogásúak kedvét kereste. E két utóbbi folyóirat versengése csakhamar önző személyeskedésekben, alantas tónusú támadásokban vett kevésbé épületes és hasznos fordulatot, ami méltán idegenítette el tőlük a jobb-érzésű közönséget.

Az önkényuralom idején és a kiegyezés utáni korszakban még inkább megnövekedett a folyóiratok és bennük a női munkatársak száma. Tárgyunk szempontjából jelentősek a következők: a *Hölgyfutár* (1850—64) szépirodalmi napilap, szerkesztője Nagy Ignác, később Tóth Kálmán. A hosszúéletű és a középosztály körében nagyon elterjedt *Vasárnapi Újság* (1854—1921) képes hetilap, első szerkesztője Pákh Albert. A *Nővilág* (1857—64) szépirodalmi és divatlap Vajda János szerkesztésében jelent meg.

Hetenkint megjelenő szépirodalmi és divatlap volt Bulyovszky Gyula *Nefelegtse* (1859—76), *A Pesti Hölgydivatlap* (1861—75), szépirodalmi, művészeti és divatlap főmunkatársa Komócsy József. Folyós iratának folytatása volt a *Budapesti Bazár*. Az első magyar hölgy-szerkesztő, Szegfi Mórné *Kánya Emília* indította meg 1860-ban a *Családi Kör* (1860—80) című hetenkint megjelenő szépirodalmi és divatlapot a művelt magyar hölgyek számára. Munkás társai közé tartozott két első zsidó írónőnk is: Wohl Janka és Stefánia. Arany János folyóiratai, a *Szépirodalmi Figyelő* (1860—62) és a *Koszorú* (1865—65) nem sokáig állottak fenn, annál népszerűbb és elterjedtebb lett Tóth Kálmán szépirodalmi napilapja, a *Fővárosi Lapok* (1864—1903). Már első évfolyamában találkozunk írónők: Beniczky Lenke, Wohl Janka és Stefánia nevével. Ismeretterjesztő és szépirodalmi képes hetilap volt a *Magyarország és a Nagyvilág* (1865—84), amelyet Balázs Sándor indított meg. A *Divat*, 1875 óta *Divat Nefelegtse* címen megjelenő művészeti és divatközlöny egy ideig a Wohl-nővérek szerkesztették, a *Divat Világ* című hasonló jellegű folyóiratnak 1867-ben Beniczky Irma volt a szerkesztője. Vértesi Arnold ismeretterjesztő és szépirodalmi hetilapja, az *Ország-Világ* (1870—72), Wohl Janka és Stefánia kéthetenkint megjelenő nevelésügyi, gazdasági és szépirodalmi közlönye, a *Nők munkaköre* (megindult 1872sben, egy év múlva beolvadt a Magyar Bazár c. divatlapba) és Aldor Imre szépirodalmi és ismeretterjesztő lapja, a *Képes Családi Lapok* (1879-1906) ugyancsak színhelyei voltak a múlt századi magyar nőírók szépirodalmi működésének.

ALMANACH-LÍRA ÉS BIEDERMEIER-ÉLETÉRZÉS.

Ez a szépirodalmi munkásság, különösen az ötvenes évektől kezdve, a résztvevők számát és termékenységét tekintve, elég gazdagnak mondható, de eredetiségben és esztétikai értékben annál kevesebbet nyújt. Nőíróink az uralkodó ízlésirányok hasztása alatt állnak és több-kevesebb rátermettséggel követik férfimintáikat. A lírában különösen a Bajza József hatása alatt divatossa lett almanach-költészet lelki magatartása, eszmei és érzelmi tartalma, hangja és műformái válnak a költőnk körében népszerűvé. Ez az irány különben férfi képviselőinek alkotásaiban is sok nőies alapvonást mutat és így eleve megfelel az átlagos női lelki alkatnak. Az almanach-líra előző menyői már Kazinczy és Kölcsey költészetében megtalálhatók. A tartalom személytelen, elvont eszemenyisége, vértelenné finomított érzelmek, halk szentimentalizmus és bágyadt melanchólia, aprólékos műgonddal kecsesen választékossá formált nyelv és stílus alkotja ennek a lírának elemeit. Bajza a maga sajátos lelki habitusának megfelelően fejleszti ezt az irányt a maga nemében tökéletessé. Szentimentális-melans cholikus kedélye Matthisson, Hölty, Salis és más német rokon lelkek olvasása nyomán erősödik; végtelenül érzékeny, nőiesen gyengéd lelke passzív magatartással fogadja a sors illeteit és elégikus panaszkokban fejezi ki érzéseit. Nála és követőinél a legs ritkábban találjuk meg a hevesebb indulat és szenvedély férfias kitörését. A szerelem, családi érzés, barátság, természet, álmvilág, életfilozófia tárgya köréből merített költői indítékaik az élményszerűség

reális színeitől megfosztva, valami csodálatosan egy-nemű tónusban jelennek meg előttünk. Fejlődésének további során az almanach-líra, más néven «szobai költészet», a *biedermeier életérzésnek* hordozója. Ez az életérzés a valóság vigasztalan jelenségei elől a magányba menekülő ember védekezése a sors kegyetlenségével szemben. Lemondás az aktív életharcról, amelynek kétes győzelmei helyett a lélekben kialakított ideális világ ábrándos képei nyújtanak vigasztalást és kárpótlást. Ennek az elképzelt világnak lírai vetületei a költő lelki alkatának természet szerint néha optimista, de többnyire inkább pesszimiztikus színezetű rezignációval tükröztetik vissza az esemény és valóság ellentétéből eredő belső küzdelem mozzanatait és eredményeit.

E divatos életérzés és ízlésirány jellemző vonásain kívül női lírikusaink műveiben a népies-nemzeti költészet, különösen Petőfi és Tóth Kálmán hatását is felfedezhetjük, főképp azoknál, akik bensőbb érzelmi kapcsolatban voltak a nemzeti klasszicizmus költőivel. Hatásuk első sorban nyelv, stílus és verselés tekintetében mutatkozik, de indítékokat és költői felfogást is merítettek belőlük.

NŐI LÍRIKUSOK: KÉPLAKI VILMA, ARPADINA, FERENCZY TERÉZ.

Időrendben haladva, költőnőink közül először egy költősfeleséget említünk meg. *Szemere Krisztina* (1792—1828) a Kazinczy köréhez tartozó neves szonettírónak, Szemere Pálnak volt a hitvese. Többnyire *Képlaki Vilma* álnéven írta férje irodalmi hatását éreztető, gyengéd hangú dalait és erkölcsi tanul-

ságú meséit, amelyeket a korabeli folyóiratok és évkönyvek szívesen közöltek. Kisfaludy Aurórájába is dolgozott. Korai halálát Kölcsey Ferenc «Vilma» című hangulatos megemlékezésében siratta el.

Fiatalon halt meg *Malom Lujza* (1821—1847) is, álnevén Arpadina, aki Szentiványi Mihály Remény c. zsebkönyvében jelentette meg érzelmes népdalutánzatait. Líráját a virágok szeretete, korai elmúlásának borús sejtelme, meleg bensőség jellemzi; formaösztone azonban bizonytalan, koncepciója nem tud maradéktalan teljességgel kibontakozni. Hagyatékában naplót és regényfordításokat is találtak.

Kortársa, *Ferenczy Teréz* (1820—1857) tragikus módon fejezte be fiatal életét. Az érzékeny szívű, művelt és tehetséges fiatal leány, Ferenczy Istvánnak, a klasszikus irányú szobrászat magyar mesterének volt unokahúga. Nagybátyja pesti otthonában a magyar irodalom több neves alakjával megismerkedett; Lisznyay Kálmán különösen felkarolta a törekvő leányt, akinek líráján Petőfi versein kívül a Biblia, Lenau és Byron olvasása is nyomot hagyott. Bátyjának eleste a szabadságharcban búskomorrá tette; lelki meghasonlását fokozta szerelmi csalódása és egy óvatlan pillanatban, huszonhárom éves korban szíven lötte magát.

Lisznyay Kálmán és Zilahy Károly elismerése, amellyel Ferenczy Teréz költői tehetségét méltatják, nem alaptalan. Érzelmi világa mély és gazdag, képzelete eleven, formakészlete változatos. Lelkén azonban a sors csapásai alatt csakhamar egyetlen indulat válik uralkodóvá: a világfájdalom. A csalódott szerelem kínja megfosztja hitétől és reményétől, első-

tétül előtte a föld, a tavasz csak gyötrelmeket hoz számára, a «pokol eljegyzett arájának- érzi magát és halálvágya egyre türelmetlenebbül vonzza a sír felé. «Éjfélt susog a néma éjszaka Halotti nyelve . . . ím leszáll a hold . . . Pihen a bagoly és a fülemile, A vétek és a szerelem kiholt. De nem alhatnak az én kínjaim, Sőt elűzik szememről álmomat. . . Oh bár midőn felébred a világ, Meghozná a hajnal halálomat! Az elkerülhetetlen vég előtt, az örökkévalóság küszöbéről visszanezve, szobrász bátyjához írt költeményében zengi el hatyú dalát. A létnek egyetlen vigasztaló tartalmát ismeri el: a művészet; a szépség örök honában reméli a gyarló földön hiába áhított eszmények megvalósulását.

«A FELESÉGEK FELESÉGE».

Petőfi hallhatatlanná lett Múzsája, *Szendrey Júlia* (1828—1868) sem tartozott a tartósan boldog asszonyok közé. Neki is a költészet nyújt vigasztalást: «Képed az egyetlen kincs — írja róla — mely enyim maradt, Mely hajnalt küldött hosszú éjszakáimra, Vetrén reám egy fényes sugarat-. Viszontagságos életének mozzanatai eléggé ismereteseek minden irodalmi műveltségű magyar ember előtt. Családjának akarata ellenére ment férjhez a legnagyobb magyar lírikushoz, ihletője lett a legszebb magyar szerelmi költészetnek, szenvedélyes és rajongó lelkesedéssel vett részt férje oldalán a negyvennyolcas eseményekben. Lelki világát feldúlta Petőfi halála és hiába keresett feledést és megnyugvást egy második házasa ságban, amelyet Horvát Árpád egyetemi tanárral kötött, még a gyászév letelte előtt. Első és egyetlen

szerelmének gyönyörű és fájdalmas emlékei hosszú szenvedés után bekövetkezett haláláig elkísérték.

Elégikus hangú lírája ebből a fájó emlékezetből született. Múltjának összeomlott boldogsága hazajáró kísértetként lebeg szüntelen körülötte, «s nincs imádság, nincs vezeklés, mely Megszentesítő erejévei Elűzze vagy elfojtsa azt» . . . Hiába menekül előle; valami csendes kis szigetre vágyik, ahol megpihenhetne; szenvedésektől gyötört lelke «naponként árvább egy reménnyel, S egy csalódással gazdagabb». Az egykori boldogság rövid perceiért drága árat követelt tőle az élet: követte őket a gyötrelmek örökkévalósága”. Ezért tanácsolja Mari húgának, Gyulai Pál menyasszonyának: Legédesebb vágyad. Ne ízlelje ajkad, Mennyi keserűség van vegyítve hozzá! Hogy soha ne tudjad Maradj a reménynél. Nincs nagyobb boldogság, Az egész életnek gyönyörei közt ily Elvet egyik sem ád». Gyógyíthatlan bánatában gyermekének látása, az anyaság érzése szerez szívének enyhítő perceket (Bölcső mellett, Attila fiam, Három rózsabimbó). Versein kívül naplója tárja fel leghívebben ennek az érzékeny, nagy belső ellentétekkel viaskodó, mai nyelven szólva szkizoid női léleknek érdekes belső világát. Kortársainak és az utókornak vádjaiival, elmarasztaló ítéletével szemben elégtételt szolgáltatott emlékének Prohászka Ottokár püspök gyönyörű beszéde, amelyet «Szendrey Júlia» és fia, Petőfi Zoltán hamvainak új sírba helyezésekor mondott és Herczeg Ferencnek Szendrey Júlia című drámája, amely a komplikált jellem megértéséhez nyújt művészi kulcsot. Nem a drámából, hanem a nagy író egyik Júliáról írt tanulmányából

idézem e sorokat: «Hű társa volt Petőfinek, mikor az felhaladt a tündöklő csúcsra. Ezért hála illeti. Ő maga nem volt elég erős arra, hogy támasz nélkül megálljon a magasban. Ezért sajnálat illeti.»

«FLÓRA.»

Kesselőkői *Majthényi Flóra* (1837—1915), Tóth Kálmán felesége, Tóth Béla anyja, sokoldalú tehetség volt: lírikus, elbeszélő, színdarabíró, zeneszerző. A legnépszerűbb magyar költők egyikével kötött regényes házassága tizenkét évi egyedüllét után felbomlott, a csalódott asszony külföldi utazásokban keresett feledést. Különösen Spanyolországban és Algírban élt hosszabb ideig; benyomásairól eleven tudósításokat írt hazai és külföldi lapokba, úgyhogy jogosan nevezhetjük őt az első nagystílű magyar riporternőnek. Verseit «Flóra» álnéven írta és önálló kötetekben is megjelentette (Flóra ötven költeménye, Flóra dalai, Majthényi Flóra újabb költeményei.) Szorgalmas művelője volt a gyermekirodalomnak. (Elégiák kis fiamhoz, Jó gyermekek könyve). Andor Pál álnéven írt egyfelvonásos vígjátékait, (Az uram nem szeret, A nők hibája) pedig 1864-ben a Nemzeti Színház is bemutatta.

Lírájának fő indítékai a szerelem és az anyaság érzése. Lobogó szenvedély helyett inkább az ábrándos merengés mélabús hangulatai fakasztják ajkát dalolásra. Az ég csillagai, a mező virágai, a tó hullámái, az erdő árnyai, a bércek visszhangjai mindmind hallották már szerelmi vallomását, csak a szeretett férfi előtt hallgat, csak előtte nem bírja szavakkal kifejezni, mennyire szereti. Örömmel és remegve várja jövőtelét, nyugtalanul számolja a tűnő

perceket, szíve verése elakad a türelmetlenségtől, de amikor a várva-várt megjelenik, ajkán elhalni érzi a szavakat: «S míg lelkem szól — szívem dobog — Felelni is alig tudok.» A szíveket összefűző meleg szeretetben látja a földi boldogság forrását. De amikor ennek a forrásnak legerősebb árama kiapad számára, akkor sem vádolja a sorsot kemény szavakkal; mélabús lemondással törődik bele, hiszen minden elmúlik, de megmarad a hit: «Lemegy a nap, minden lét jelképe, És azt mondja: mindennek lesz vége; De lemenő, elhaló sugara A kereszten ragyog utoljára.» Majthényi Flóra költeményeiben sok a reflexió, az érzés rovására; nincs egyénítő ereje, képei bágyadtak, hangulatait lírai közhelyekkel, Arany, Tompa, Gyulai, Tóth Kálmán költészeteinek átéléséből eredő reminiszcenciákkal fejezi ki, érzéseit a divatos tartózkodás megfosztja a közvetlenség varázsától. A mai olvasó már nem talál bennük gyönyörűséget.

IDUNA, CSAPÓ MÁRIA ÉS A TÖBBIEK.

Szász Károly költőnk fiatalon elhunyt első feleségének, *Szász Polixénának* (1831—1853) verseit *Iduna hagyományai* címen jelentette meg férje 1853-ban. A kis versfüzet elejére Arany János írta az emléksorokat: «Mint álló csillagot Nem láttunk az égen, Fényesen ragyogott Oh de már estében-. Az Erdélyből Nagykőrösre került szelíd lelkű fiatalasszony a tüdővész sorvasztó lázában forró vággyal kívánczik vissza bérces, erdős szülőföldjére, kéklő hegyek zöld aljába, ahol frissebb a lég fuvalma, A virágnedv édesebb, A napfény szelíd hatalma Meggyógyítja a sebet» . . . Halálsejtelmének sötét

perceibe a sírig hű szerelem emlékei árasztanak nap-sugarat, igénytelen egyszerűségű, őszinte vallomásai vonzó színben örökítik meg szerzőjüknek egészen nőies, széplelkű egyéniségét.

Vachott Sándornak, a tragikus sorsú költőnek felesége, Csapó *Mária* (1830—1896) szintén lírai költeményekkel szerepelt először a szépirodalmi folyóiratokban, de mint szerkesztő (Remény c. zsebkönyv, Anyák Hetilapja, Szünórák, Magyar Gazdasszonyok Hetilapja), regényíró, ifjúsági elbeszélő és műfordító is szerzett érdemeket. *Sziklárly Ilona* című történeti beszélyét a Magyar Tudományos Akadémia 40 arannyal jutalmazta. Nővére volt a szép szőke Csapó Etelka, Petőfinek egyik első szerelme, akinek korai halálát a nagy költő «Cipruslombok Etelka sírjáról» című költeményciklusában siratta el. Házassága és későbbi élete során is számos íróval, költővel és közéleti nagysággal ismerkedett meg, maga is tevékeny munkása volt a szellemi életnek és így hasznos szolgálatot tett irodalomtörténetünknek, midőn *Rajzok a múltból* címen kiadta két-kötetes emlékiratait.

Költeményeiben elégikus hang uralkodik és sajátágosan vegyül az almanach-líra tárgya és formakészlete Petőfi-utánérzésekkel. Csak a női sors sajátos nehézségeinek átélése szólaltat meg benne ilyen meggyőzően őszinte hangokat: «Ha tudná a nő: hogy miért él az ember, S milyen sors éri a kis csecsemőt: Szívére bánat hullna, mint a tenger, S magát vádolná — hogy mért szülte őt. . .»

A szerelem, természet, vallásos érzés lírikusa *Kisfaludy Atala* (1836—1911), Szalay Károly ügy-

véd és képviselő felesége. Versei összegyűjtve is megjelentek (Atala költeményei, összes költeményei). A Petőfi-társaság tagjai közé választotta. Verseiben Bajza irányának hagyományos indítékai találkoznak a népies nemzeti költészet tárgyi és formai elemeivel. Hangjának igénytelen egyszerűségével néha sikeresen utánozza a népdalokat; az egyéni stílushoz sohasem jutott el, bár tehetségét Arany János köre is méltatta. *Szöllősy Nina* (1844—1862) a tüdővészben elsorvadt fiatal színésznő az őszi hervadás képei-vel tolmácsolta a mulandóság mélabús hangulatát. Rózsaági Antalné *Bálintffy Etelka* (1844—1906) «Hajnalka- álnéven írta Petőfit utánzó költeményeit (Hajnalka dala, Hajnalka összes költeményei). Gróf Niczky Istvánné *Tarnóczy Malvina* érzelmes verseit «Malvina- álnéven jelentette meg (Malvina költeményei). Költészete ép úgy feledésbe ment, mint Anda Róza (gróf Bethlen Jánosné Wimpffen Beatrix bárónő), Lonkay Antalné Tóth Jolán («Lolli»), gróf Vass Ottilia, gróf Bethlen Miklósné («Izidóra»), Viski K. Bálintné, Horváth Böske, Lithvay Viktória, Szmrecsányi Jánosné Szmrecsányi Paula, Kolosy Elvira és Karay Ilonka biedermeier életérzést sugárzó, jellegtelen lírája.

A REGÉNY ÉS ELBESZÉLÉS.

A regény és elbeszélés terén sem találkozunk e korban kimagasló női tehetséggel. Ezek a műfajok nálunk már a harmincas évek óta háttérbe szorították a verses epikát és Jósika, Eötvös, Kemény és Jókai munkásságában európai színvonalra emelkedtek. Divatossá válásuk kezdete óta művelték őket nők

íróink is, de kevés eredetiséggel. Hazai és külföldi mintákat utánoztak; a társadalomból, ritkábban a történelemből merített témáikat romantikus látással dolgozzák fel, nem törekszenek mélyebb ember- és életábrázolásra, fő gondjuk a mese érdekessége, a szórakoztatás. Feldolgozásukat nemes idealizmus hatja át, történeteikbe gyakran szőnek erkölcsi tanulságot, a jó és rossz küzdelmében nem mulasztják el a költői igazságszolgáltatást és a mese végén az igazságot juttatják diadalra.

Legrégibb képviselője ennek az irányynak Karács Ferencné *Takács Éva* (1779—1845:), a Hebe és a Tudományos Gyűjtemény munkatársa. Erkölcsi irányú elbeszélései a német almanach-irodalom hatását mutatják. (Eredeti elbeszélések. Buda, 1829.) Leánya, *Karács Teréz* (1808—1892) szintén németes romantikus. Társadalmi regényeken és novellákon kívül színműírással is próbálkozott. (Játékszíni terv, összes munkái, Beszélyek.) Adorján Boldizsárné *Lemontón Emília* (1827—1869) mint költő, elbeszélő és műfordító tevékenykedett. Ő kísérelte meg nálunk először Shakespeare összes drámáinak átültetését, a vállalkozás azonban felülmúlta erejét. Bezerédj Istvánné *Bezerédj Amália* (1804—1837) úttörő érdemet szerzett a gyermekirodalom terén. 1830-ban megjelent *Flóri könyve* című munkája, kis leányának írt verseit és meséit tartalmazza. Ez az első eredeti magyar ifjúsági szépirodalmi termék, amely sikerrel indította meg a hasonló jellegű idegen munkák fokozatos kiszorítását. Kezdeményezése a század második felében buzgó folytatókra talált. Ezek közé tartozik első sorban a két katolikus szellemű Büttner-

nővér: Lina és Júlia. Benedek Aladárné, güntherwitzi *Büttner Lina* (1846—1917) különösen *Egy rút kisleány története* című kötetével vált népszerűvé, de többi elbeszélő munkáit is szívesen olvasták (Amit a csillagok látnak, ötévi találkozó, Juliánka, Az Ur-mándiak kincse, Szabadság földön, égen, Az ősi földért, A szerelmes szerkesztőség, A hitelezők mint házasságszerzők). Nővére, *Büttner Júlia* (1848—1925) humoros és érzelmes műveit nagyobb részben a felnőttek szórakoztatására írta a Fővárosi Lapok, Magyarország és a Nagyvilág, Magyar Bazár, Magyar Szemle, Ország-világ stb. hasábjain, de az ifjúsági irodalmat is művelte. (Örvény a révben, úgy amint volt, Az édes mostoha, Az elveszett aranyvirág, Kedves történetek, A méltóságos asszony emberei.) A műfordításban is tevékeny Kuliffay Edéné *Beniczky Irma* (1828—1902) különösen a gyermekmese műfajában alkotott figyelemre méltót (Százszorszépek, Gyermekbarát, Százegy mese és elbeszélés). *Kalocsa Róza* (1851—1901) a Leány világ című ifjúsági lap szerkesztője, a debreceni református felső leányiskola igazgatója, meséket, elbeszéléseket és színdarabokat írt a leányifjúság számára (A nagy-mama regéi, Tündérgert, Ezer és egy éjszaka, Igaz történetek és mesék, Mondafüzér, Válogatott elbeszélések és színdarabok, A lótvuszvirág, Családi boldogság, A bibliai asszony). Fayl Frigyesné *Hentaller Mariska* (sz. 1856) ifjúsági elbeszélésein kívül (Mesék és regék, Hetedhét országon túl, Mesék a fonóból, Hol volt, hol nem volt, Leányévek, Fekete Kató és egyéb elbeszélések, A Szödy-leányok, Róza története, Otthon nélkül, haza nélkül, Legszebb mesék), amely-

ben nemes erkölcsi felfogásra és hazafias szellemre nevelte ifjú olvasóit, elsőnek tekintette át a magyar nőírók történetét (A magyar írónőkről, 1889). Nővére, Serák Károlyné *Hentaller Elma* († 1900) ifjúsági és divatlapokba dolgozott és egyideig a Gyermekegyetemet is szerkesztette Szabó Richárd társaságában. (Önálló kötetei: *Köd előttem, köd utánam*, *Mesék és elbeszélések*, *Ki szereti a mesét?*, *Elbeszélések*). A korszak ifjúsági irodalmának művelői között még Kacziány Ödönne *Oroszy Vilma* (1860—1892) elbeszélő kötetei (*Az én kis vad madaram*, *A szegény portásné karácsonya*, *A mi kis szegényünk*, *A perzsa kendők*). *Albisy Katalin* (1864—1920) református tanítónő művei (Kovács Gyuri és társai, *A mi kisasszonyaink*). Csiszár Kálmánné Ugróczy Ida, De Gerando Antónia, Szegfi Mórné Kánya Emilia, Wargha Lajosné Rajka Teréz, Ambrozovits Béláné meszlényi Meszlényi Ilona, Hampel Józsefné Pulszky Polixéna és Hermann Ottóné Borosnyay Kamilla érdemelnek említést.

SZÓRAKOZTATÓ ELBESZÉLŐK.

A felnőttek szórakoztatására törekvő női elbeszélők száma is jelentősen megnövekedett a XIX. század második felében. Az ötvenes és hatvanas években fejtették ki tevékenységüket: Bulyovszky Gyuláné *Szilágyi Lilla* (1833—1909) a kiváló drámai színésznő. Novellákat és útirajzokat írt almanachokba és folyóiratokba s összegyűjtve is kiadta őket. (Novellák. 4 köt., Norvégiából, *Úti emlékek*.) Jósika Miklósné *Podmaniczky Júlia bárónő* (1813—1893) néhány regényt és számos novellát bocsátott közre. (Éva,

Családélet, Élet esélyei; Való és költött, Elbeszélés sek.) Karlovszky Gusztávné *Miticzky Ida* (1833—) a regényes korrajzban és a regeírásban próbálkozott (Egy munkácsi rab története, Regék a drágakövekről). Kempelen Győzőné *Tóth Riza* (1829—1858), Tóth Kálmán húga, a Hölgyfutár munkatársa, elbeszéléseket és egy regényt írt. (Kempelen Riza beszélyei, Újabb beszélyek, Kibékülés). Szabó Józsefné, homoródszentpáli *Szentpály Janka* (1831—1908) álneven «Homoród-, egy történeti és egy társadalmi regényen (Ágnes, A két nővér) kívül két neveléskötetet jelentetett meg (Beszélyek, Ködfátyolképek). Érdekesebb ezeknél vőlegényével, egy volt negyvennyolcas honvédőrnaggyal (Egy aradi fogoly levelezése menyasszonyával) folytatott levelezése ennek várfogsága idején.

A század utolsó harmadában jelentős szerepet játszottak a főváros társadalmi és irodalmi életében a folyóiratok szemléje során már említett Wohl-nővérek. *Wohl Janka* (1846—1901) és *Wohl Stefánia* (1848—1889), a Magyar Bazár szerkesztői. Szalonjukban a közélet számos nevezetes személyisége megfordult. Mindketten szorgalmas művelői voltak a szépprózának. Wohl Janka a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából műfordításokat is készített. Egész életüket az irodalom lelkes szeretete hatja át; szépprózai és egyéb írásaik azonban nyelvük idegenszerűsége miatt hamar elavultak. Az erdélyi származású Fangh Istvánné *Gyújtó Izabella* (1840—1914), a Fővárosi Lapok és a Divat Szalon munkatársa ellenben nyelvi szempontból ma is élvezhető. Lépassy Gábor néven kezdett írogatni, a női társadalom

világából és a népelet köréből merített regényeit és elbeszéléseit szívesen olvasták (A múltak árnyai, Legjobb otthon, Az életből, Ószi hangulat, Emlékeim a szabadságharc idejéből). Az Erdélyi Irodalmi Társulat tagjai közé választotta. Nyelvének népies mas gyarsága, fájának, különösen pedig szűkebb hazájának szeretete teszi vonzóvá a «Kalotaszegi nagyaszony», *Gyarmathy Zsigáné* Hory Etelka (1845—1910) szépprózáját. A kolozsmegyei Magyargyerőmonostoron született, atyjától, az ottani református lelkésztől tanulta meg népének szeretetét. Férje földes birtokos volt és a kalotaszegi takarékpénztár igazgatója, megértő támogatója nemeslelkű feleségének, aki sokat fáradozott a kalotaszegi népművészet felvirágoztatásán. A «varrottas» az ő buzgólkodása folytán lett országos hírűvé, sőt Londonba és Parisba is eljutott. Irodalmi működését «Katinka» álnéven kezdte meg a Fővárosi Lapokban; másik álneve: «Amica». Regényei (A regényes feleség, Az ifjú pap, Akiknek nincsen szívük, Monostori Katinka, Zúdorék, Az új hajtások, Bánék-Andrisék) és novellás kötetei (A hegyek közül, Beszélyek és apróságok, Asszonyokról asszonyoknak, Régi urak, új parasztok, Erdélyország—Tündérország, Kalotaszegi bokréta stb.) különösen az erdélyi népszokások élethű rajzában nyújtanak egyéni és eredeti vonásokat és a külsőségeken túl néha a néplélekbe is behatolnak. Kár, hogy Gyarmathynének a művészi kompozíciós hoz és következetes jellemábrázoláshoz nem volt meg az ereje. Érdemeiért az Erdélyi Múzeum Egylet és a Petőfi Társaság is tagjai közé választotta.

BENICZKYNÉ BAJZA LENKE.

Valamennyi női versenytársát messze túlszárnyalta népszerűség és könyvsiker dolgában a múlt század utolsó harmadának legolvasottabb magyar nőírója, Beniczkyné *Bajza Lenke* (1840—1905). Jósika és Jókai mellett a legtermékenyebb regényírónk. Bajza Józsefnek, a nagyérdemű költőnek és kritikusnak volt a leánya. Anyja, Csajághy Júlia, Vörösmarty Mihály feleségének, Laurának, nőtestvére. Származása tehát érthetővé teszi, hogy ő is korán felfedezte magában az írói hajlamot. Első férjétől, Heckenast Gusztáv könyvkiadótól rövid együttélés után elválva, 22 éves korában Beniczky Ferencnek, Pest vármegye főispánjának lett a felesége. Írói működését elbeszélés sekkel kezdte (*Beszélyek*, 1858), első regénye, a *Két szív harca*, 1866-ban jelent meg, azóta évről-évre bocsátott közre regényeket vagy novelláskötetet; művei közül néhányat németre is lefordítottak. Több színdarabját előadták a Nemzeti Színházban. A Petőfi Társaság tagságával tisztelte meg. Ágai Adolf 1898-ban a Kisfaludy Társaságban is tagul ajánlotta, Gyulai Pál elnök azonban a jelölést nem bocsátotta szavazásra az immár hatvan évnél hosszabb gyakorlattól szinte jogerőre emelt szabálymagyarázatnak szerevezve érvényt, «míg a Társaság ellenkező elvi határozatot nem hoz-. Legelőkelőbb szépirodalmi társaságunk elzárkózása azonban épp oly kevésbé lohasztotta le Beniczkyné közönségének érdeklődését, mint a komoly kritika jogos gáncsai. A «magyar Ohnet» az olvasók széles rétegeinek volt kedveltje életében, sőt egyideig még halála után is.

Sikerét Császár Elemér, a magyar regényirodalom történetének egyik legkiválóbb kutatója, az író-
nek két olyan tulajdonságából magyarázza, amelyek
mindig biztos hatásra számíthatnak az alantas ízlésű
tömegolvasónál: olcsó romantikájából és hazug idealiz-
musából. Előkelő, választékos fellépésű szalonhősök,
hódítóan szép és elegáns hölgyek, fényes társadalmi
környezet, nagyvilági élet, bőven áradó szentimen-
talizmus, rengeteg szerelem, amelyben mindig győz
a szív joga és amely természetesen mindig házasság-
gal végződik, ez az a bevált sablon, amellyel Be-
niczkyné dolgozik, az az ópium, amellyel hiszékeny
olvasóit egy eszményinek elképzelt világ illúzióinak
álmába ringatja. Szinte érthetlen, hogy ez az író,
aki társadalmi helyzeténél fogva csakugyan meg-
ismerhette az előkelő világot, körülrajongott szép-
sége volt a főváros felsőbb társadalmának, sem ezt
a környezetet, sem alakjait nem tudta hiven és jel-
lemzően bemutatni: olyanok «mintha egy varrógép»
mellett ábrázoló polgári leány vetette volna pa-
pírra». (Legnépszerűbb regényei: Két szív harca,
Mártha, ő az! — Németre és angolra is le-
lefordították — A hegység tündére, Tűzben, Az
élet viharában, A házasság titka, Nyomaveszett,
Egy szegény leány története, Örök törvény stb.
Színművei: Rhea grófnő, Edith, A miniszterelnök
szünideje).

Egyetlen érdeme, hogy a szerelmi élet rajzában
elkerüli az erkölcsi érzéket sértő mozzanatok kiélés
zését és így könyveit az akkori anyák ebből a szem-
pontból nyugodtan adhatták leányaik kezébe. Írás
nyának későbbi követői közül különösen két, emel-

kedett szellemű, idealisztikus életszemléletű író nő érdemel figyelmet: *Törökné Kovács Hermin* (sz. 1882) aki a vidéki úri házak és a városi középosztály életéből meríti elbeszéléseinek és regényeinek meséjét (A Baárd leányok, A harmadik, Tüzes hajnal, Az aranykapu, A breznóti takács, A harang és egyéb elbeszélések, Nehéz utakon, A szivárvány, A vámosházi rokonok, Tűzpróba, A Galamb kisasszony, Kormos Biri, Margit virágok) és Semsey Róbertné *Bokor Malvin* (sz. 1890) társadalmi és történeti regények és novellák termékeny szerzője (Két világ, Vihar, Tél van megint, Hét tél, hét nyár, A befalaszott ajtó, Árpádvér, Az utolsó Árpád, Velencések, Az esztergomi diák.) Felszínes, tipikus vonásokkal dolgozó ember- és életábrázolásuk csak a kisebb igényű olvasóközönség és az ifjúság érdeklődését tudja lekötöni.

SZÍNTELEN ELBESZÉLŐK.

A múlt század utolsó harmadának és a jelen század elejének színtelen írói egyéniségű, szórakoztató szándékú női elbeszélői: Ábrányi Kornélné Katona Klementin (tárcák, elbeszélések, fordítások; álnevei: Vera, Constance); Beksits Gusztávné Bogdánovits Krisztina (elbeszélések); Dókus Ernőné Ragályi Ilona (regények); Katiburgi Maderspach Olivérné Fadgyas Etelka (novellák); Harmath Lujza (elbeszélések, regények, útirajzok, ifjúsági mesék); Hevesi Ivánné Sikor Margit (elbeszélések; álnevei: Nihil, Nulla); Horváth Janka (tárcák); Muntureanu Györgyné Hrabovszky Júlia (regények és elbeszélések); Keresztszeghy Etta (regények és elbeszélé-

sek); Kvassay Edéné Szentpéteri Kun Melanie (regények és elbeszélések); Kövér Ilma (regények, novellák); Kupcsay Jánosné Molnár Júlia (regények és novellák); Lónyay Sándorné Tasnádszántói Becsky Ida (a Magyar Bazár szerkesztője; regények és elbeszélések); Erdélyi Györgyné Mikes Róza (elbeszélések; álneve: «öreg néni»); Sebestyén Gyuláné Stetina Ilona (virágregék); Melha Kálmánné Szaák Lujza (elbeszélések); Szabady Janka (novellák); Sziójgyártó Zoltánné (elbeszélések; álneve: Szánday Zeno); Kelemen Lajosné Zathureczky Berta (tár-cák).

Klár Józsefné Angyal Ilka neve azért emlékezetes, mert népszínműveket írt (Az árendás zsidó, Urak és cselédek, Ne vígy minket kísértetbe, Szép Danika), amelyek a nyolcvanas években az akkor virágzó Népszínház deszkáin színre is kerültek. Dériné Széppataki Róza (1793—1872). Naplóját először Tors Kálmán, majd teljes egészében Bajza József jelentette meg.

A SZÁZADFORDULÓ.

A kiegyezés óta irodalmunk nagy átalakuláson ment keresztül és ebben jelentős része volt a rohamos gyorsasággal világvárossá fejlődött Budapestnek. Íróink és költőink legnagyobb része itt helyezkedett el és ha vidékről került is az ország fővárosába, szellemében és felfogásában lassankint áthasonult a környezethez. Ez a környezet pedig sok tekintetben elszakadt a patriarchális magyar hagyományoktól és nemzetközi jelleget öltött magára. A nyugati eszmeáramlatok hatását mindenkor megérezte a magyar

szellemi élet, de sohasem olyan mértékben, mint a századforduló évtizedeiben, amikor a nemzeti klasszicizmus világnézeti és költői örökségét a *Hét*, majd a *Nyugat* című folyóiratok körül csoportosuló fiatalabb írónemzedék új és radikális törekvései kezdték háttérbe szorítani. Az új korszellem a természettudományok fellendülése nyomán keletkezett monista világnézetben gyökerezik; a társadalmi és politikai életben a liberalizmus elvei uralkodnak, az egyéni élethalakításban a korlátlan individualizmus jelszava érvényesül. Irodalmi vonatkozásban a realizmus, naturalizmus, impresszionizmus és szimbolizmus stílusirányai jelzik a korszellem fordulatát. Mindegyiknek jellemző lelki háttere a természetfeletti hit, a pozitív vallásosság megrendülése, ennek nyomán a kételkedés és pesszimizmus. Schopenhauer Nietzsche és Hartmann filozófiája ennek a hitét vesztett kornak új evangéliuma. A konzervatív tradicionalista életszemléletnek irodalmi őrzőivel, a nemzeti klasszicizmus folytatóival szemben Vajda János, Reviczky Gyula és Komjáthy Jenő, a modern magyar líra úttörői már a megváltozott korszellem nyugtalanságát fejezik ki költészetükben, de a hagyományokkal való forradalmi szakítás Ady Endre és a nyugatosok működésével következett be. Az új idealizmust ezzel a dekadens lelkiséggel szemben Prohászka Ottokár korszakteremtő egyénisége hívta életre, akinek prófétai szava és írásai a Harsányi Lajos, Sík Sándor és Mécs László fellépése nyomán tartalomban és formában egyaránt megújuló katolikus lírának nyújtanak hatalmas ösztönzést és indítást. Orgánumuz az *Élet* című folyóirat, amely jelentő-

ségét különösen Andor József szerkesztő fáradhatatlan buzgóságának és szilárd elvi alapokon nyugvó irodalompolitikai magatartásának köszönhetette.

ÚJ SZELLEM A NŐI LÍRÁBAN.

Az új szellemű női lírikusok közül először *Szalay Fruziná* (Oletko Károlyné; 1864—1926), Kisfaludy Atala leánya vonja magára figyelmünket. Tizennégy éves korától kezdve írogatott, később A Hét munkatársai közé tartozott. Két kötet verse jelent meg (Versek, Egy marék virág), amelyek a melancholia költőjének mutatják. Reviczky Gyula és Kiss József hatása nyomot hagyott ugyan lírájában, de azért eredetinek mondható. Nem témákat énekel meg, hanem hangulatokat: passzív álmodozásait és forró sóvárgásokat; a múlt emlékei, az őszi hervadás képei különösen gyakran megihletik. Lírai költészetünkben az elsők egyike, aki verseivel zenei hatások elérésére törekedett. Kiváló formaérzéke francia és német költők művészi tolmácsolásában is megnyilatkozott. Madame Reale című verses elbeszélésében Tennyson hatása alatt Christina savoyai hercegasszonynak és egy Antonetto nevű ifjú apródnak bűnös szerelmi viszonyát énekelte meg. Érzelmes tónus, dallamos verselés, hangulatos környezetrajz és kerek szerkezet jellemzi alkotását.

Balogfalvi *Czóbel Minket* (sz. 1859) szintén a tehetséges lírai újítók közé tartozik. A Petőfi Társaság tagjai közé választotta. Magyaros ritmusú lírájának uralkodó indítékai a boldogtalan szerelem, a csüggedés és lemondás mélabús hangulatai, a természetéinek, különösen pedig szülőföldjének, a Nyír-

ségnek odaadó szeretete. Ennek a vidéknek szépségeit szimbolikus elemekben gazdag, festői képekben érzékeltette meg és első képviselőjévé lett a motlern tájimpreszionizmusnak. (Nyírfalombok, Újabb költeményei, Fehér dalok, A virradat dalai, Kakukk füvek, Opálok, Erdő hangja.) Németre fordította Az ember tragédiáját, egy regényes költeményt (Donna Juanna) és széprózai elbeszéléseket is írt (Hafia, Pókhálók).

Az erdélyi *Krúzselyi Erzsébet* (sz. 1875) gyermekkorában megsüketült és lassankint szemevilágát is majdnem egészen elvesztette. Ennek ellenére fáradtságos kitartással nagy műveltségre tett szert és a költészetnek hivatott művelői közé emelkedett. A háború előtt A Hét, Új Idők, Vasárnapi Újság, az összeomlás óta erdélyi lapok és folyóiratok muns katársa. Jelenleg Felsővisón él. Líráját «hangtalan» lírának nevezi; a hallástalanok örök csendjének sajátosan egyéni és eredeti kifejezője. Szülőföldjének szeretete, a testi nyomorúságnak fájóan emberi panasza, a szenvedésben megtisztult és megnemesedett lélek metafizikai sóvárgásai megindító bensőséggel törnek fel lantjának húrjairól. (Versek, Újabb versek, Örök csendben, Csendország dalai, Hangtalan lírán, Örök csenddel ködön át.) írói álneve Erzsé néni. A Mátyás Diák című éleclapban humoros versei is jelentek meg humoreszkjeit Viski Böske álnéven írta.

Az etikai hagyományoktól szabadulni kívánó asszony korlátlan élnivágásának, szexuális mohóságának *Alba Nevis* (Unger Ila, sz. 1886) adott hangot érzéseit leplezetlenül feltáró erotikus költeményeiben (A két csuda, Nász előtt, Konfetti, Bibor, Össze-

gyűjtött költeményei). *Várnai Zseni* (Peterdi Andorné, sz. 1891) első költeményei a Népszavában láttak napvilágot. Szocialista világnézetű költő, az emberi jogok és igazság fanatikusa, a proletárok, elnyomottak bátor szavú védelmezője. Mély érzésű lelkéből a hitvesi szeretet és az anyaság érzései fakasztották a legszebb költői vallomásokát. Formai tekintetben egyszerűség, közvetlenség, a színek és árnyalati finomságok gazdagsága jellemzik líráját (Katona fiamnak, Anyaszív, Gracchusok anyja, Fája dalom könyve, Ím' itt az írás, Kórus szopránban). A gyermekirodalomnak is tehetséges művelője (Furulyaszó, örömök kertje, A mesélő erdő).

Rozsnyay Kálmánné Dapsy Gizella (sz. 1885) *Nil* álnéven, *Vallomás* című verseskötetével tűnt fel 1902-ben. A modern nő bonyolult érzésvilágát nek dallamos hangú énekes. Főtémája a szerelem, a szemérmes, de mégis fenntartás nélküli asszonyos odaadás vágyával. Megindítóan szép a *Testamentom* című versciklusa, amelyben Wolhyniában el-esett katonafivérért siratja el. A háború női veszteségeinek fájdalmát asszonyköltőink közül ő fejezte ki legbensőbben, minden férjét, jegyesét, gyermekét vesztett asszony zokogása egyesül elégiáiban (*Versek, Nálunk, A szívem, El nem küldött levelek, Az uram könyve, Lelkem virágos ablakából*). A szép próza terén is működik (*Zsúrvilág Provincián, Fehér ruha*).

A nyugatos irány jelentősebb női lírikusai közé tartoznak; *Lesznai Anna* (Jászi Oszkárné, sz. 1885) a szerelemben egészen felolvadó asszonyiség poétája. Formai tekintetben sokat tanult Adytól, a nemi érzés merész hangú kifejezésében is követte, de

egyéni és eredeti tudott maradni. Hangulatosak gyermekkori emlékeiről, a lesznai kertről írt versei. (Hazajáró versek, Édenkert, Mese a bútorokról, Eltévedt litániák). *Lányi Sarolta* (Czóbel Ernőné sz. 1891) 1923-ban férje után Oroszországba költözött. Pacifista szellemű költő (Ajándék, A távcső, Napjaim). *Reichard Piroska* (sz. 1889) halkszavú, finoman csiszolt impresszionista versek szerzője; a hyperkultúrált, dekadens női lélek fáradt szomorúsága és reménytelensége ihleti költeményeit (Az életen kívül, Osi üdvözet). *Miklós juikájhdy* Endre és az úgynevezett holnaposok társaságában tűnt fel 1908-ban Nagyváradon; verskötetei azonban nem igazolták a tehetségébe fűzött várankozást (Versek, Élet Őfelségéhez). *Somló Sári*) (sz. 1886), Somló Sándor író leánya, differenciált lelkiségű mondanivalóját a modern líra eszközeivel fejezi ki, de ritkán jut el a belső forma tisztaságához (Költemények I -II. k., Hallali, Szent Miklós, A mélységből kiáltok). Az újítás lírikusai között jelentős helyet foglal el Erdős Renée és Kaffka Margit is; költészetükről külön fejezetben emlékezünk meg.

REALIZMUS ÉS NATURALIZMUS A REGÉNYBEN.

A regény és elbeszélés terén a századforduló körül a realizmus és naturalizmus iránya jut uralomra, de nőíróinknál majdnem mindig romantikus elemekkel vegyülve. Legkedveltebb műfaj a társadalmi regény, rajz, és novella. A háború előtt beérkezett nőírók közül nevezetes *gróf Teleki Sándorné* (1864—1938), aki *Szikra* álnéven írta regényeit és

elbeszéléseit. (A bevándorlók, Ugody Lilla, A betörők, Vadászat és egyéb elbeszélések, Résen, A hét szilvafa árnyékában, A fölfelé züllők, Judit, Ez az, Tabu, A nagy-nagy kerék, Enyém.) Többnyire a felsőbb társadalmi osztályok világában lejátszódó történetei éles megfigyelő tehetségről, kitűnő élet- és jellemismeretről tanúskodnak. Előadásába gyakran vegyül finom malícia, az emberi gyengeségeket, a társadalmi élet fonákságait és balítéleteit csípős gúnnyal ostorozza. *Dánielné Lengyel Laura* (sz. 1877) szemét sem kerülik ki a szociális élet visszásságai, de valami szelíd asszonyi jósággal és elnézéssel ábrázolja őket. Nemes életfelfogású író, tisztelőben tartja a hagyományos értékeket, idealizmusa különösen nőalakjainak bemutatásában tükröződik. Kiváló ifjúsági író, az irodalmi és zenei kritikának is hivatott művelője. Két francia tárgyú történeti drámáját (A császár anyja, Tűzhalál) sikerrel adták elő fővárosi színházakban. (Regényei és elbeszélő kötetei: Balázs Klára, Dénes Olga házassága, Klára regénye, A boldogság útja, Elbeszélések, Almok, Egy leány, Mab királyné, Fehér kereszték, Edit, Medici Lőrincné a Hattyú-utcában, Az adlersfeldi Szent Ágnes, Az utolsó Hunyadi, A császár udvarán bari). *Szabóné Nogáll Janka* (1861—1924), a Divatszalon, Háztartás című lapok és a Hölgyek Naptára szerkesztője, Herczeg Ferenc hatása alatt kezdte írói pályáját és kissé pesszimiztikus életfelfogással ábrázolta nagyszámú elbeszélő munkájában a magyar középosztály férfi- és nőalakjait. Az erotikus hatások keresésétől sem óvakodott. Stílusa választékosságra törekvése ellenére is ma már színtelennek tűnik fel.

Kedvelt írója volt az érettebb leányifjúságnak. (Tizenkét hónap, Igaz történetek, Biri, Piros bóbítás sok, Hetedik szentség, Leányálmok, Derű, Vezeklés, Bűnök, Pipiske, Zsófiika naplója, A nagyobbik leány, Mara és egyéb történetek, Modern háziasszony, Úri konyha, Szerelmes asszonyok, Boldog emberek, Fürt). *Tutsek Anna* (Tábori Róbertné, sz. 1869) több mint négy évtizeddel ezelőtt, 1894-ben indította meg és azóta is szerkeszti a Magyar Lányok című ifjúsági lapot. Cilikéről írt regénysorozatában a boldog békevilág rokonszenves leánytípusának képviselőjét örökítette meg, de a mai leányok problémáiba is asszonyos megértéssel és szeretettel éli bele magát, hogy sorsuk alakításában segítségükre legyen (Éviké följegyzései). *Lux Terka* (Szöllősy Györgyné Dancsházi Oláh Ida, 1879—1938) régebbi írásaiban szkeptikus és mélabús életfilozófiával, később vallásos hittel tükröztette a modern emberi, főképp a női sorsot. A főváros társadalmi életének alapos ismerője és szellemes rajzolója (Marcsa gondolatai, Lenci naplója, Amire születünk, Una corda, Emberek vagyunk, Tűz, Meseország, Küzdelem az étellel, Budapesti fotográfiák, Budapest, Leányok, Novellák, Életre-halálra). *Miklós Ilona* (Gombos Albinné, sz. 1876) korábban színésznő, majd termékeny novellista és regényíró, különösen a fővárosi színészvilág köréből veszi témáit. Könnyedén és színesen mesél, de az erkölcsrajz ürügye alatt nem egyszer felszínes erotikával igyekszik olvasóit szórakoztatni. (Három szőke asszony, Viola, Az utolsó felvonás, Illésházy Kata házassága, Johanka, egy színészgyerek élete, A színész és leánya).

Ritoók Emma (sz. 1868) nagyműveltségű esztéta, lírikus, elbeszélő és drámaíró, a modern élet szellemi és érzelmi válságainak, különösen pedig az emancipált nő helyzetének alapos ismerője. Legnagyobb szabású regénye, *A szellem kalandorai* a nagyvárosi intellektuellek dekadens világának jellegzetes alakjait vonultatja fel és bemutatja azt a világnézeti zűrzavart és erkölcsi fertőt, amelyben a forradalom bacillusai kitenyésztek. A szövevényes mese középpontjában Donáth Ervin áll, egy félzsídó fantaszta, telivér materialista, akit gyermekkorától kezdve határtalan érvényesülési vágy kerget hóbortos világboldogító tervek megvalósítására. A kommunista uralom alatt népbiztos lesz, a terror bukása után külföldre menekül, de utoléri a végzet: egy ifjúkori barátja és elvtársa lelövi, mert elpártolt a proletariátus ügyétől. Az író Donáthon és hasonszörű társain keresztül egy dekadens társadalmi réteg lelki kórképét kívánja jellemezni, a háború előtti és a rákövetkező válságos évek fővárosának diáklakásai és kávéházai köréből, de a kép művészi hiányos, mert a szerzőnek nincs alakformáló ereje, a regény szerkezete szétesik, a sok közbeszótt elmélkedés fárasztó és gyakran érdeks telén. *Ritoók Emma Pán megváltása* címen egy misztériumjátékot is írt; Pán új életre keltett alakja két ellentétes világnézet: a pogány életöröm és a keresztény aszkézis ütközőpontjába kerül benne. Pico della Mirandola, a vonzó egyéniségű humanista az önmagára először eszmélő modern embert képviseli a maga kettősségével: áhítattal csüng a pogány szépségeszményen, de Krisztust is akarja. A költői és eszmei emelkedettségben bővelkedő könyvdráma

Ritoók Emmának legharmonikusabb alkotása. Számos elbeszélésen és néhány regényen (Mai idegenek, Egyenes úton — egyedül, A nagy véletlen, Négyen a tűz körül, Ellenséges világ, Gyárfás Sándor két élete) kívül északi írók: Jakobsen, Björnson, Knut Hamsun és mások fordításával is gazdagította irodalmunkat.

A lélektani regény tehetséges művelőjének indult *Ferenczi Magda* (1890—1913). Ferenczi Zoltánnak, a kiváló irodalomtörténétirónak korán elhunyt leánya. *Fehér árnyékok* című regénye a davosi szanatórium szomorú világának keretében két tüdőbajos fiatalnak, Mártának és Wernernek tragikus szerelmét beszéli el megkapó lélektani igazsággal. Művét a Magyar Tudományos Akadémia a Péczely-díjjal jutalmazta. Posthumus munkája, a Maca című terjedelmes novella ugyancsak tanúskodik a szerző írói hivatottságáról. Nővére, *Ferenczi Sári* (Bató Józsefné, sz. 1887) szintén kiváló elbeszélő. Társadalmi regényeinél (Mary, Ágneszka elment, A hegyen át) jelentősebbek történeti tárgyú regényei. *A vörös daru*, amelyet az Akadémia a Péczely-díjjal tüntetett ki, egy szerelmi kalandot mesél el a bécsi kongresszus idejéből és mozgalmas képekben mutatja be a régi Buda és a császárváros életét. Az *Estétől hajnalig* irodalomtörténeti regény, lélektani alapon jeleníti meg, hogyan lett Jósika Miklósból író. Könnyed és fordulatos meseszöveg, hangulatos és hű korrajz, lélekismeret, tárgyilagos, igazi epikus előadás jellemzi Ferenczi Sári regényeit.

A következő fejezetekben külön foglalkozunk korunk legkiemelkedőbb nőíróinak munkásságával.

TORMAY CÉCILE.

JELENTŐSÉGE.

A modern magyar nőírók reprezentatív képviselőinek ismertetését egy nagy magyar asszony és igazi alkotó művész méltatásával kezdjük meg. Tormay Cécile életművének a nemzeti közszellemre való hatása már előttünk, kortársai előtt is történelmi jelentőségűnek tűnik fel; korunk magyar asszonyai között aligha van még valaki, aki a szó és írás hatalmával annyit fáradozott volna a háború és forradalmak romboló következményeinek orvoslásán, közéletünk keresztény és nemzeti szellemű megújításán, mint ez a nemes jellemű, izzó lelkű magyar asszony, a hitüket, hazájukat, családi szentélyüket minden politikai fordulaton, gazdasági és erkölcsi válságon, forradalmi kríziseken keresztül hősiiesen védőmagyar nők hivatott szellemi vezére. Tormay Cécile lelkének hatalmas energiái a Trianon utáni magyar élet megcsonkított arányai között bontakoztak ki egész sokoldalúságukban és váltak társadalomújító, nemzetkonzerváló erőtényezőkké. De Tormay Cécile, az író, már akkor elismert és megbecsült nevet vívott ki magának, amikor még egy nagy nemzet, a régi Magyarország nyújtotta koszorúját az irodalom és művészet igazi nagyjainak. Már akkor megérte azt, ami férfíróinknak is ritkán jut osztályrészüül, hogy regényei egymás után új meg új kiadásban jelentek meg, a közönség és kritika egyaránt elismeréssel fogadta őket,

A régi ház című regénye pedig Beöthy Zsoltnak, a kiváló esztétikusnak ajánlására a Magyar Tudományos Akadémia Péczely-díját is elnyerte. Itthoni sikereivel egyidőben a külföldön is jó csengésű lett Tormay Cécile neve. Ma már német, francia, olasz, angol, holland, finn, lengyel és skandináv nyelveken olvassák műveit, úgyhogy ő az első és egyetlen magyar nőíró, akit az egész művelt világ olvasóközönsége ismer és becsül.

Hogy egy író világhírré juthasson, ahhoz vagy a nemzetközi összeköttetésnek többnyire faji szolidaritáson alapuló reklámja kell, mint ezt néhány kozmopolita írónk világsikere bizonyítja, vagy pedig olyan művészi értékekben rejlő átütő erő, amelynek felsőbbisége előtt önként meghódol minden kultúrember és udvariasan kinyílik minden művelt nemzet szellemi vámsorompója. Tormay Cécile egyéniségén és írásművészetén világirodalmi kultúrájának ellenére is félreismerhetetlenül kidomborodik a sajátos magyar jelleg. Lelkisége mély humanizmusa mellett nem alakult kozmopolitává azért, hogy világérték lehessen. Sem magyarságával, sem nőiességével, sem művészi meggyőződéssel nem kellett megalkudnia azért, hogy a legkényesebb esztétikai ízlést is kielégíthesse alkotásaival. Hazai és külföldi sikere olyan hódítás, amilyent kivételes lelki és szellemi kultúra, szuggesztív egyéniség, az igazi szépséget elemi szükségszerűséggel reveláló műalkotó géniusz birtokában lehet csak elérni. Hogy ezek az adottságok és feltételek nem hiányoztak e kiváló írónőből, azt legmaradandóbban művei bizonyítják.

IRÓI FEJLŐDÉSE.

Tormay Cécile származásának és életének körülményei kedvező módon segítették elő egyéniségének és művészi tehetségének harmonikus kibontakozását. Előkelő magyar nemes családból született 1876-ban. Ereiben a Tormayak és Tüköryek magyar vére német és francia ősök vérével keveredett. A biológia tudománya még sok rejtéllyel áll szemben, midőn az átöröklés törvényeit kutatja; a szerencsés fajkeveredés értéke azonban a tárgyilagos tudósok szemében nem vitás kérdés többé. Kretschmer, a testalkat és jellem összefüggéseinek egyik legkiválóbb kutatója, a geniális emberről írt könyvében Európa egész kultúrtérképének alapján mutatja ki, hogy a lánghelmék legnagyobb része fajok kereszteződéséből származott. Tormay Cécile életrajzírója, Hankiss János is méltán állapítja meg írónőnk tehetségének struktúrájában a benne talált fajok minden értékes jellemvonását: a germán érzelmi mélységet, metafizikai irányulást és miszticizmusra való hajlamot; a francia világosságot és ötletességet és mindezen vonásokkal harmóniában a magyar ihletfeszültséget, energiát és a magyar íróknál századok óta hagyományos kollektív magatartást, a nemzeti érdek alázatos tiszteletét és kultuszát.

A lelki diszpozícióknak ez a ritka sokoldalúsága bensőséges és meghitt családi kör védőszárnyai alatt, tudományt, irodalmat és művészetet kedvelő környezetben fejlődhetett. Az otthonnak, családi háznak az az odaadó, bensőséges szeretete, amely olyan megkapó indítéka írásainak, már gyermekkorában

beleivódott Tormay Cécile lelkébe. Szülővárosában, Budapesten végezte iskoláit, tanítónői oklevelet szerzett az angolkisasszonyok intézetében, megtanult németül, franciául, angolul és olaszul és e világa nyelvek birtokában széleskörű irodalmi műveltségre tett szert. Vakációit részben áldófalvai nagyanyjának régi udvarházában töltötte; ebben a környezetben vert gyökeret benne a magyar föld iránt való szeretete, amely mint költői motívum, ismételten megjelenik műveiben és különösen A régi ház egyik főalakjának, Illey Tamásnak az ősi röghöz való elszakíthatatlan vonzódásában szimbolizálódik felejthetetlen művésziességgel. Édesanyjának nagy gondja volt arra, hogy a fogékony lelkű fiatal leány hazájának minden szép vidékét megismerje. Együtt utazták be a Felvidéket és Délmagyarországot, az Alföldet; Erdélyt a háború előtt ismerte meg Tormay Cécile.

Írói hajlama korán jelentkezett. 1900-ban jelent meg első novelláskötete, az *Apródszerelem*, ezt követte 1905-ben az *Apró bűnök* című elbeszélésgyűjtemény. Első szárnypróbálgatásai arról tanúskodnak, hogy szerzőjük még nem találta meg igazi önmagát, képzelete irodalmi élményekből táplálkozik, világnézete kialakulatlan, élet- és emberábrázolását olvasmányai irányítják. De már ezekben is megmutatkozik meseformáló készsége és a mélyebb emberi problémák iránt érzett fogékonysága. További fejlődésében döntő jelentősége van olaszországi utazásainak és különösen firenzei tartózkodásának. A *Virágok városa — szirének hazája* című kis könyve, amely firenzei és szicíliai élményeiről számol be, az

Uránia tudományos színházban tartott előadásait foglalja magában és csak élete vége felé jelent meg nyomtatásban. Világosan felismerhető benne az az áhítatos odaadás és megértés, amellyel a fiatal író a latin-olasz kultúra halhatatlan emlékeinek hatását magába fogadta.

Firenze előkelő szalonjaiban Tormay Cécile az európai szellemi életnek olyan kiválóságaival ismerkedett meg, mint Paul Bourget, a lélektani regény francia mestere, Mark Twain, a világhírű amerikai humorista és D'Annunzio, az újabb olasz irodalom vezető alakja. Ez utóbbi nagyon megkedvelte a kis magyar írónőt, aki ebben a társaságban nem egyszer olvasott fel meséiből és novelláiból. D'Annunzio ajánlásával jelentkezett egyszer Tormay Cécile a *Revue de Paris* című francia folyóirat szerkesztőjénél, Louis Ganderaxnál és kérte egyik mitológiai tárgyú novellájának, *A fuvola és drachma*-nak közlését. A nagyhatalmú szerkesztő ezzel a megjegyzéssel adta vissza a novellát: «Képzelve el, Madame, hogy én tengerészeti miniszter vagyok és ön nekem a világ legbájosabb gondolóját ajánlja föl. Nekem hadihajó kell, nem gondola. Ha majd lesz hadihajója, akkor jöjjön el újra.» (V. ö. Hankiss: Tormay Cécile. 12. l.) Ez a szellemes, de éles kritika érzékenyen érintette a becsvágyó írónőt, de nem kedvetlenítette el, hanem ráeszméltette addigi műveinek egy nagy fogyatkozására, az életismeret hiányára. Mert bármilyen kecses és finom ötvösmunkák is mitológiai és történeti meséi, annyira távolesnek a való világtól, hogy a realizmus idején nem elégíthették ki a közízlést, amely az életnek

teljesebb, gazdagabb és valószerűbb ábrázolását várta az írótól, húsból és vérből való emberek küzdelmét kívánta látni, igazi emberi érzések, indulatok, szenvedélyek és lelki válságok élethű bemutatásában szeretett gyönyörködni. Ez a felismerés arra készítette írónónket, hogy még nagyobb odaadással merült el az élet megfigyelésébe, irodalmi és művészeti tanulmányaiba. Belső érlelődésének eredményeként 1911-ben megjelent az *Ember-ek a kövek között* című társadalmi regénye, amelynek fordítása két év múlva a Revue de Paris hasábjain is napvilágot látott. A szerző egy csapással lett elismert író hazájában és Franciaországban.

EMBEREK A KÖVEK KÖZÖTT.

A regény meséje a Karszt-vidék rideg világában játszódik le, amelyet az író Olaszországba utaztában ismert meg közelebbről. Főhőse Jella, egy horvát kecskepásztorleány, «a nagy hegyek kóbor kis lelke-, aki a maga ösztönös, féktelen és zabolátlan életével szinte szülőföldjét szimbolizálja. A falujában üldözött leány védelmet és otthont talál egy idősebb, beteges magyar pályaőrnél, aki ezen a zord vidéken két alagút között éli magányos életét és Jellát elveszi feleségül. A derék Balog Péter emberi jósága kissé megszelídíti a hegyek vad gyermekét, de mélyebb megértés nélkül élnek egymás oldalán. Sorsuk akkor fordul meg, midőn szomszédságukba új pályaőr kerül: Réz András, a kevés beszédű, fiatal alföldi magyar, aki menyasszonyt hagyott otthon és sóvárogva gondol börtönnek érzett állomáshelyéről távoli szülőföldjére. A kényszerű egymásrautaltság

mindennapi alkalmá csakhamar közelebb hozza egymáshoz a lobbanékony vérű asszonyt és az unatkozó fiatalembert. Jella vad temperamentumának egyre többet követelő mohóságával, Réz András pedig a vágy és becsületérzés közt hányódó önváddal éli át azt a bűnös szerelmet, amelybe menthetetlenül belesodródnak. Viszonyukat Réz András betegsége szakítja félbe, aki azzal az elhatározással megy szabadságra alföldi otthonába, hogy nem tér vissza többé a hegyek közé. Midőn pedig felsőbb hatósága visszarendeli, megjelenik ugyan, de nem egyedül, hanem feleségével és ezt előre tudatja Balog Péterrel. A gyanútlan férj közli a hírt Jellával; a boldogtalan asszony elkeseredésében merényletet kísérel meg a vonat ellen, amely Réz Andrást és feleségét hozza, és el akarja pusztítani hűtlen szerelmesét. Terve azonban meghiúsul s a vonat, amelytől boldogságának visszatérését várta, az ő fiatal testét tépi darabokra.

Az *Emberek a kövek között* lélektani regény és ennek a műfajnak legművészebb magyar hajtásai közé tartozik. Tragikus tónusú, drámai feszültséggel telített atmoszférában plasztikusan egyénített alakok elevenülnek meg előttünk. Ezeknek a regényhősöknek jelleme faji, vérségi adottságaikból, a környezetből végzetes törvényszerűséggel fejlődik olyanná, amilyennek az események során mutatkoznak. Sorsuk pedig nem csupán egyéni, hanem tipikus jellegű: Jella és András életének találkozásában, mint ezt Horváth János, Tormay Cécile regényének legélesebb szemű méltatója kiemeli, az irónó két faj találkozásából eredő válságokat ábrázol megkapó

erejű pszichológiai igazsággal. Ebben a regényben a találkozás tragikus kimenetelű, az asszimiláció, amely az egyedektől mindig áldozatot követel, meghíusul. A felvetett probléma állandó időszerűségén túl megkapó a műben az a különös varázsú milieu-szimbolika is, amelynek sugárzatába a szerző alakjait állítja. Mintegy áttelekesíti az őket környező természet világát és érezteti velünk, hogy életünk ezernyi láthatatlan szállal függ össze a természettel, amely résztvesz sorsunk alakításában. A természet, sőt az élettelennek nevezett dolgok hatalmának ez a mítoszteremtő hite és elhíhető erejű érzékeltetése magyarázza azt az egészen egyéni jellegű hangulatiságot, amely az írónőnek nemcsak ebben a regényében, hanem a következőben, *A régi házában* (1915) is rabul ejt bennünket.

A RÉGI HÁZ.

A régi ház: nemzedékregény, egy egész család sorsát mutatja be több nemzedéken keresztül. Ugyanaz a problémája, mint Tormay Cécile első regényének, de ezúttal más társadalmi körben és történelmi viszonyok között és kibékítő megoldással. Itt a magyar és a német faj találkozása alkotja a regény gerincét és miközben hőseinek történetét végigkísérjük, egyúttal tanúi leszünk annak az átalakulásnak, hogyan lett a régi, német és biedermeier jellegű Pest magyarrá. Az idegen fajiságot itt is, mint Tormay előbbi regényében, nő képviseli: Ulwing Anna, aki az ő finom és érzékeny asszonyi lelkének féltve őrzött kincseit áldozza fel akkor, midőn eladja a régi házat, családi hagyományainak

drága szimbólumát, hogy visszavehesse és fiainak adhassa férje őseinek elkallódott birtokát, Iliét. Évtizedeken keresztül él Anna, a német földről Magyarországra telepedett Ulwing Kristófnak, a régi ház építőjének unokája, Illey Tamás, az elszegényedett, ősi földjét elvesztett dzsentriférj oldalán, látszólag békében és megértésben, pedig lélekben távol állanak egymástól. Mindegyik szemérmesen titkolja, ami neki fáj: Anna nem sejti, hogy Tamás a családi röghöz vágyódik vissza, férje szótlanságát és búskomorságát, az Ulwing-üzlet iránti közömböségét szerelme elhidegülésének gondolja, a férfi pedig azért szenved, mert Anna nem érzi meg az ő titkos fájdalmát, sóvárgó földszeretetét. Mesteri léleklátás mutatkozik abban a módban, ahogy Tormay Cécile e két szenvedő hősének szerelmét és boldogtalanságát megrajzolja: hogyan játszanak bele jelentéktelennek látszó dolgok az emberi életbe, hogyan dül-ják fel a kis megnemértések a legnagyobb szerelmet, hogyan lesz a némaságba fojtott félreértésből jóvátehetetlen tragédia — ezt az egyszerű és mégis nagy életigazságot kevesen láttatták olyan meggyőző műveszettel, mint A régi ház szerzője. A félreértésből eljátszott boldogság tragikumának fájó hangulatát enyhíti a történetnek igazi nőies kihangzása: Anna «két halottat sirat: férjét és a régi házat», de még elvesztett boldogságát sem tartja nagy áldozatnak, midőn két szép erős fiára néz, akik újra megvethették lábukat apáik földjén azért, mert anyjuk mindenét odaadta értük. A regénynek ez a záró akkordja valószínűsítő apoteozisa az anyaságnak, a legszebb, leg-hívebb jellemzése az anyai szívnek és Tormay

Cécile nem lenne igazi nőíró, ha a szerelmes asszonya nak és hűséges feleségnek fölébe nem helyezte volna az — anyát.

A fajbeolvadás problémájának, a magyar föld áthasonító erejének költői ábrázolásában Tormay Cécile felülmúlta a nagy magyar romantikus mesés mondó, Jókai rokon tárgyú regényét, Az új földesurat, koncepciójának következetesebb, biztosabb és többoldalú lélektani megalapozásával. Nemzedék-regényében találunk Dickens, Thomas Mann, Anatole Francé reminiszenciákat egy rendkívül érzékeny női lélek finom rostáján átszűrve, de önállóságának legcsekélyebb sérelme nélkül. «Milieu-hite- is egészen az övé, nem irodalmi hatásból ered, hanem lényéből. Életlátásába és életmagyarázatába belejátszik nőisége, csodálatos beleérző képességgel tudja, különösen nőalakjainak életét, sorsát a saját élményévé hevíteni és teljesen azonosul ezeknek érzelmi és hangulati léttartalmával. Az ebből eredő élménybőség szer- telén kiadásától viszont megóvja a nőíróknál ritkán található öntudatos műgond, művészi fegy- lem, a válogatás és kiemelés képessége, amellyel uralkodni tud anyagán olyannyira, hogy kidomborítja a lényeges és jellemző mozzanatokot, mellőzi a lényegtelen- t és minden részletet az egésznek szolgá- latába állít. Ez az ökonomikus stilizáltság biztosítja kompozíciójának szilárd egységét, megnyugtató öszs- hangját, ami az alakrajz erejével, a jellemábrázolás igazságával párosulva Tormay Cecilét a művészi realizmus vagy ideálrealizmus egyik magyar klasszi- kusává avatja.

BUJDOSÓ KÖNYV; NAPKELET

A régi ház megjelenése óta Tormay Cécile a nemzet életének válságos időszakaiban magyar lelkeknek egész odaadásával működött a közélet különféle munkaterein. A háború alatt vöröskeresztes szolgálatot teljesített, a forradalmak alatt férfiakat megszégyenítő bátorsággal emelte fel szavát a defetizmus ellen, a kommunizmus bukása után pedig megszervezte a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét, amely társadalmi és közéleti jelentőségét az életre hívó vezér kivételes energiájának és szónoki képességének köszönheti. A legnagyobb hazafias tettek egyike a Károlyi forradalom és a vörös uralom idején írt naplója, a *Bujdosó könyv* két kötete; «egy halálra szánt faj legboldogtalanabb nemzedékének a kínjai-jajdulnak fel e könyvben és egy hazájáért, eszményeiért megalkuvás nélkül lángoló magyar asszony lelkében tükröztetik történelmünk legszégyenletesebb korszakának véres és gyászos eseményeit. A Bujdosó könyvet idegen nyelvekre is lefordították, közös kincse lett az egész művelt világnak és megrendítő élményeinek tanulságaival egyik leghathatósabb tiltakozás a trianoni béke igazságtalansága és az emberiség kultúráját halálos veszedelemmel fenyegető bolsevizmus ellen.

A női társadalomnak nemzeti munkába állítása mellett az irodalmi élet újjászervezésében is nagy érdemet szerzett Tormay Cecilé. 1922-ben megindította és mint szerkesztő élete végéig irányította a *Napkelet* című irodalmi és kritikai folyóiratot, amely gyűjtőhelye lett azoknak a magyar íróknak,

akik korszerűségük és művészi szándékuk mellett féltékenyen őrzik a hagyományos értékeket, kercszs tény világnézetüket és magyarságukat és távol állanak a politikai, társadalmi és erkölcsi radikalizmustól. Sok fiatal írói tehetség tűnt fel e mindenkor színvonalas folyóiratban s ezeknek felkarolása, megértő támogatása maradandóan hirdeti a szerkesztő irodalompolitikai bölcsességét.

VILÁGNÉZETE.

Tormay Cecilét ez a széles átfogójú társadalmi és közéleti működése hosszú évekig megakadályozta ugyan abban, hogy regényeihez hasonló nagyobb szabású szépirodalmi művet alkosson, de mégsem tudta benne elhallgattatni a művészi, a szépség rajongó szerelmesét. Erről tanúskodik Fioretti-fordítása (Assisi Szent Ferenc kis virágai) és három novelláskötete). (Viaszfigurák, Álmodok, Megállt az óra.). Nemcsak azért érdemelnek figyelmet ezek a novellagyűjtemények, mivel a műfajnak választékos ízléssel kidolgozott, remekszép példányait találjuk közöttük, hanem mivel itt az író művészi tárgylagossága gyakran helyet enged szubjektív vallomás soknak, amelyek rávilágítanak világnézetére és a művészi szimbólumok fátyola mögött meglátatják velünk a lét nagy kérdéseinek töprengő, az élet örök misztériumai előtt megilletődött, csodálkozó és szénvédő embert. Világnézetére nagyon jellemző az a meséje, amely az időtlen bolt furcsa gazdájával és furcsa árujával ismerttet meg bennünket. Ez a boltos, a Sors-kalmár, kegyetlenül drága áron ad mindent, napi keresetét pedig este mindig szétszórja az úrbe, a

nagy, sötét semmibe: «Sikoltva, csörömpölve, örvénylő zuhatagban zuhan alá az ürbe az óriási kincs: ifjúság, dicsőség, múlt és jövő, királyi koronák, szépség, szabadság, becsület». Lehangoló ennek a haláltánc-ízű allegóriának tanulsága: nagy és halálosan drága a fizetség, amivel az ember a ritka árut, a boldogságot megvásárolja. Az emberi élet mozgatója, Tormay Cecilé szerint is, a boldogság vágya; boldogságkergetők vagyunk mindnyájan, de igyekezetünk hajótörést szenved, illúzióink a cél előtt szertefoszlataknak, főképp azért, mert az emberek, akik egymásra vannak utalva és egymást segíteniök kellene, egymás életét nehezítik meg: «ember embernek farkasa». Álarcban járunk mindnyájan, lárvát viselünk, nem merünk tükörbe nézni, sem önmagunkról, sem egymásról nem tudjuk, milyen az igazi arcunk... A magasabbrendű élet nagy értékei, tudás és művészet lemondások és szenvedések árán születnek; az igazság kutatói és a szépség szerelmesei egyaránt megértetlenül járják útjukat a világban, a kontárok, nyárspolgárok és üzletemberek területén. «Az emberek között csak a kiválasztottak látják a szépséget. De ők sem a szemükön át... a sebeik nyílásán át látják. És aztán ők tanítják meg látni a többieket.» A nő lelki berendezettségének fokozottabb érzékenysége miatt szánandóbb szenvedője a sorsnak, mint a keményebb és önzőbb teremtmény, a férfi. E csalódás sokból és keserű tapasztalatból leszűrt szkeptikus és pesszimista ízű életszemlélet ellenére Tormay Cécile nem válik kiábrándult élettagadóvá. Idealizmusát megóvjaa hite, amely különös melegséggel fordul egyik novellájában a Megváltó megdicsőült isten-

emberi alakjához; megóvja lényének öntudatosan kialakított és minden művében erősen érezhető etikaisága, amelyből önmagával és a közönséggel szemben megnyilatkozó felelősségtudata származik; és végül esztétizmusa, amely fáradhatatlanul keres-téti vele az életben és művészetben revelálódó szépséget és vigasztalja, kárpótolja emberi csalódásaiért. A legnemesebb humánus és legmagasabb rendű artisztikum fonódik össze egyéniségében és alkotásaiban.

AZ ŐSI KÜLDÖTT.

Utolsó nagy műve, *Az ősi küldött* című, trilógiának tervezett történelmi regénye, sajnos, csonka maradt. Meséje a tatárjárás idején játszódik le. Az első rész, *A csallóközi hattyú* (1934), Ung vitéznek, a párizsi egyetemen kulturálódott, de kereszténységéből a régi magyar hitvilágba visszasóvárgó fiatal magyarnak és gyermekkori játszótársának, a tatár betöréskor özvegyiségre jutott Kingának boldogtalan szerelmét vetíti elénk. Ung lelkében végzetes meghasonlást idéz elő Kinga elvesztése, akinek haláláért a keresztény Istent vádolja. A regény második része, *A túlsó parton* (1934), nem oldja fel ezt a válságot. Ung vitéz a tatárok elleni harcban keres feledést, megmenti a Mohi-pusztta melletti gyászos végű csatából menekülő királyt, azután a tiszamenti Kolontóba, szülőföldjére siet, hogy megvédelmezze övéit, de már elkésett: otthona feldúlva, szerettei elpusztultak. A romlás képei azonban nem tudják letörni benne azt a vágyat, hogy az ősi hit felújításával próbálja meg a maradék

magyarságot és hazáját megmenteni. A Dráva ingoványai között rejtőző öreg Ugurban, a régi hit utolsó papjában van reménye; fel is keresi, tanuja lesz egy pogány áldozatnak, de gyötrő kérdéseire hiába vár feleletet: az ősz Ugur — néma. A trilógia utolsó része *A fehér barát* címet viselte volna, de csak töredékek készültek el belőle: Tormay Cecilét a halál elragadta (1937), mielőtt befejezhette volna. A fennmaradt vázlat azt a megoldást sejteti, hogy Ung vitéz visszatalál elveszett hitéhez, a kereszténye séghez, szerzetes lesz és Krisztus evangéliumának megvalósításában keresi lelkének orvoslását és nemzetének felemelését.

A nagykoncepciójú regénytrilógia befejezetlenségében is mutatja Tormay Cecilének a történelem és az élet minden mozzanatát átlelkesítő látásmódját. Nem az élet felszíne érdekli, hanem minden történésnek mélyebb értelme és rejtett összefüggése. Egyetlen szín, vonal, mozdulat sincs az érzékelhető létben, amely ne utalna valami érzékelhetetlenre — ezt az igazságot érezzük a földiség nehezékeitől egyre jobban szabaduló, a «túlso part- az örökkévalóság közeledését asszonyi intuíciójával régóta sejtő Tormay Cecilé utolsó üzenetéből, Az ősi küldöttből. A minden ízében jelképpé finomodott történeti regény formája egyenértékű tartalmi mondanivalójával. «Nyelvképzetének — Brisits Frigyes találó szavait idézzük — egészen egyéni, máshoz nem mérhető formái vannak. Nincsen egyetlen egy közömbös, vagy közömbösítő kifejezése. Szavainak dús, tömött érteleme, sugárzó atmoszférája van, melyből a mondatai rejtett hangulati hullámmásban

ringanak. Nem zeneiség ez, és mégis úgy hat, mintha a szavak belülről hangoznának valamitől, amiről nem lehet eldönteni, hogy eltűnő éneke-e, vagy saját szívből szétzúzott harangzúgás. E stílus-egységben azután összeolvad minden. A stílusfel-fogásnak s képzésnek itt már olyan határvonalán járunk, ahol a stílus fogalma összeesik az életfilozó-fiával, a világ egységes szemléletével. Az irodalom építő életté válik.»

Tormay Cécile az első nőírónk, aki mély és széles-körű világirodalmi kultúrája ellenére nem utánzott senkit, hanem eredeti maradt. Konstruktív és szintetikus erőkből felépülő irodalmi hagyatéka igazi és maradandó értéket jelent. Amit alkotott, az a maga nemében tökéletes. Gazdag lelki adottságok-ból alakította ki sajátos világszemléletét, életérzés sét, emberi és művész-egyéniségét, alkotásainak eti-kai és esztétikai tekintetben egyaránt jelentős vilá-gát. Értelmünk, szívünk, egész emberi valónk gaz-dagodik a vele való találkozáskor és bármennyiszer keressük is fel, sohasem bocsát el üres kézzel ben-nünket. Élete vége felé az a kitüntetés érte, hogy a Népszövetség Tanácsa a tudomány legnagyobb női hősének, Madame Curie-nek helyére őt választotta meg a Szellemi Együtműködés Bizottságába. A választás ezúttal igazán nem volt szerencsés vélet-len, mert a legméltóbbat érte: az európaisággal pá-rosult magyar szellemnek sokáig nem lesz nálánál nagyobb magyar női képviselője. Ebben rejlik az ő fájdalmasan korán lezárult életművének igazi jelentősége.

ERDŐS RENÉE.

PÁLYAKEZDÉS.

Mintegy négy évtizeddel ezelőtt Győr városából elindult egy fiatal zsidóleány a főváros felé, hogy a szépség és tehetség jogán följé kerekedjék addigi szerény életsorsának, hogy határozott irányt adjon annak a vágnak, amely gyermekkora óta hívta, csalogatta, valami bizonytalan, megnevezhetetlen, de hírnévvel, sikerekkel, dicsőséggel kecsgetető életcél irányába. Szegény volt és ismeretlen, egyszerű poggyászában kívül nem vitt magával egyebet, mint «az élet bizonytalan álmait, emésztő sóvárgást, sok titkos türelmetlenséget, az elhivatottság kínzó és felséges érzését, bimbózó tehetséget és izzó nagyravágyása. Így jutott el álmai színhelyére, a nagyváros színes forgatagába, és volt egy időszak, amikor úgy érezte, hogy «megtalálta az életet és fejére tette annak koronáját».

«Dalolt és csókolt és megismerte minden mámorát a dicsőségnek és szerelemnek.»

És mikor mindennek a csúcán volt, megtántorodott, magára eszmélt és azt mondta:

— «Ez nem az igazi élet!» És felvetődött lelkében a kínzó kérdés: «Mi hát az igazi élet? Feltalálható-e a földön az igazi élet? Nem az utána való sóvárgás-e az egyedüli, ami az embernek adatott?— És miközben e gyötrő kérdések tépték a lelkét, «minden látóhatár beborult felette. Ahogy elhagyta a várost, amelyben az élet királynője volt, semmit

sem vitt magával onnan, amit neki az ifjúsága, a tehetsége, az életöröme szerzett. Mindenből kiábrándulva, mindenből kifosztva, szerelmet, köls tészetet, életet, halált maga mögött hagyva, betegen, összetörve ment az élet új útjai elébe.

Ezekkel a hangulatos és költői sorokkal fejezi be Erdős Renée híres önéletrajzi regényciklusának, az *Ősök és ivadékoknak* második részét, amely *Az élet királynője* címet viseli és ezek az önjellemző sorok egy olyan emberi és írói életküzdelemre világítanak rá, amely rendkívüliségeivel, merész lendületével és szokatlan ellenmondásaival mindig fel tudta magára hívni a közvélemény figyelmét. Az utóbbi évtizedekben alig volt magyar író, akiről többet beszéltek volna Magyarországon, mint Erdős Renée-ről és nagyon kevesen vannak, akik olyan „zajos könyv” sikerekre tekinthetnének vissza, mint ez az író. Erdős Renée-t a jelenkor nagy magyar írói között emlegetik lelkes hívei, míg a legkomolyabb és legtekintélyesebb irodalmi kritikusok különösen az író újabb alkotásairól éppen nem nyilatkoznak elragadtatással. Melyik félnek van igaza? Mennyi része van Erdős Renée sikereiben az igazi művészetnek és mennyi a nem irodalmi tényezőknek? Ezekre a kérdésekre kívánunk az író életrajzának rövid ismertetése és főbb munkáinak elemzése alapján megfelelni.

ÉLETE, LÍRÁJA.

Erdős Renée 1879-ben született Érseklélen, Komárom megyében, egyszerű körülmények között élő ortodox zsidó családból. Szülei utóbb Győrbe köl-

tözködtek, ahol a még elemi iskolába járó kisleányban egy gyermekszerető öreg bencés, Apa Benedek felfedezte a nem közönséges tehetséget, különösen képzelőerejének szokatlan lendületét és önként foglalkozni kezdett tanításával. A kisleány már falusi otthonában is lehordta a könyveket a padlásról, mohón elolvasott mindent, ami a kezeügyébe akadt, sőt verseket is próbált írogatni. Az öreg bencés professzor, aki filológus volt, először a Bibliára tanította a koraérett szellemű leánykát, azután megismertette a klasszikusokkal, úgyhogy Erdős Renée tizenkét éves korában már nemcsak az ótestamentumot és az evangélistákat, hanem a görög mitológiát is ismerte. Ez utóbbinak tárgyköréből készített *Echó és Narcis* címen egy kis dramolettet, amelynek szerepeit maga játszotta és szavalta el öreg tanára előtt, aki örömmel látta pártfogoltja költői hajlamának jelentkezését és buzgón ösztönözte becsvágyát.

Tizennégy éves korában már szinte ontotta a verseket a kis Renée, aki közben a világirodalomból is sokfélét olvasott és különösen Heine költészetéért rajongott. Lélekben ekkor már nem élt övéi között; elvágódott az egyszerű környezetből és nagystílű életről, művészi hírnévről és dicsőségről ábrándoszott. Színésznő akart lenni és tizenhat éves korában el is került Pestre az Országos Színművészeti Akadémiára. Csakhamar látnia kellett azonban, hogy ez a pálya nem felel meg tehetségének; dicsősége vágya most egész hevével a költészet felé fordult. Tizennyolc éves korában a *Magyar Génius* című folyóiratban jelent meg első verse, amelynek *Dal a rózsáról* volt a címe. Nem sokkal utóbb Eötvös

Károlynak, a neves írónak előszavával napvilágot látott *Leányálmok* (1899) című első verseskötete is, amelynek nőírónál szokatlanul merész hangja, leplezetlen érzékisége érthető megütközést keltett. Maga Erdős Renée így jellemzi később, ifjúkori költeményeit: «Nem szeretem a régi dalaim. Túlságos nagy bennük az ifjúság. Dölyfös az erő, féktelén a vágy, Mindenütt vörös mámor ég lobogva, Mindent tikkasztó láng perzsel agyon. Nincs egy sóhajtás, mely hangos ne volna. Nincs egy csók, mely rejtőzködne, félne. Sehol titok. Mindenütt a lány, Merész, dicsekvő, nagy őszintesége . . .»

Valóban ezek a költemények, amelyeket pár év alatt a *Versek, Új dalok, Cleopatra* című verseskötetek követtek, egy hevesen izzó vérmérsékletű, érzéki vágyaktól fűtött, buja képzeletű zsidóleánynak tartózkodást és szemérmert nem ismerő vallo-másai, amelyek azonban tagadhatatlanul eredeti és színes költői stílusról tanúskodnak. Versei mellett a tárcanovellát is szorgalmasan művelte Erdős Renée. Témáit csaknem kivétel nélkül a szerelmi élet köréből veszi; ugyanaz az erkölcsi szabadosság jelentkezik ezekben az elbeszélésekben is, mint köls teményeiben; eredetileg napilapokban és folyóirat tokban jelentek meg, majd *Az asszony meg a párja* és *Csodálatos mezőkön* címmel összegyűjtve is kiadta őket.

Ebben az időben Erdős Renée már a Kiss József szerkesztette *Hét* című szépirodalmi folyóiratnak munkatársa; amikor pedig Bródy Sándor megindította a *Jövendő* című folyóiratát, nagyobb-részt ennek hasábjain jelennek meg írásai, köztük

első regénye is. Egy *leány életé*, amelyben a saját pályakezdésének élményeit színezi ki regényes formában. Bródy Sándorral való barátsága nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a jórészt zsidó kézben levő sajtó készséggel nyújtott teret a fiatal írónőnek és gondoskodott elismerő és magasztaló kritikáról. Ennek a viszonynak megszakítása azonban nehéz helyzetbe sodorta Erdős Renéet. Egyrészt azért, mert a hatalmas sajtófejedelemtől megfélemlített kiadók sem könyvét, sem cikkeit nem merik elvállalni kiadásra, másrészt azért, mert a barátságból folyó idegbetegsége éveken keresztül képtelenné tette az írást. Egészségének visszatérése után férjhez ment; két kis leánya született e házasságból és egyideig az anyaság hivatása foglalta le legfőbb gondját. De világnézeti kérdések is nyugtalanítják. Szakítani kíván régi életével; gyermekkorának emlékei, az öreg bencés szerzetes tanításai felelevenednek lelkében és ezek az emlékek a katolicizmus felé kezdik vonzani. Rómába megy hosszabb időre, megragadja az örök város szelleme, a San Pietro bazilikában átélt fenséges szertartások ragyogó pompája, csendes kis templomok misztikus hangulata egészen rabul ejtik; kétségekkel és régi énjével viaskodva mélyed el a katolikus hitrendszer tanulmányozásába és felsveszi a keresztség szentségét.

Megtérése után jelenik meg a németre és olaszra is lefordított *János tanítvány* című evangéliumi színjátéka, amelyet a nagy Rampolla bíborosnak is bemutat, aki érdeklődéssel olvassa a magyar konvertitának misztériumát. Lírája is virágzásba borul új élményeinek hatása alatt; a *Jöttem*

hozzátok, Arany veder és Sybillák könyve című versesköteteiben a vallási költészetnek sok szép gyöngye akad; éppen olyan forró és heves odaadással éneklí meg most Krisztus iránti szerelsmét, mint korábban az érzéki örömeket. Egyik úttörője lett a katolikus líra megújulásának, bár valóságos költeményei nem sorolhatók mindenestől az igazi katolikus lélek költői termékei közé. Hiányzik belőlük az alázat, a teljes töredelem és végleges odaadás. Fel-felsír bennük a régi élet után való sóvárgás, a megtagadott múlt visszakívánása. A költő szinte kérkedik azzal, mekkora áldozatot hozott, midőn odaadta mámoros életét az Úrnak, pedig még lett volna ereje folytatni; tehernek, lehetetlenségnek érzi azt az önmehtagadást, nem akarja magát kifosztani az elmúlt dolgok emlékeiből, amelyek csábítóan hívogatják vissza a régi örömhöz, Ugyanez a lelki ingadozás, a katolicizmus és a korlátlan életkiélés vágya közötti vergődés jellemzi a megtérése utáni időkből származó egyéb alkotásait is. Amikor visszatér Olaszországból, előbb a zárdába vonul és itt írja költeményeit; megihleti Assisi Szent Ferenc vonzó alakja és lefordítja a *Fioretti*; egy évtizeddel később *Az assisibeli zsoldos* (1923) címen misztériumot is ír Szent Ferencről. Az örök város szelleme ihlette még a *Római leveleket, Egy perccel alkonyat előtt* című verseskötetét és a *Római Naplót*, amely szentévi elmés nyeit foglalja magában.

Az 1920-as évek elejétől kezdődik Erdős Renée szépirodalmi működésének legtermékenyebb időszaka. Bár családi élete nem szerencsés, férjétől elválí, egyik leánya gyógyíthatatlan betegségben szen-

ved, Erdős Renée fáradhatatlanul írja regényeit. 1926-ban új házasságot köt Frascatiban, s azóta olasz férjével együtt nagyobb részt Olaszországban él, újabban ismét Magyarországon.

Életrajzának vázlatával kapcsolatban röviden jellemeztük régebbi munkáit, most azokkal az alkotásaival, főképp regényeivel fogunk foglalkozni, amelyek 1918 óta jelentek meg; ezekben bontakozik ki legteljesebben Erdős Renée írói jellemképe s a nagysz közönség is leginkább ezekből ismeri a népszerű írónőt.

Ennek az újabb időszaknak első termékei a *Norino* és *Antonius* című regények (az utóbbi *Egy szerelmes nyár története* címen jelent meg második kiadásban.) Mindkettőnek ugyanaz az alapindítéka: a nemileg kiéhezett asszonyban ellenállhatatlan szenvedéllyel lobban fel az érzéki kielégülés vágya, amely pusztulással fenyegeti őket és környezetüket; mindkét asszony a házasságban találja meg végül nyugalma. Ezeket a regényeket követte Erdős Renének legnagyobb igénnyel írt alkotása, az *Ősök és ivadékok* című regénytetrológia, azaz négy részből álló összefüggő regénysorozat, amelyben az írónő a maga lelki fejlődését mutatja be gyermekkorától egészen megkeresztelkedéséig. A regényciklus részei: *Az új sarj*, *Az élet királynője*, *Berekesztett utak* és *Ave Róma*.

AZ ÚJ SARJ.

A regényciklus első része, *Az új sarj*, Éblen Bettinek, a győri zsidó kocsmáros művészi hajlamú leánykájának élettörténetét beszéli el egészen Pestre kerüléséig. Ennek az autobiográfiászerű regénynek két

nagy értéke van: az egyik egy rendkívül eszes, kora-érett, heves és tevékeny képzeletű gyermekleány lelki életének kitűnő rajza, a másik a lelki és szellemi gettóban élő falusi és kisvárosi ortodox zsidóság környezetének és jellegzetes alakjainak élethű bemutatása. Ez a zsidóság olyannak tűnik fel a regényben, mint a környező világtól élesen elhatárolt, zárt életet élő osztály, amely merev és mozdulatlan maradisággal őrzi őseinek évezredes vallási, erkölcsi és családi hagyományait, szertartásait, szokásait és babonáit. Megkapóan eredeti alakok elevenednek meg előttünk ebben a környezetben: Ebién József, a családapa, a rideg, magába zárkózott, kemény akaratú zsidó kocsmáros, feltétlen engedelmességet követelő ura és parancsolója családjának, lelkileg megközelíthetetlen még hozzátartozói számára is, csak legnehezebb perceiben és legkisebb leányával szemben lágyul el egy-egy pillanatra. Igazi fia anyjának, a bibliai Juditok fajtájából való, hatalmas és uralkodói természetű öregasszonynak, akinek tekintélyt parancsoló alakján egy régi sötét tragédia emléke borong, és akinek lelki adottságai szinte megismétlődnek a kis Bettiben. Ebién József felesége, a családanya, szorgalmas és engedelmes robotosa urának és gyermekeinek, nincs saját akarata és egészen felolvad nehéz és egyhangú munkakörében. Betti nénjei közül Szidi már kiszakadt a családi levegőből, idegenné válik tőle és nem bír többé beletörődni, míg a másik kettő benne maradt s keserves varrónői munkával keresi kenyerét. A regénynek egyetlen keresztény alakja egy öreg bencés pap, Apáti Benedek, a kisgyermekek, virágok és madarak barátja, jóságos és

gyermekesen naiv lélek, aki felfedezi és táplálja Betti költői hajlamát és elhinti lelkében a keresztény gondolkodás magvait. De a serdülő leányban már más hajlamok is ébrednek, amelyek további élete során válságba sodorják: unokatestvérével, egy romlott zsidó diákkal szőtt első szerelme nem végződik ugyan elbukással, de emléke veszedelmes útravaló azon a pályán, amely felé a fiatal leány, a nagyanya kígyóformájú rubintos gyűrűjével az ujján megindul. Bár a környezetrajznak túlságos részletessége ebben a regényben sokszor háttérbe szorítja az igazi célt, a kisleány lelki fejlődésének ábrázolását és megbontja a szerkezet egyensúlyát, *Az új sarj* mégis egyik leg-sikerültebb alkotása az írónőnek: azzá teszi ember-ábrázolásának lélektani igazsága, a környezet hanglejtés és élethű bemutatása, stílusának szemléletes-sége és kifejező ereje, amely ebben a regényben még egészen mentes előadásának későbbi bőbeszédűségétől és pongyolaságaitól.

AZ ÉLET KIRÁLYNŐJE.

Ébren Betti élettörténete *Az élet királynője* című regényben folytatódik. A hősnő, aki immár az Érseki Benoite nevet viseli, társalkodónői és színinövendéki évein túlhaladva, mint ünnepezt költő jelenik meg előttünk, aki viharos és egészen a testiségbe fulladó szerelmi kalandot él át egy zsidó írőfejedelemmel, Bártfy Lászlóval. A füllesztően érzéki légkörű regényben olyan asszonyfajtnak van ábrázolva a hősnő, akinek jelszava a szellemi és erkölcsi függetlenség, a nemi életnek is szabad és korlátlan jogával. Érseki Benoite átéli ennek az életnek minden részegítő má-

morát, de kijózanodásai közben érzi, hogy magasabb rendeltetése is van, mint az asszonyi és költői. A példátlanul aljasan viselkedő Bártfival végleg szakítva, megroppant idegrendszerrel és a hajótörött hangulatával indul el a regény végén egy svájci útra, hogy ott a teljes testi és lelki összeomlás ellen gyógyulást keressen. Megcsömörlöttségében feldereng előtte a tisztább és boldogítóbb élet lehetőségének sejtelme, de tespedtségében még nem jut el ennek megkívánásáig. Itt is szerepel a regényben egy Isten felé mutató mellékalak, a tüdővésztes Felicián, egy protestáns papjelölt, akinek a hősnővel folytatott hosszadalmas párbeszédei arról akarják őt meggyőzni, hogy «a legfőbb örömök kelyhe Istennél van».

BEREKESZTETT UTAK.

Ehhez a megismeréshez jut közelebb Érseki Benoite a regénytetralógia harmadik részében, a *Berekesztett utak*-ban. A ragyogó írásművészettel ábrázolt bécsi és firenzei környezetben lejátszódó események során egy patológikus katonatiszt udvarló és egy plátói barátnő állnak a regény hősnője oldalán, aki újabb kiábrándító tapasztalatai nyomán még jobban megutálja régi életét; számot vet lelke álláspotával és úgy látja, hogy legfőbb bűne a *gőg* volt, azért alázta meg Isten bűneivel, most pedig beresztette régi útjait, úgyhogy immár csak egyetlen út szabad számára, az, amely Istenhez vezet. Két könyv vezérli őt az új hit felé: az egyik az Újszövetség, amelyet még gyermekkori vezetőjétől, Apáti Benedektől kapott, a másik Szent Ferenc legendás könyve, a Fioretti. Lelkiismereti kérdéseinek fel-

vetésére azonban egy Demuth nevű zsidó antiquárius segíti, aki lélekben Krisztus híve, csak nem mer megkeresztelkedni, mert fél fajtája gúnyjától csak úgy, mint a keresztények bizalmatlanságától. A kétség és hit között vergődő hősnő kész elindulni azon az úton, amelyet Isten tőle kíván, csak jelre vár, hogy az Úristen akarja őt. Végre megkapja ezt a jelet egy kis púpos assisi leány álmában, aki előbb a paradicsomban látja hősnőnket, azután pedig látja, amint az innenső partról a folyó sodrát áthidaló keresztben átmegy a túlsó partra. Az égi jelet tehát megkapta, de a keresztség szentségét mégsem meri felvenni, mert lelke, amellyel az örök városba lép, még nem tisztult meg vétkes vágyaitól, gőgös és dacos, gyönyörködik a dicsőségben és pompában és nem tud lemondani a világ hiúságairól.

AVE ROMA.

A regényciklus utolsó része, az *Ave Roma* van hivatva arra, hogy a hősnő lelki fejlődésében meggyőzően igazolja azt a belső átalakulást, azt a gyökeres lelki újjászületést, amelynek eredménye Érseki Benoite megkeresztelkedése. A vallási élmény igazságán áll vagy bukik tehát ennek a regénynek művészi igazsága. Sajnos ebben a tekintetben csalódás éri az *Ave Roma* olvasóját. Nem tudunk bízni a hősnő lelki átalakulásának komolyságában, midőn azt látjuk, hogy az új hitre való előkészülés gondjánál sokkal jobban lefoglalják érdeklődését a maga és mások szívügyei, hogy még azzal a fiatal pappal is kacér szerelmi játékba bocsátkozik, aki előkészíti őt a keresztség felvételére, hogy semmi komoly törek-

vés nincs benne a szentséghez járulás feltételül szolgáló töredelemre és alázatosságra. A megkeresztelkedés mégis megtörténik, de ki tud bízni Érseki Benoite hitében, midőn ezzel a fásult nyilatkozattal adja meg magát az áttérésnek: «Engem egy nagy áradat sodor Krisztus felé és én immár vakon rábízom magam erre az áradatra». Ki veheti komolyan az olyan katolizálást, amelyben nem érzünk semmi transzcendens vágyat és vonzódást; meggyőzőse az a lépés, amelyet csak azért tesz valaki egy meghatározott irányban, mert minden más oldalról bekerítettnek érzi magát? Érseki Benoite pedig nem meggyőződéssé érlelt elhatározásból hajtja fejét a keresztvíz alá, hanem egy indokolatlan érzés hangulatának hatása alatt. Mint a regény mondja: «A bekerítettség érzése, mely már előbb körülvette őt, most még csak szorosabb falat von fel körülötte. És érezte, hogy ezentúl már nem is akar szabadulni belőle. Lefegyverezték élők és halottak. Most már megértette, mi az: lehunyni a szemet és azt mondani: Amen.

Erdős Renének legnagyobb szabású irodalmi alkotása, az *Ősök és ivadékok* regényciklusa nem mondható minden tekintetben kielégítő műalkotásnak. Alapindítéka, egy női lélek megtérésének lélektani ábrázolása az események során ismételten háttérbe szorul, a megtérés döntő lépésének, a keresztesség felvételének meggyőző okadatolása pedig egészen elmarad. Ez a körülmény már magában véve is megbontja a regényciklus szerkezetének művészi egységét, amely ilyenformán csak a főhős azonosságán alapul. De még az érdek egysége sincs az egész tör-

ténet folyamán biztosítva; sok benne a felesleges kitérés, sok a leírás és a dialektika, amely minduntalan megakasztja az események menetét és késlelteti haladásukat. Az *Ave Roma* első része például szinte égés szén mellőzhető a főcselekmény szempontjából, egy lépéssel sem sietteti a regény kifejtését. A mozgalmas történet során fellépő számos szereplő jellemrajza sem mindig meggyőző, habár kétségtelenül vannak közöttük, különösen *Az új sarj*-ban pompásan egyénített jellemek. Ugyancsak súlyos fogyatkozása a regényciklusnak, elsősorban *Az élet királynője* című résznek az erotikus mozzanatok túlságos hangsúlyos zása, helyenként ízléstelenségbe fajuló kiszínezése. Mindezekért nem kárpótol bennünket eléggé a színes és hangulatos környezetfestés, amely különösen a firenzei és római jelenetekben remekel, sem pedig az előadás könnyed folyamatossága, amely azonban a terjengősség és fárasztó bőbeszédűség veszélyét sem tudja mindig kikerülni.

A NAGY SIKOLY.

Az ősök és ivadékok egyes részeinek megjelenése között Erdős Renének más olyan regényei is láttak napvilágot, amelyekről kényes témájuk miatt a sajtóban is, társaságban is sokat beszéltek; az egyik ilyen regény *A nagy sikoly*, a másik a *Santerra bíboros*. Mindegyik regény olyan állandóan időszerű problémát vet fel, amely jelentőségénél fogva számot tarthat komoly szándékú költői feldolgozásra, de éppen kényessége miatt joggal megkívánhatja azt is, hogy az író tisztult erkölcsi felfogással, emelkedett életszemlélettel és meggyőző jóhiszeműséggel nyúljon az ilyen

tárgy művészi ábrázolásához. Erdős Renée látszólag eleget tesz ezeknek a követelményeknek; végső eredményben, regényeinek záróakkordjaként diadalra juttatja ugyan a helyes erkölcsi elvet, de az ábrázolt történet maga legkevésbé sem példázza a célul kitűzött eszmét, hanem inkább megcáfolja és a hedonizmus jogát s az erkölcsi relativizmus álláspontját sugalmazza. Nagyon szép és egészen keresztény gondolat például az, amelyet Erdős Renée A nagy sikoly-ban hirdet, hogy a házasságban van egy magasabb fokú, átlelkesített öröm és cél: a gyermek. De vájjon ezt a gondolatot csak úgy lehet-e az irodalom művészi eszközeivel éreztetni, ahogy Erdős Renée teszi, hogy egy meglehetősen erkölcstelen eseményhalmaz végére önkényesen odafüggeszti tanulságul, míg maguk az események inkább a bűnt népszerűsítik? A nagy sikoly hősei: egy férj, akinek csak a házasság nemi része kell és egy feleség, aki ettől a mohó érzékiségtől irtózik, főként azután, hogy férje a nászúton megcsalja egy félvilági nővel. Dóra, a megcsalt fiatalasszony, teljes joggal érzi a férjjel és feleséggel szemben kétféle mértéket alkalmazó társadalmi erkölcs elkészerítő igazságtalanságát; érzi, hogy tiszta helyeztet kell teremteni, rákényszeríteni a férfit is arra az erkölcsre és hűségre, amelyet ez feleségétől megkövetel. Ebből a helyes meggyőződésből kiindulva, megszakítja urával a házastársi közösséget, amely különben már férjének hűtlensége előtt is irtózáttal töltötte el. Ilyen lelkiállapotban belemegy egy zene-művész-világfíval való szerelem első lépéseibe, aki végleg el akarja őt választani férjétől, hogy a magáévá tegye. Dórát azonban részben az előtte lejátszódó

megdöbbenő családi példák, részben püspök nagybátyjának vezetése megállítja a veszedelmes úton. A regény végén nemcsak felismeri, hanem az asszonyi elhivatás útjául egész lélekkel vállalja is az anyaság kötelességét, a gyermeket s ennek kedvéért megbékél megkomolyodott férjével.

Ha az író az egész regény folyamán olyan helyes erkölcsi érzékkel tárgyálná témáját, mint amilyenel Dóra és férje között a házastársi állapotot helyreállítja, akkor valóban hatalmas erejű prófétája lehetne korunknak és segíthetné művészetével a mai társadalom egyik legfájóbb sebének orvoslását. Ehelyett azonban lépten-nyomon olyan jelenetekkel tűzdeli tele regényét, amelyekben a féket és korlátot nem ismerő szabadszerelem tobzódik leplezetlenül és olyan szereplőket léptet fel, akik meggyőződéstől izzó okfejtéssel hirdetik a fajtalankodás jogosultságát. Ráadásul a női nemnek a kétkulacos erkölcs ellen való felháborodását és tiltakozását is olyan hősnővel képviselteti, aki maga is téves erkölcsi alapon áll; mert Dóra, a megcsalt asszony, a szenvedő mártír, maga is erkölcstelenséggel kezdi a házasi életet, midőn nem akarja vállalni ennek célját, a gyermeket és anyai tanácsra tilos védekezéssel küzd a fogamzás ellen, a történet további folyamán pedig tudatosan elősegíti nővérének, Ernának titkos erkölcstelenségét. Ugyancsak az eszményibb életszemlélet képviselőjének van feltüntetve Ózdy, a zeneművész is, aki Dórának való udvarlásába még vallásos indítékokat is visz bele, emellett pedig arra törekszik, hogy az asszonyt elválasztassa urától és magához csábítsa. Sajnos, az író megcsalja önmagát és megcsalja olvasóit is

akkor, midőn regényét a házasság szent céljáért, a jövőendő nemzedékért való nagy segélykiáltásnak szeretné feltüntetni.

SANTERRA BÍBOROS

Ugyancsak kevés jóhiszeműség és annál több tévedés jelentkezik Erdős Renének abban a regényesben is, amely a papi nőtlenséghez nyúl és az Istennek felajánlott papi léleknek az asszony szerelem elleni harcában azt a kérdést bogozgatja: megmaradhat-e tisztán, testiség nélkül a szerelem? A *Santerra bíboros*»t sokan Erdős Renée legkatolikusabb regényének tartják és mivel katolikus főpap, sőt bíboros a főhőse, e mű esztétikai értékének megállapításához kétségkívül van is köze annak a kérdésnek, vajjon az író olyannak ábrázolja-e főhősét, az önmegtartóztató papi élet hősies képviselőjét, amilyenek ezt a katolikus eszmény elképzeli. A regény meséje röviden a következő: Lavinia Tarsin, egy fiatal szobrásznő megismerkedik Róma legnagyobb bíborosával, a szentéletű Santerrával és engedélyt kap arra, hogy a főpap mellszobrát megmintázhassa. Beszélgetésük közben kiderül, hogy a bíboros fiatal pap korában ismerte Lavinia anyját, aki reménytelenül szerelmes volt a papba és az utána való sóvárgásnak része volt korai halálában. Laviniában, aki feltűnően hasonlít elhunyt anyjához, ellenállhatatlan vonzalom ébred a bíboros iránt, aki a fiatalkori emlék hatása alatt ugyancsak vonzódik Laviniához és bár hű akar maradni lelki tisztaságához, még erősíti is a nő ébredő szerelmét, hogy a hitetlen és a kereszténységtől távol álló Laviniát megnyerje Istennek. A nő lelkében

azonban lassanként forró szenvedéllyé fokozódik az érzelem; Santerra látja a veszedelmet, amely mindkettőjüket elbukással fenyegetheti, de mégsem bocsátja el Laviniát, hanem önsanyargatással, ciliciummai védekezik, áldozatul ajánlja fel kísértéseit, hogy Lavinia lelkét megmentse. Az asszony meg is tér, gyónik, sőt csodában is van része, amely azonban csak az író mű elképzelésében hat csodának, a valóságban legfeljebb hisztériás rohamnak tekinthető. Egy éjjeli földrengés alkalmával Laviniában még egyszer felülkerekedik a testi vágy és leráz magáról minden korlátot, hogy az utolsó percben elérje a beteljesülést; a bíboros azonban elhárítja a nő közeledését és megnyugtatja. Nem sokkal utóbb Santerra hirtelen meghal, Lavinia pedig visszatér művészetéhez s arra akarja szentelni visszavonult életét, hogy vésőjével méltó emlékművet alkosson a bíboros szellemének.

A *Santerra bíboros* szerkezet és előadás tekintetében egyik legsikerültebb regénye Erdős Renéennek; Lavinia szenvedélyének rajza, az érzelem ébredésétől annak elemi erejű viharzásáig némely részletében igazán mesteri lélekábrázolás. Magának a főhősnek, Santerra bíborosnak elgondolása azonban lélektanilag és művészileg is teljesen el van hibázva. A katolikus erkölcsan ugyanis nemcsak külső, hanem belső ön-> megtartóztatást is kíván híveitől, még inkább papjaitól. Hogyan lehetne tehát katolikus értelemben papi eszmény Santerra bíboros, aki testileg ugyan távol-tarja magától Laviniát, akiről tudja, sőt ki is veszi belőle a vallomást, hogy halálosan szerelmes beléje,— de lélekben annál többet foglalkozik vele, még miséje

közben is folyton reá gondol és olyan beszélgetéseket folytat a nővel, amelyek nem egyszer teljesen kimerítik a lelki kéjelgés fogalmát, ami pedig éppen úgy nem fér össze az életszentséggel, mint a testi bűn. Erdős Renéerről nem tételezhetjük fel, hogy ne ismerné ezt az egyedül helyes katolikus erkölcsi felfogást és ezért súlyos hibát követett el, midőn meghamisította a papi eszményt, ráadásul pedig egészen vakmerő szabadsággal az Egyháznak olyan kiemelkedő és feddhetetlen életű főpapjáról mintázta elhibázott regényhősének külső vonásait, amilyennek a nagy Rampolla bíborost ismeri a közelmúlt történelme. A Santerra bíboros részleteiben lehet, sőt van is hangulatos költőiség, de alapeszméjének belső igazsága híján sem katolikus, sem harmonikusan művészi regénynek nem mondható.

A Santerra bíborosban felvetett problémát egyébként az író már régebben is feldolgozta egyszer a *János tanítvány* című evangéliumnak nevezett színjátékban, ugyanilyen téves felfogással közelítve meg a kérdést. Ez a darab olaszra fordítva Fiumében színre is került D'Annunzio kormányzósága idején. Drámai költeményében Mária Magdolna azért marad meg Krisztus követői között, mert szerelmes a fiatal János apostolba és él benne a remény, hogy egyszer mégis megnyerheti magának. János tanítvány állhatatosan ellenáll ugyan a kísértésnek, de nem rejti el benső vonzódását, mert ezen keresztül akarja Magdolnát megtartani Istennek. Talán mondanunk sem kell, mennyire nem lehet apostolinak nevezni a felzaklatott vágyak segítségével való apostolkodást! A János tanítványnál tisztább felfogású, emelkedett

tebb szellemű alkotás Erdős Renének egy másik dramatizált vallásos művecskéje, *Az assisibeli zsoldos*, amely Szent Ferencnek életvidám lovagból az aláztosság koldusává való megtérését lélektani hűséggel és bensőséges költőiséggel ábrázolja. — A műalkotó asszony problémájához is hozzányúlt Erdős Renée az *Alkotók* című drámájában. Szalay Anna a szobrásznő, elcsábít egy férfit azért, hogy anya lehessen általa. Mikor azonban elérte célját, szakít a férfival, hogy szabad alkotó művész és anya maradjon. A műnek megdöbbentő tanulsága az, hogy az alkotó nőnek jogában áll mindent feláldoznia a művészet kedvéért, mert csak teljes erkölcsi függetlenség birtokában képes nagy alkotásra.

EROTIKUS REGÉNYEK.

E tévesen értelmezett művészi szabadságot hirdető és felépítésében is elhibázott dráma óta Erdős Renée még több bizonyosságot igyekezett szolgáltatni arról, mint valaha, hogy írásaiban csakugyan hajlandó mindent, még a jóízlést, erkölcsöt, vallást, világnézetet is feláldozni, de nem a művészetnek, hanem a mindenáron való könyvsikernek. Az *Alkotók* megjelenése óta Erdős Renének majdnem minden műve visszaélés az irodalom céljával és eszközeivel. Lássuk röviden ezeket az újabb műveket. A *Borsóhercegnő* érzelmes hangnemű meséje egy rokoni komizságból megejtett leány történetét burkolja a naiv romantika rózsaszín felhőibe. A *Theano Amaryll egyszerű élete* címen összefoglalt trilógia, amelynek részei: *A hárfás*, *A herceg* és *A meztelen táncos* hangzatos címét viselik, egy jószándékú asszonyról szól, aki hódító

szépsége és elragadó művészi tehetsége ellenére egyszerű életet akar élni, vagy is tisztességes asszony akar maradni, de végzete megcsúfolja ezt a szép szándékot, mert csak a visszataszító élmények fertőjén át juttatja őt el a csendes boldogság kikötőjébe. Ennek a regénynek első kötetében azt írja Erdős Renée, hogy «aki valamely könyvtől elromlik, az amúgy is hajlamos a romlottságra». Ezzel a gondolattal vigasztalta talán tiltakozó lelkiismeretét, midőn a nemi életnek jóformán minden perverz eltévelyedését a szadizmustól a homosexualitásig nyíltan feltárja műve lapjain a kéjes izgalmakat keresők képzelete számára. De ki akarja elégíteni nagylelkűségében az «egyszerű életet», vagyis a keresztény erkölcsöt követők igényét is: házasságtörő főhösei, az énekesnő és az olasz herceg, miután elhárultak az akadályok, a regény *végén* házasságra lépnek. A regényciklus egyik szereplője így osztályozza az asszonyokat: «Az első csoportba sorozom azokat az asszonyokat, akik a nagy szerelmekért születtek. A második csoportba azokat, akik felaprózódnak kis szerelmek között. A harmadik csoport az úgynevezett tragikus szerelmek csoportja.» Más helyen: «az asszonyok nem is asszonyok, amennyiben csak anyák és feleségek». Ezt a pornográfia határain mozgó ciklust követte a *Báró Herzfeld Clarissz*, egy dúsgazdag kikeresztelkedett zsidócsalád hóbortos hiszterika leányának regénye, aki «a tehetség első jele a szemérmertlenség» jelisével indul az életbe, eldob magától mindent, ami a női lelket az élet megpróbáltatásai között fenn tarthatja, fölényeskedő cinizmussal megveti a hitet, házasságot, amely szerinte «menürendszer», ő pedig

össze-vissza akar enni mindent, ami jólesik, irtózik az anyaság gondolatától, szabadon szeretkezik szolgájával, aki végül annyira megundorodik tőle, hogy megfojtja.

A Báró Herzfeld Clarissz regényének erkölcsi nihilizmusánál csak művésziatlensége nagyobb; mint Erdős Renének minden újabb regényében, ebben is a legféktelenebb naturalizmus vegyül össze romantikus és szentimentális elemekkel; elrajzolt alakjai teljesen valószerűtlen papirosfigurák, maga a hősnő patológikus szörnyszülött, akinek, ha csakugyan élne, nem az emberi társadalomban, hanem azon kívül, valahol a közveszélyes idegbetegek között volna a helye. Jellemző alakjai e regénynek: egy színésznő, aki otthagyja az urát, hogy volt férjének szeretője legyen; magzatelhajtásból élő orvos, aki emellett a legbuzgóbb misehallgató; eszményi lelkelető erdőőr, aki azonban gyilkosságért már börtönben is ült — és hasonlók. Nem sokkal kevésbbé terhelt idegrendszerű hősök szerepelnek a *Lavinia Tarsin házasságában* sem, amely a Santerra bíborosnak folytatása, de ennek a regénynek minden elismert művészi erényét nélkülözi és Lavinia anyai érzésének néhány meleg és megkapóan igaz vallomásán kívül csak untatja az olvasót görögtüzes álromantikájával, agyoncsépelet indítékaival, lelemény nélküli meséjévei és sorvadásos lelkű, naivul elképzelt alakjaival. «Az erősen patológikus hisztériának kétkötetes klinikai naplója» ez a regény, írja róla nagyon helyesen egy kritikus és mi csak azt tesszük hozzá ehhez a véleményhez, hogy nemcsak ízléstelen, hanem végtelenül unalmas is ez a napló, az író képzeletének

kezdődő kimerüléséről tanúskodik. Talán maga Erdős Renée is érezte ezt a kimerülést, mert a *Pándy György ifjúsága* című regényében egy kétnemű lény furcsa látványosságával gazdagította patológiai panoptikumát, az *Indiai vendégben* a buddhista miszticizmus izgalmaival akarja felcsigázni az irodalmi bűvészmutatványai iránt lelohadt kíváncsiságot, a *Brüsszeli csipkében* pedig a házassági háromszög elkoptatott sablonját véve alapul valósággal «monumentális giccsét» alkotta meg az irodalmilag műveletlenekre mindig ellenállhatatlan erővel ható «parfümös romantikának». Legújabb regényei: *Örök papok*, *A csöndes kikötő*, *Argirus* stb.) etikai szempontból szintén nem kifogástalan alkotások.

Van azonban Erdős Renéének egy nagyon szép könyve is szépirodalmi munkásságának hanyatlása korából, a *Nyírfaerdő*. Nem regényt tartalmaz ez a könyv, hanem naplójegyzeteket és néhány verset, amelyeket az író Breslauban egy az Odera folyó mentén végighúzódnó nyírfaerdő szélén épült szanatóriumban készített akkor, midőn két hónapig ápolta beteg leánykáját, akit súlyos agyműtét árán akart megmenteni elesettségéből az élet számára. Gyermek sorsáért reszkető aggodalmában menekülést és vigasztalást nyújtott számára az írás, amellyel megörökítette ezeknek a nehéz időknek fájdalmas élményeit és hangulatait. Könyve egyrészt megkapóan szép emléket állít annak a nemesszívű, önfeláldozóan kötelességteljesítő orvosnak, a hivatás aszkétájának, aki a gyermeket tudásával és szerétévei megmentette az életnek, másrészt akaratlanul is meghatóan szép lelki arcképet fest egy anyáról, aki

tizenegy esztendőn keresztül örködött szeretetének melegével beteg gyermeke felett, s aki egy életre-halálra szóló műtét kockázatának minden veszélyét és idegrázó szenvedéseit elvállalja azért, hogy éppé és erőssé tegye szerencsétlen leánykáját. A lélek és a szív sugallta ezt a gyönyörű könyvet, amely tudatos írói terv és becsvágy nélkül készült, de hangjának őszinte nemességével mélyebb hatást kelt az olvasóban, mint az írónőnek bármelyik újabb regénye.

NATURALISTA ROMANTIKA.

Termékenységben rendkívül gazdag, terjedelemben szokatlanul nagyméretű tehát az az irodalmi termés, amelyet Erdős Renée alkotó tevékenysége több mint három évtizedes működése folytán létrehozott. Ebből a gazdag és terjedelmes szépirodalmi munkásságból első pillanatra azt a következtetést vonhatnánk le, hogy az írónőnek kifogyhatatlan a leleménye, széles a témaköre és kimeríthetetlen a fantáziája. Ha azonban közelebbről vizsgáljuk a dolgot, módosítanunk kell ezt a kedvező véleményünket. Erdős Renée írásainak látszólagos lelemény- és témabősége ugyanis szinte egyetlen hatalmas emócióból, a mindenben eluralkodó szexuális életérzésből szerzi ihletét s ennek következményeként problémavilága jóformán egészen a szerelem és házasság kérdéseinek változataira szorítkozik. Az életnek minden egyéb jelensége csak annyiban érdekli az írónőt, amennyiben ezzel az emócióval kapcsolatba hozható. Szinte egyetlen témája: a nő szexuális párbaja a férfival különféle alapadottságok és helyzetek között. A romlott nő lelkivilágának ő a legalaposabb ismerője iro-

dalmunkban. Raffinált dialektikával igyekszik meggyőzni olvasóit az asszonyi végzet elkerülhetetlené ségéről. Világnézete egyidőben szabadulni igyekezett ettől a művészetére is terhesnek és méltatlannak érzett egyoldalúságtól, s küzdelmének nyomán egy megkapó és mélyen emberi elgondolása műfogant meg lelkében: az ősök és ivadékok regénys ciklusa. Ez volt Erdős Renée legnagyobb, bár nem hiánytalanul művészi teljesítménye; széles és nem egyszer mély szemhatárú háttér keretében megrajzolta a saját magasbatörő lelkével viaskodó nőt, akit a test gyarlósága le-leránt a sárba, de aki végül mégis fel tud emelkedni lelkének a magasságába. A modern katolikus líra megteremtésében is van érdeme. A lelkeség vezérszerepe azonban, sajnos, csak múltó epizódnak bizonyult Erdős Renée művészetében; a test és a lélek küzdelmében idealizmusa lassanként elernyed és akadálytalan uralomra engedi azt a pánszexuális emocionalitástól sugalmazott, sőt determinált életszemléletet, amely szerint a vér és ösztönök vágya ellen hiábavaló minden küzdelem, céltalan minden erőfeszítés. Ezt a magában véve sivár és költőietlen életfelfogást azonban Erdős Renée nem csupán a naturalizmus irodalmi eszközeivel, az élet megfigyeléséből önként kínálkozó adatok száraz és rideg adataival szemlélteti, hanem segítségül hívja a fény és színek irányában bámulatosan tevékeny képzeletét, s a nemi élet visszataszító meztelenségeit a romantika színes, de átlátszó fátyolával és csillogó, de hamis gyöngyeivel burkolja ünnepi pompába. Romantikus káprázattal palástolt naturalizmus, felmagasztalt és kívánatos szuggerált testiség, ez e

mai dekadenciába hanyatlott fázisában Erdős Renée írásművészetének lényege és minden egyéb, ami ezen kívül megtalálható benne, csak ékítményszerű külsőség, hatásos fogás a nagyobb igénnyel feléje közeledő olvasó megtévesztésére.

Ilyen megtévesztő fogás például a minden regénye elején felvetett, mélyen emberinek és időszerűnek éreztetett probléma, amely azonban a mese folyamán elsikkad, vagy háttérbe szorul; az erkölcsi érzéket is kielégíteni akaró és megnyugtatónak szánt megoldás, amelyet azonban nem igazolnak az előzmények: alkalmi szentimentális elágyulások, hangulatos elmélgedések az erények szépségéről, miközben a cselekvény maga a bűn örömeinek dicséretét zengi és a képzeletet új és nem ismert érzéki izgalmak ingerével gyönyörködteti. Erdős Renée valamikor magasabb célok felé törő lendülettel indult el a költészet és irodalom útjain, és maradandó művészi értékek alkotásának reményét keltette mindnyájunkban, csak sajnálhatjuk, hogy ez a nagytehetségű író, aki mindig az erkölcsi és művészi szabadságot hangoztatta, később a tömegöszton és számítógépes üzleti érdek megalázó rabságában értékesítette ragyogó tollát és múlhatatlan érdemű irodalmi babérok helyett megelégedett a *legerotikusabb magyar író* szerepének szomorú dicsőségével.

KAFFKA MARGIT.

MŰVE ÉS SORSA.

Húsz éve annak, hogy Kaffka Margit, századunk első két évtizedének egyik legtöbbit emlegetett nő-írója, a felszabadult, egyenjogúsított nő lelki válságának legkitűnőbb irodalmi ábrázolója, a spanyol járvány áldozata lett. Irodalmi működéséről azóta megjelent számos méltatás, egyéniségéről is sok meleg emléksort írtak azok, akik életében közelebb állottak hozzá, az irodalomtörténetek sem mulasztották el feljegyezni munkásságát, és Kaffka Margitról mégis kénytelenek vagyunk némi mélabúval megállapítani, hogy életműve — alig két évtizeddel halála után — nem eleven hatóerő többé a magyar irodalmi életben és hogy sokkal korábban kezd műve feledésbe menni a köztudatban, mintsem írói tehetsége alapján gondoltuk volna. Hogy mi az oka ennek a jelenségnek, azt műveinek részletesebb ismeretése fogja megmagyarázni; egyelőre csak általánosságban okoljuk meg azzal a megjegyzésünkkel, hogy Kaffka Margit, bármilyen éleselméjű és eredeti írói egyéniség volt is, nem emelkedett kora fölé, amelyben élt és működött; munkáiban nem annyira az általános és örök emberit, mint inkább saját korának törekvéseit, világnézeti és művészeti problémáit és válságait szóltatta meg a maga nyugtalanul ingadozó lelkiségének tükrében és így hatóereje is csak addig tarthat, amíg időszerű irodalmi alkotásai megszülettek.

Kaffka Margit sorsa, mint minden összhangtalanul alakult emberi sors, önkéntelenül is a részvét érzelmét kelti fel bennünk és ezzel tartozunk emlékének. Pedig ennek a szomorú asszonynak, aki életében mindig keménynek és fölényesnek igyekezett látszani, talán az a tudat fájna legjobban, hogy sajnálják és szánakozzanak bús és fájdalmas asszonyi sorsán; és mégsem tehetünk egyebet, mint hogy ezen a megértő részvéten keresztül idézzük fel alakját, hacsak nem akarunk ridegen igazságtalanok lenni iránta. Mert Kaffka Margit is, mint mi emberek mindnyájan, kereste az. élet értelmének, megoldását; lelke igazi vergődő lélek; szíve örökké nyugtalan szív; csodálkozó szép nagy szeme mintha minden dolognak rejtett mélységeit kutatta volna — és a sorsa mégis tragikus sors: nyugtalanító kérdéseit megoldatlanul vitte az örökkévalóságba, tekintete végleg elakadt az érzékelhető valóságokon és boldogságvágya nem talált nyugvópontot egy érzékfeletti világ vigasztaló reménységében.

Tételes hitre alapozott összhangzatos világ-szemlélet hiányában érzéseire hízta magát s ez a nála rendkívüli érzékenységű életérzés fájó és vigasztalan volt; elviselte és nem szerette fitogtatni ezt a fájdalmat; fölényesnek, gúnyosnak, sőt néha cinikusnak igyekezett látszani, hogy ne vegyék észre boldogtalanságát. Regényei, ezek az igazi kulcsregények azonban, valamint lírája is, szinte életgyónásszerűen feltárják egész emberi valóját; hősnőinek élete folyásában, vágyaiban, érzés- és gondolatvilágában ráismerünk Kaffka Margit küzdelmeire és kétségeire, vallomásaikból nemcsak

a fásult életunalom és keserű kiábrándultság, hanem a teljesebb és boldogítóbb élet sóvárgásának embe-
ribb hangja is kicsendül.

ÉLETE ÉS ALKOTÁSAI.

Kaffka Margit pályafutása munkás és küzdelmes élet volt. Nagykárolyban született 1880-ban előkelő vármegyei tisztviselő-családból. Iskoláit a szatmári zárdában és az Erzsébet-nőiskolában végezte, majd mint polgári iskolai tanárnő Miskolcon, Újpesten és végül Budapesten tanított; Buda legszélén, a Márvány-utcában lakott és innét járt be napról-napra az angyalföldi polgári iskolába, nehezen fegyelmezhető kis proletárgyerekek közé. Tanári munkáját odaadással és lelkiismeretességgel végezte; nehéz munkáját megkönnyítette az a körülmény, hogy nagyon szerette a gyermekeket. 1904-ben férjhez ment Fröhlich Brúnó erdőmérnökhöz, házassága azonban szerencsétlen volt, úgyhogy két év múlva elváltak; vigasztalására szolgált, hogy magával vihette kisfiát, akit tanári és írói elfoglaltsága mellett is a leggondosabb szeretettel nevelt. 1914-ben dr. Bauer Ervin orvossal kötött házasságot. Férjét csakhamar a harc-
térre szólította a kötelesség és négy évig tartó házaseletük alatt csak néhányszor találkoztak. Midőn férje a hadsereg felbomlása után hazatért, Kaffka Margit néhány hónapig boldogan élvezte a nyugodt és meg-
hitt családi élet örömét, amely addig sohasem jutott osztályrészéül. Élete vége felé lemondott állásáról, hogy egészen családjának és az irodalomnak élhessen. Tele volt alkotó kedvvel, egy történelmi regény terve foglalkoztatta, amely Josephus Flaviusról szólt volna,

ehhez gyűjtötte már két éven keresztül az anyagot; a regény elgondolása már világosan kialakult lelkében és éppen bele akart fogni a kidolgozásába, amikor az országszerte pusztító járvány az ő gyenge szervezetét is megtámadta és 1918 végén fiával együtt sírba döntötte.

Írói hajlamai korán jelentkeztek; huszonnégy éves volt, midőn első verse megjelent a Magyar Génusz című folyóiratban, amelyet akkor Osvát Ernő szerkesztett; az övé tulajdonképpen az érdem, hogy Kaffka Margit tehetségét felfedezte és írói törekvéseit tőle telhetően támogatta. Első önálló kötete 1904-ben jelent meg Versek címen. Kaffka Margit már ebben az időben ahhoz az írói csoporthoz tartozott, amelynek körében a később oly jelentőssé vált folyóirat megindításának gondolata megszületett és 1908-ban meg is valósult. A Nyugat, mint ismeretes, a szélsőséges társadalmi és irodalmi megújulás gondolatának jegyében indult meg és azokat a többnyire fiatal írókat és költőket toborozta munkatársai közé, akik elégedetlenek voltak a régi magyar világgal és a konzervatív irodalommal. Kaffka Margit írásainak legnagyobb része ennek a folyóiratnak hasábjain látott először napvilágot, majd könyvalakban is megjelentek. De már e folyóirat megindulása előtt ismertté tette nevét előbb említett verses könyve, azután egy kis novellás kötet (Levelek a zár-dából)„, amely a Magyar Könyvtárban jelent meg és egy újabb költeményes kötet, amelyet *Kaffka Margit Könyve* címen az Athenaeum adott ki. Legnevezetesebb művei a *Tallózó évek*, *Utolszor a lírán* és *Az élet útján* c. verses kötetei, *Csendes válságok*, *Süppedő*

talajon, Szent Ildefonzó bálja, Két nyár és A révnél c. novellagyűjteményei és a *Színek és évek, Mária évei, Állomások és Hangyaboly* című regényei.

NATURALIZMUS ÉS IMPRESSZIONIZMUS.

Ha Kaffka Margit írói és költői munkásságának általános jellemét meg akarjuk magyarázni, akkor először azokkal a szellemi és stílusáramlatokkal kell foglalkoznunk, amelyeknek hatása szembetűnően uralkodik írásain. Az egyik ilyen irány a naturalizmus, amely a nyugati irodalmakban már a múlt század második felében és különösen a kilencvenes években érvényesült, a mi irodalmunkban azonban csak valamivel később jutott jelentőségre. Uralmát a természettudományok hatalmas fellendülése és az ennek nyomán jelentkező materialista életszemlélet segítette elő. A múlt század a matéria, az anyagelvűség százada. A fizika és kémia tudománya felkutatta az anyag rejtett erőit, a technika meghódította és az ember szolgálatába állította, a bölcséleti naturalizmus vagy materialista filozófia pedig meg akarta belőle magyarázni a világot és az embert. Racionalizmus, kételkedés, erkölcsi relativizmus járt e bölcséleti magyarázat nyomában. A naturalista író az életet anyagi erők gépies működésének fogja fel, az emberben is csak a testi tényezőket ismeri el, az Önfenntartási és a nemi ösztön hatalmát keresi minden emberi érzésben és akarásban; az átöröklött verség, a fajtság, az ösztönök és a környezet a naturalista elmélet szerint sorsdöntő tényezők az életben. A materialista világnézet és naturalista stílus nyomában jár, sőt legtöbbször vele együtt jelentkezik az impresszionizmus mint szemlé-

létmód és művészi alkotó elv. A materializmus tagadja a tapasztalaton kívül eső, érzékfeletti világ létezését és így az eszményi javaknak, hitnek, erkölcsi törvényeknek, lelkiismeretnek, felelősségnek értékét sem ismeri el. Mihelyt pedig meginog az eszményi, anyagfeletti értékekben való hit, az értékelés rendje azonnal az érzékieket hangsúlyozza; az impresszionista a világot érzéki ingerek és benyomások végtelen sorának fogja fel, az abszolút lelki és szellemi javak értékrendjében kételkedve, csak viszonylagos életértékeket ismer el. Ezzel együtt jár minden idealisztikus megkötöttségtől, hagyománytól, tételes vallástól, erkölcsi rendtől való szabadulás vágya és a folyton változó impressziók iránt való odaadás. Az impresszionista művész vagy író tétlen magatartással fogadja a pillanat élményeit és teljes közvetlenségükben, a fényképező lemez hűségével igyekszik őket megrögzíteni. Ábrázolásmódja elemző; irodalmi vonatkozásban nagy hatással van rá a Freudizmus, amely a személyiségalkotó erőket tudattalan erők zűrzavarává oldja fel és ezzel megtagadja az emberi szabadakaratot és felelősséget, kizárja az emberi életből az erkölcsiséget és megindítja az irodalomban a lélektani impresszionizmust a maga végnélküli psychoanalízisével, amely azonban leginkább a nemi érzések elemzésére terjed ki. A naturalista és impresszionista író nem törekszik arra, hogy összefoglaló képet, szintézist adjon az életről; mindent elemeire bont szét, a környező külső világot csak úgy, mint önmagát, és míg a maga módján látszólag mindent meghódít, elveszíti a legdrágábat, mindazt, ami az életet széppé és tartalmassá teszi: az emberi eszményeket és az élet felsőbb ren-

deltetésében való hitet; kiábrándultan, üresen áll a léttel szemben, közönyösen, gúnyosan vagy szána-kozva nézi a körülötte hullámozó életfolyamot, az emberek törekvéseit, vágyait, rajongását vagy vergődését és nem akar több lenni, mint ennek a színes képforgatagnak szemlélője és érdektelen ábrázolója.

A LÍRIKUS ÉS ELBESZÉLŐ.

A naturalizmusnak és impresszionizmusnak ezek az általános vonásai egy bonyolult, szkizotim téma peramentumú női lélek egyéni színezésével túlanalizált kultúrfájdalmával jelentkeznek Kaffka Margit lírájában és elbeszélő műveiben. Önmagával és az étellel szemben való szenvedő magatartását, bizonytalanságát és tanácstalanságát találóan jellemzi az *Én szegény* című rimes szabadverselésű költeményében: «Két szemem erővel feszítettem nagyra, ke-
rekre. Nézzen! És ösztökéltem a lelkem, hogy serken-
jen, kaput nyisson! — Buzgón azalatt az ujjaimon számláltam titkon, Hányféle a szín, illat, íz — és hányal vagyok már készen? — Hol képvetítő-szereit beigazítja a lét, odamentem, S csavartam én is a gépen: «Más!» — Hogy a hangját halljam, Sok néma, leláncolt, bús dolgot megütöttem. Szisszentek hals kan, S én bensőm húrjait konokul, kirtartón eközbe figyeltem. — Én bennem vak, siket az Ige és gyökér-
telén, Én átkozott üvegvalóm csak átereszt színt, fényt és árnyat, Én bennem befelé fakadott piros hólyagsebe az étel-láznak, Én . . . Egy-egy nyilálló perc, mint fénysejtés béna idegre, ha rámhat. Tudom, elevenig soha, soh'sem ér, — Hol az én életem? Mi az élet nekem? Mit ér?»

Kafka Margitnak ez a költeménye sajátos ön-
elemzéssel világít rá egyéniségének néhány jellemző
adottságára: nyugtalan megfigyelő hajlamára, passzi-
vítására és világszemléletének gyökértelenségére.
A *Morvamezőtől—Uráig* című költeményében énjé-
nek egymással küszködő kettősségére mutat rá és e
kettősséget az átöröklés rejtett erőiből magyarázza.
Leigázott szlávok apák ősei félelmében reszket a lelke,
csigaháza és menedéke az álfölényű alázat, amelybe
az élet durva illetei elől visszahúzódik. De magyar
ősanyáinak vérének is a vérebe lelte, bár a dacos, büszke
magyar úri fölény benne asszonnyá kicsinyült:
«engem *akarni* nem, — csak *kérni* vagy *várni* lehet»,
mondja önmagáról. Egyáltalán költeményeinek leg-
főbb tárgya — a legizgatóbb titok, azaz önmaga, a
saját, bonyolult belső világa, amelyet sohasem szűnő
kíváncsisággal figyel, és amelynek hánykolódásait,
tépeldéseit, tűnődéseit képszerű elemekkel és bőven
áradó reflexiókkal zsúfolt szabad ritmusú sorokban
rögzíti elénk. Naturalizmusa a líra terén abban nyil-
vánul, hogy egyrészt nyíltan és közvetlenül, tartóz-
kodás és szépítés nélkül feltárja érzés és gondolat-
világát, különösen szerelmes verseiben, másrészt elő-
adásában is szabadulni igyekszik minden hagyomá-
nyos megkötöttségtől és zártrendszerű formák he-
lyett inkább a teljesen kifejlesztett szabadversnek
nem mindig esztétikai hatású eszközeit használja.
Az önkifejezés korlátlanságára való törekvés különö-
sen későbbi verseiben hatalmasodik el és bontja meg
a tartalom és forma harmonikus egyensúlyát. Élmény-
anyagának természeti és stílusának festői elemekben,
színekben és képekben való dúskálása arra mutat,

hogy Kaffka Margit a vizuális típushoz tartozik, vagyis hogy költői szemléletmódja különösen a látás érzékszervén keresztül szerzi benyomásait. De különböző érzékszerveken át szerzett impresszióknak egyidejű és egyetlen képben való érzékeltetésére, a lírai szimultánizmusra is találunk nála sikerült kísérletet. Színek, fénysugarak, hangok, mozdulatok torlódnak össze ideges hangulatú képbe például a következő verssorokban: «Az utcában, valahol messze Egy kintorna hangja tör be a súlyos csendgomolyba, — Jön gyötrődve, közeledve, — Mintha az émelygő percek dús érlüktetése volna. — És nyögve, recsegve, zihálva, Mint szegény, meghajszolt, kimerült vak állat Kiadja — házról házra A kopott valcereket, kifacsart, bús áriákat. Elkínzott, útszéli dalok Jajongva verődnek kis házak napfénytől izzó falához. — Most agyvelőmbé hasít, mind tép, kínoz, üldöz, átkoz, Vinnyog, üvölt, csikorog, — Megfulladok!»

Differenciált lelkeségű, nyugtalan és ideges hangulatú önelemzéseinél, tépelődéseinél és látomásainál megkapóbbak azok a költeményei, amelyekben a mindennapi életnek egy-egy jelenetét ábrázolja kerek és csattanós rövidséggel. Ilyen például a bájos *Leánya kérés* című költeménye, két ifjú szerelmesnek drámai rövidségű párbeszéd után boldog egymásra találása.

Ugyancsak hangulatos és kedves életkép a *Petike jár* című költeménye, a gyermek első lépéseire kapcsolódó mély reflexiókkal. De talán valamennyi költeményét felülmúlja az anyai boldogság ódáját zengő *Palika* című verse, amelynél nőiesebb és bensőséges sebb költeményt keveset írtak az anyaságról. A gyermek elfeledteti a nővel régi álmait, vágyait, egyéni

igényeit, szinte megtagadtatja múltját és minden idegen híváson túl az otthonhoz köti: «Jött egy csoda. Harmatlág, picci jószág. Édes, lihegő, bimbószínű lény. Vér lüktet benne! Eleven valóság! S nézem két-kedve, tanakodva én. Vánkospihéit elzilálni félek; — Már szétterült az álmaim felett. Már átölelem féltve, — mikor ébred, Ó, el ne rebbenj tőlem új ígézet! ... A te szemeid a leggyönyörűbb szemek. — Más helyen: «Szabad egy napom! Menj! Vannak új színek, dolgok, szavak, csaták. Menj múltakon, utakon, szíveken is át! . . . De: otthon — idegenekkel a kicsinyem, most sír utánam — vár reám . . . minden perc vesztesége tán; pedig a *valóság* csak ő, — a gyerek.» (Utolszor a lyrán.)

Kafka Margit mint lírikus tűnt fel a magyar irodalmi életben és mint ilyen is érdemes helyet foglal el nyugatos impresszionista költőink között, írói sikereit azonban főképp elbeszélő munkáinak köszönhette. Itt érvényesülhetett igazán tehetségesnek legfőbb ereje, az éles megfigyelő és elemző képesség. Léleklátó ereje különösen női és gyermekalakjainak ábrázolásán érvényesül. Mint igazi impresszionista, elsősorban önmaga és a körülötte folyó élet iránt érdeklődik, innét meríti témáit és csak kivételesen fordul a történelmi múlthoz, vagy a képzelet mesevilágához. Kedvelt műfajai a társadalmi novella és regény, legfőbb problémája a nő helyzete és sorsa a modern élet bonyolult társadalmi és szellemi viszonyai közepette. Míg azonban novellái inkább csak vázlatos életképek, rajzok és arcképek, addig regényeiben szélesebb háttérű korrajzot ad a társadalomnak azokról a rétegeiről,

amelyekben ő maga is élt és amelyeknek keretei között a saját küzdelmes asszonysorsát alakította. Minden regényére erősen rányomódik az élményszerűség bélyege, úgy érezzük, hogy az író mindezt átélt, mindent látott, amit leírt és regényei csak fényképhűségű felvételek, vallomások és nyilvános gyónások egy sokat próbált asszony életéből.

SZÍNEK ÉS ÉVEK.

Első regénye, a *Színek és évek* (1912), abban a társadalmi körben játszódik le, amelyhez Tolnai Lajos, Mikszáth Kálmán és Herczeg Ferenc is szívesen fordult témáért: a pusztuló magyar birtokos középosztály világában. A regény hősnője egy öregedő asszony, Porteleky Magda, aki maga beszéli el élete történetét. (L. Császár Elemér bírálatát a Budapesti Szemle 154. kötetében.) Előkelő, de elszegényedett vidéki nemes család sarja, aki — mivel anyagi körülményei miatt nincs módja válogatni — kezét nyújtja az első elfogadható kérőjének, egy alacsony származású ügyvédnek és szerelem nélkül hozzámegy feleségül. Bár férje megbecsüli, egyhangúan és kedélytelenül folyik élete. Kissé, de csak egy kevésse gondtalanabban élnek, mint viszonyaik engednék s ez romlásba dönti őket: a férj idegen pénzhez nyúl s a felelősségrevonás elől az öngyilkosságba menekül. Az önállóságához nem szokott özvegy hiába kísérli meg, hogy valamiféle létalapot teremtsen magának; a pesti rokonok kufárkodó segítségétől éppen úgy visszariad, mint nagybátyja önző támogatásától, aki cserébe női becsületét követeli tőle. Végül egy asszonykori udvarlójával veteti el magát, akihez már

régebben vonzódik; de új házasságában lesz csak igazán szerencsétlenné. Állandó anyagi gondok s a gyorsan egymás után következő gyermekek korán megtörik testét, elfásítják lelkét és ami a legszomorúbb, keservesen csalódik urában. A férfi, akit a szerelmes asszony szemével gyengéd, finom érzésű, nemes léleknek tartott, a családi körben igazi valóját tárja fel: életterhelten, önző, közönséges és durvalelkű. Hosszú, szenvedésekben eltöltött évek után Magda asszony újra özvegységre jut s a szegénység kínos nélkülözései között csak egy célnak szenteli magát: úgy akarja nevelni leányait, hogy a maguk lábán is meg tudjanak állni az életben és ne szoruljanak férfi támogatására. «Ti csak készüljetek — mondja Porteleky Magda a leányainak — szebb, diadalmasabb, független életre; magatok ura lenni, férfi előtt meg nem alázkodni, kiszolgáltatott mosogató-cselédje, rugdosott kutyája egynek se lenni. Csak tanuljatok mindent, ha az utolsó párnám adom is érte.»

A Színek és évek tehát egy asszony életének története, a szenvedő hős visszaemlékezésében bemutatva. Egy olyan asszony sorsa, akit nem neveltek önállóságra és aki sohasem lehetett ura az életnek, hanem a körülmények uralkodtak rajta és ki volt szolgáltatva minden erősebb akaratnak, amely belenyúlt életébe. A régi asszonytípust akarja benne Kaffka Margit bemutatni és rámutatni arra, hogy a megváltozott gazdasági és szociális létfeltételek között az ilyen küzdelemre és önfenntartásra felkészületlen nő nem állhatja meg többé a helyét, pusztulásra van ítélve, védtelen zsákmánya a férfiónzésnek és mohóságának. Porteleky Magda élete úgy folyt le, hogy sohasem

lehetek egyéni vágyai, céljai, akarásai, a háztartás kicsinyes gondjaiban és egy kisvárosi társadalmi szereplés apró hiúságaiban emésztődött fel, anélkül, hogy csak meg is kísérelhette volna a szabadabb és teljesebb, szellemi és lelki igényeit is kielégítő életet. Társadalmi megszokások és elfogultságok tehetetlen rabja egy fullasztóan nyomott levegőjű, távlat nélküli kisváros sivár milieujében, rab, aki beletörődött kényszerű sorsába, érzi, hogy képtelen belőle kiemelkedni és már csak egy vágya van: az, hogy leányait megmentse ettől az «úri cselédsorstól s az önállóbb, függetlenebb és méltóbb asszonysors fel-tételeit biztosítsa számukra.

MÁRIA ÉVEI.

Pedig ez az új asszonytípus, amelyre a *Színek és évek* befejezése utal és amely Kaffka Margit következő regényében, a *Mária* évei-ben (1913) jelenik meg előttünk, szintén nem érte el a várva-várt jobb sorsot. A Mária évei hősnője, Laszlovszky Mária, abból a környezetből kerül ki, amelyet az előző regényben megismertünk. Szintén gentry-leány: özvegy édesanyja kenyérkeresőnek, tanárnőnek neveltéti Pesten, egy főiskolai leánynevelő intézet milieujében. Mária fogékony szelleme magába szívja a múlt és jelen egész irodalmi kultúráját; mintha csak asszonyóseinek minden kielégíthetetlen értelmi szomjúságát egyesítené magában, mohón habzsolja a könyvet, képzelete benépesül a világirodalom regényes asszonyhőseinek alakjaival, átéli álmaikat, vágyaikat és szenvedélyeiket és a lelke megtelik sejtéimekkel, képzelgésekkel, amelyek egyre jobban elsza-

kítják családjának szűkkörű életétől és a teljesebb életkielégülésnek homályos és alaktalan vágyával kínozzák. Mária oklevéllel a kezében egy vidéki városba kerül tanárnőnek; idegenül és elszigetelten érzi magát környezetében, gépiesen és álmodozva végzi a tanítás egyhangú munkáját, igazi élete pedig szobája magányában folyik le, ahol tűnődve, tépelődve vizsgálja, elemzi önmagát és várja a nagy forradalmat, amely a sóvárgott és képzeletében százszor kiszínezett szebb élet felé ragadja. Tűnődik, analizál és vár, de a tettehez nincs ereje; övéinek életétől lélekben rég elszakadt már, de nem tudja, mit kezdjen önmagával. Egy híres fővárosi íróval levelezget ismeretslenül, abban sejtí azt a férfit, akiben méltó élettársra találna, fel is keresi egyszer, azután otthonában képzeletben él át vele egy izgalmas és buja szerelmi regényt. Múlnak az évek, ráébred kezdődő hervadásának ijesztő veszélyére; férfibálványa közben megnősült, s a nagy változás, a várt csoda csak nem következik be életében. Majd egy fiatal tanárstársa kelt benne érdeklődést; eszményt ugyan nem, de legalább megértő élettársat sejt a férfiúban és hosszás vívódás után eljegyzí magát vele. Aztán feltűnik a láthatáron egy új bálvány: a kerület fiatal képviselője, energikus, keményakarátú demokrata, a tettek, a jövő embere. Mária képzelete romantikus fénnel övezi körül alakját egy-két futó találkozás után és életében először döntő cselekvésre szánja el magát: elindul, hogy odadobja magát ennek a férfinak, hogy rendelkezék az életével. Felutazik Pestre, hogy felkeresse és mikor nem találja meg lakásán, az egyik hídról a Dunába veti magát és eltűnik a hullámokban.

AZ ÚJ ASSZONYTÍPUS.

A Mária éveiben bemutatott asszonytípus, a Laszlovszky Mária tragikus sorsú alakja lelkéből lelkedzett gyermeke az írónőnek. Benne önmagát, a saját differenciált és önéletével szemben tanácstalanul és tehetetlenül álló, szellemileg raffináltan felfegyverkezett, de lelkileg egyensúlytalanul vergődő asszony típusát rajzolta meg kíméletlen nyíltsággal és kegyetlenséggel. A túlérzékeny idegzetű, agyonkultúrált, hidegen boncolgató ésszel, értelemmel és beteges vágyaktól fűtött képzelettel terhelt asszonyt, aki kiszakadt a családi és társadalmi hagyományok megunt talajából, de elvesztette tájékozódó képességét önmagával, a férfival s az élettel szemben és eldobja magától az életet, mert úgy sem tud vele mit kezdeni. Olyan nőalak Laszlovszky Mária, ümi-íyének csakugyan éltek Kaffka Margit küzdelmei korában, maga az írónő is ezek közé tartozott, de lelkileg rokon kortársai közül ő öntudatosította magában legélesebben ennek a nőtípusnak lelki körképét és örökítette meg páratlan diagnózissal az irodalom számára. Az orvosságot nem jelölte meg, mint ahogy a beteg legtöbbször a legkevésbé képes arra, hogy önmagát orvosolja, bár némi megkönnyebbülést jelent számára, ha elpanaszolhatja kóros állapotát. Szerencsére Kaffka Margit a saját életproblémájának megoldására nem választotta azt a kétségbeesett módot, amit irodalmi megszemélyesítője, a boldogtalan Laszlovszky Mária, hanem folytatta a küzdelmet és igyekezett az élettel szemben való tájékozódást megtalálni, önvállomásszerű regé-

nyeivel mintegy könnyített lelki terhein; mint ön-életrajzában írja: «Vidékből, családból, előítéletekből, kapcsolatokból, robotos munkából, anyagi nyűgökből, önmagammal való súlyos konfliktusokból — egy állandó és folytonos kimenés az életem, s ezen a kivándorló úton tán csak fényképfelvételek az írásaim; beléjük kötözve dobom ki a hajómról a fölös életballasztot és lesz minden egyre könnyebb.»

ÁLLOMÁSOK, HANGYABOLY.

Kafka Margit következő regénye, az *Állomások* (1917), az előbbieknél szélesebb távlatot ölel fel: a magyar, főképp pedig a fővárosi életnek teljes műveltségi képét akarja bemutatni politikai, irodalmi és képzőművészeti törekvéseinek és mozgalmainak tükrében, s e harcokban és küzdelmekben szereplő egyéniségek egész tömegének legegényibb életét, becsvágyát, lelkesedését és romlottságát. A zsúfolt történésű regénynek két női főalakja van: Rosztoky Éva, a festő, és Szörény Tekla, a költő, akik nem középpontban álló főhősei, hanem többé-kevésbé résztvevői ennek a szeszélyesen hullámozó életnek. Rosztoky Éva finom érzékenységű, benső elmélyedésre hajló, passzív természetű, külső cselekvésben csak a legszükségesebbre szorítókozó lélek. Egy elhibázott házaselet csalódásai s egy sikertelen nagy kaland csömöre után a művészi, mégpedig egy biztos «kenyeret nyújtó, nem nagy belső forrongásokon át fejlődő, művészi foglalatosság csendes révébe vonul vissza, gyermekeinek él és az életem felülemelkedett tek független és fölényes nyugalmával élvezi azt a sok apró és nagy furcsa látnivalót, amelyben a lázas és

zavaros fővárosi élet részesíti, önmaga azonban határozott mozdulattal hárít el magától minden nagyobb élményt». Barátnője, Szörény Tekla, a költő, teljes ellentéte Évának; szenvedélyes, forró vérmérsékletének egész hevével veti bele magát a hullámzó élet sodrába, izgalmakat, idegszenzációkat, kalandokat keresve, igazi női hedonista, aki ki akarja élni az életet, fenékgig akarja üríteni a legválogatottabb ingerek és élvezetek poharát és sohasem telik be a kielégüléssel. A két női főalak mellett, akik közül Éva alakjában könnyű ráismerni Kaffka Margitra, míg Szörény Tekla egy másik neves írónőkre emlékeztet, a szereplő férfiak és nők egész sora mozog a színen, akiknek többnyire szatirikusan ábrázolt alakjait annyira a főváros élő alakjairól mintázta Kaffka Margit, hogy a regényhősökben fel lehetett ismerni a modelleket és a regényen a kulcsregény jelleget. Ez a riportként érvényesülő élményszerűség, amely mérsékeltabb formában már Kaffka Margit előbbi regényein is felismerhető, természetesen nagy mértékben rovására esik a művésziességnek. Az *Állomások* kor- és társadalomjellemző vonásainak gazdagsága ellenére is hanyatlást jelent Kaffka Margit művészetében. Hiányzik belőle a művészi alakítás gondja és a zsúfolt eseményanyagot egységbe foglaló koncentráció. Naturalizmusa, amellyel már előző regényeiben sem óvakodott az élet szennyes és rút mozzanatainak kíméletlen bemutatásától, az *Állomások*-ban még kevesebb mérséklettel teszi magát túl a jóízű szabályain. Ugyanezek a fogyatkozások jelentkeznek utolsó regényében, a *Hangyabolyban* is, amely egy zárda belső életét tükrözteti egy kiábrán-

dúlt és a magasabb eszményekkel szemben idegenül álló lélek rosszindulatú megvilágításában. A zárda szűkkörű és elszigetelt kis világában e felfogás szerint a fegyelem bilincseitől lefojtva bár, de annál hevesebb belső feszültséggel küzdenek azok az erők, amelyek minden társadalmi közösség életét irányítják: az önérdek, hiúság, féltékenység, vetélykedés, hatalomvágy és főképp a beteges nemi ösztön, amely a külső gátlás akadályai miatt a képzelet kéjelgéseiben vagy természetellenes hajlamokban tombolja ki magát. Nincs a magyar irodalomban még egy mű, amelyben ilyen sivár felfogás tükröződnék a szerzetesi intézményről és amely ennyire idegen lélekkel közelednek az apácák nemes életeszmenyéhez. A Hangyaboly sajnálatosan szerencsétlen záróakkordja Kaffka Margit írói munkásságának és nem találunk mentő körülményt, amelyet ennek a művészietlen és csak rosszindulatú cinizmusból születhetett regénynek védelmére felhozhatnánk.

ESZMÉNYEK NÉLKÜL.

Ha már most fejtegetéseink alapján összefoglaló ítéletet akarunk alkotni Kaffka Margit költői és írói jelentőségéről, akkor azt mondhatjuk, hogy Kaffka Margit kétségtelenül eredeti és nagy tehetség volt. Legmegértőbb méltatója, Schöpflin Aladár, méltán hangsúlyozza róla, hogy ő az első nőírónk, aki «asszonyiségének teljes megőrzésével» egészen a nő szemével merte nézni és ábrázolni az életet, olyanmódon, hogy «nincs ilyen asszonyias író több, talán az egész világon». Az is érdeme, hogy bátran szembe mert nézni vajúdó korának szociális problémáival.

Alkotásai azonban, néhány költeményén és a «Színek és évek» című regényén kívül, alig élik túl a mi nemzedékünk korát. Ennek okát az író materialista, ideáltalan és fatalista világnézetén kívül a naturalizmus és impresszionizmus esztétikai tévedéseiben kereshetjük, amelyeknek Kaffka Margit is áldozatául esett. A művészet ugyanis nem fotografálja, hanem az anyagon átsugárzó eszme irányában formálja, alakítja az élet nyújtotta nyersanyagot; nem rabja és szolgálja az anyagnak, hanem uralkodik rajta. Harmonikus hatású és maradandó műalkotás nem jöhet létre az igazság és az erkölcsi alapelvek tisztelete nélkül; Kaffka Margit vétett az igazság ellen, midőn egyoldalúan kiemelte az élet árnyoldalait és rütségait és vétett az etikai normák ellen, midőn leplezetlenül ábrázolta a nemi szabadosságot. Elismeréssel adózunk kiváló megfigyelő és analízáló képességének, élvezzük kifejező eszközeiben kifogyhatatlanul gazdag és egészen egyéni nyelvének és stílusának differenciált hangulatok éreztetésére is könnyedén alkalmazkodó erejét és finomságát, emlékezetünkben őrizzük néha hany megkapó élethűséggel ábrázolt női regényalakját és mégis csalódottan tesszük le a könyveit; mert nem tudjuk magunkévá tenni azt a kiábrándult világnézetet, hogy az életnek nincs magasabb értelme és rendeltetése, hogy a nemesebb emberi eszmények céltalan és értelmetlen ábrándok, hogy ez a föld csak nemtelen ösztönök, vad és véres tusakodásainak színhelye és az emberi szívben sohasem rakhat fészket a tiszta öröm és boldogság.

SZEDERKÉNYI ANNA.

KÉT KORSZAK HATÁRÁN.

A modern nő lelki válságainak, felszabadulásáért és egyenjogúságáért vívott küzdeleméinek legkitaróbb ábrázolója Kaffka Margit mellett Szederkényi Anna. Két korszak határán indultak el az életbe. Akkor, midőn világnézeti és szociális vajúdasok lázasban vergődött a társadalom, sok régi igazság hitelét veszttette, az új eszmék pedig kiforrotlanságukban megzavarták azoknak lelki egyensúlyát, akik fiatalságukkal a közösségben való elhelyezkedésüket keresték. Szederkényi Anna szerencsésebb volt, jnint korán elhunyt írónő kortársa. Életszemlélete a forradalmi kezdet csalódásai, keserű tapasztalatok nyomán harmonikusabbá érlelődhetett és eljuthatott a régi és új értékek megnyugtató szintéziséhez. Irodalmi munkássága művészi értékek mellett korjellemező dokumentum: egy élesszemű és mindig aktív állása foglalást vállaló asszony megalkuvás nélküli női látásmódján keresztül mutatja meg az utolsó három évtizednek azokat a törekvéseit, amelyek a nőkérdés modern megoldását keresték.

Szederkényi Anna (Párniczky Edéné) 1882-ben született Mezőnyáradon, Borsod megyében. Tanító-női oklevelet szerzett, kétévi vidéki tanítóskodás után egy fővárosi iskolába jutott, ami lehetővé tette korán jelentkező írói szándékainak könnyebb megvalósítását. Hírlapírói munkásságával elérte azt, hogy első nőtagja lett a Budapesti Hírlapírók Egyesületé-

nek, bár sok nehézséggel kellett küzdenie, míg ezen a pályán érvényesült. 1926-ban a *Kis Újság* című politikai napilap felelős szerkesztője lett. Több mint harminc év óta működik a szépirodalom terén. Számos elbeszélést, regényt és néhány színdarabot is írt és a legismertebb magyar írók sorába emelkedett.

AZ ASSZONY MEG A FÉSZEK.

írói érdeklődése kezdettől fogva a társadalom megfigyelésére irányult; a maga egyéni sorsának nehézségeit korán észrevétették vele azokat az erkölcsi és szociális problémákat, amelyekkel az önállóságra, kenyérkereső pályákra kényszerült nő az életben lépten-nyomon találkozott. Temperamentuma az individualista korszellem levegőjében szélsőséges magatartást keltett benne: a nőnek a férfiúval való egyenjogúságát ő is a legteljesebb érzelmi és erkölcsi korlátlanágban kereste, ami írásaiban a naturalizmus követői közé sodorta. Világnézetében ekkor még jelentős tényező a materialista szemlélet: a szellemet a vér és ösztönök determináló kényszerben látja és látatja és szenvedélyesen követeli az erkölcsi gátlások letörését. De mint sok más asszonya társa, ő is elég hamar kiábrándult a teljes egyéni szabadság jelszavának következményei láttára; higgadtabb és tisztultabb felfogásra tett szert és egyre több megértéssel védelmezte a nőnek azokat az igazi javait, amelyeknek épségben maradása nélkülözhetetlen feltétele egyéni boldogságának és a közösségben elvárt áldásos szerepének. Etikai és szociális világszemléletének valóságos kis tükre *Az asszony meg a Fészek* (1928) című könyve, amely a nő hiva-

tásáról szóló elmélkedéseit tartalmazza. Bátor hitvallás ez az igazi, az eszményi nő érdekei és szerepe mellett, a kereszténység szellemében. Eszerint az isteni Gondviselés munkatársává fogadja az asszonyokat, amikor megkoronázza őket az anyaság koronájával. Az anya az otthon lelke; a gyermeknek nemcsak teste, hanem lelki élete is az ő keze között alakul, nemesedik vagy satnyul. «A világalkotók és világfelforgatók valamikor az anyjuktól tanulták az első imádságot és talán az anya szájából egy rossz időben kicsúszott szó vetette el bennük a kételkedés első csiráját . . . -, «a felnőtt ember minden nőben a saját anyját tiszteli, féli, siratja vagy átkozza». Jó asszonyokra, «férfinevelő asszonyokra» van ma szüksége a társadalomnak, akik a saját erkölcsi erejükre támaszkodva, méltó küzdőtársai lehetnek a férfiúnak az otthon és a gyermek védelmében. Az anya és feleség tudjon szeretni, de ezt feltétlenül és határtalanul; a szív ha szeret, minden pillanatban képes a csodatételre. A modern kor követelte nagyobb műveltség «az asszony észbeli kiművelődése, tudományos kiképpzése nem jelenti azt, hogy ki kell vetköznie azokból az alapvető érzésekből, amelyekben minden időközön keresztül a tiszta, nyugalmas, boldog, egységes családi és társadalmi élet épült föl-. A mai kor asszonyideálja a férfi számára: «kenyérkereső bajtárs — túl az otthon küszöbén — de azon belül annyira intelligens, olyan magas kultúrájú, olyan öntudatos, hogy le tud egyszerűsödni a bibliai feleség alázatos, önkényes megadásáig.»

A FELSZABADÍTOTT NŐ.

Eszmény és valóság azonban sokszor távol áll egymástól az életben. Szederkényi Anna írásaiban a sokszínű valóság jelenik meg, bár témaköre szinte kivétel nélkül a nő sorsára irányítja a figyelmet. Az emancipált nő alakját számos változatban formálja meg regényeiben. Vannak közöttük olyanok, akik szabadulni akarnak a régi megkötöttségektől, családtoi és otthontól függetlenül kívánják alakítani jövőjüket, az önálló kenyérkereset szabadságában lelik kedvüket, a boldogság vagy akár a kárhozat kockázatával is végig akarják küzdeni a bátor, egyéni, független életet, de nőiességük megaláztatása, a mohón élvezett örömök megutálása visszafordítja őket az elhagyott otthon, a hitvesi és anyai hivatás megkívánása felé. Ilyen típusok jelennek meg előttünk a *Lángok — tüzek, Amiért egy asszony visszafordul* és *Lázadó szív* című regényeiben. De van olyan leányalakja is, aki életét függetleníti a szerelemtől és öntudatosan kialakított etikai egyéniségével egészen a maga lábán akar megállni, mint *Hill Márta*. A hősnőről elnevezett regény egy kisleány életrajzát beszéli el születésétől kezdve addig, amíg mint fiatal tanítóképzős növendék el nem megy egy vidéki úricsaládhoz nevelőnőnek. Márta évei: a durva és lelketlen apa és agyonhajszolt rabszolgasorsát megadással viselő anya között átnyomorgott gyermekkor, szegénysége miatt elszenvedett lesajnálások és mellőzések az iskolában, az első táncmulatságon, a privátórákon való tengődés, a serdülés korának ébredező vágyai, riadt tiltakozás az érzékiség

kísértései ellen, az első találkozás a szerelemmel — együttvéve hű és vonzó rajzát nyújtják egy tisztán megőrzött leánylélek rejtjelmeinek. Hill Márta igazában csak elindul az önálló élet útján, de úgy érezzük, hogy lesz ereje egyedül is megvívni a harcot azokban a helyzetekben, amelyek majd női önérzetét és tisztaságát veszedelemmel fenyegetik.

A HÁZASSÁG VÁLSÁGA.

Korunk egyik legfájóbb sebe, a házasság válsága is gyakran visszatérő indíték Szederkényi Anna regényeiben. A válság oka a kiábrándulás, amely a tisztán testiségre alapozott együttélés nyomában jár, a lelki közösség hiánya és a nagyváros levegőjének erotikus túlfűtöttsége, amelyben bő alkalom kínálkozik a kölcsönös hűtlenségre. Szederkényi Anna nem elfogult asszonytársaival szemben, midőn a boldogtalan házasság áldozatait ábrázolja, de néha mintha kihangzanék írásaiból az a vád, hogy a házaselet felbomlásának, az asszonyok csalódásának egyik főoka: a férfiak jellemtelensége. Pedig éppen az ő egyik legjellemzőbb regénye, *Amíg egy asszony eljut odáig*, világít rá egy másik gyakori okra: a nő rövidlátására, hogy nem olyannak akarja látni a férfit, amilyen a valóságban, hanem amilyennek hirtelen fellobbanó szerelmében elképzei. A regény hősnője egy gondos nevelésben részesült, jócsaládból való, ábrándos természetű leány beleszeret egy fiúba, aki versekkel kápráztatja el, nagyra-törő tervekről szaval előtte, szegény ugyan és alig van betevő falatja, de csinos és jóképű. A leány nem tud ellenállni vágyainak, megszökik otthonán

ból és követi udvarlóját a bizonytalanságba és nyomorúságba. Csakhamar kénytelen azonban rádobenni, hogy lovagjában csalódott: a férfi képtelen a komoly munkára, feleségét gyáván magára hagyja küzdelmeiben, nem védi meg a társadalmi mellőzéssel és megaláztatásokkal szemben, nyoma sincs benne a gerinces férfiasságnak. De a férfi nem a házasság alatt lett ilyenné, akkor is hitvány és élehetetlen jellem volt, amikor a költő nimbuszával szédítette áldozatát és ezt mindenki láthatta rajta, csak a szép szavak ígézetétől rabul ejtett leány nem akarta észrevenni. A tanulság tehát nem az, hogy a nők boldogtalanságának oka a férfi hitványsága, hanem hogy vannak hitvány férfiak, tehát az élettársat kereső leányok tartsák nyitva a szemüket, legyen helyén az eszük és igyekezzenek uralkodni érzelmi elfogultságukon, mert különben keservesen csalódnak.

A LEGTISZTÁBB VÍZ.

A házasesetnek legszilárdabb kapocsa, amely még az egymástól elhidegült feleket is össze tudja tartani, a gyermek. A nők erkölcsi erejét az anyaság emeli magasra; ez az a csodálatos érzés, amely a nehézségeket áthidalja, a sebeket meggyógyítja, szent forrás, amelyben a romlásnak indult női lélek is megtisztul. Az *Amiért egy asszony visszafordul* című regényen kívül különösen *A legtisztább víz* című szimbolikus dráma tanúskodik róla. Ezt a művét kisleányainak ajánlotta a szerző annak jeléül, hogy a szíve vérével írta és a nő életéről szóló legszebb mondanivalóját énekelte meg benne. A legtisztább

víz, amelyről a dráma nevét kapta, szimbólum: a mese szerint az anyátlanul maradt, haldokló gyermek utolsó könnycseppje, amely halhatatlanná tudja varázsolni az asszonyi szépséget. Magdolna asszony, a dráma hősnője, fellobbanó szenvedélyétől űzve, hűtlen lesz férjéhez és gyermekéhez és elhagyja otthonát. Midőn azonban gyermeke meghal és Magdolna az elhunyt szemén felfedezett utolsó könnycseppet, a legtisztább vizet szívtelen önzéssel fel akarja használni szépsége megőrzésére, váratlanul megszólal elnémított lelkiismerete és ráeszmélteti arra, hogy hova süllyedt. Megtörtén, heves önváddal lép a vezeklés útjára, hogy életre támassa halott gyermekét és a maga megtagadott régi énjét is a legtisztább vízzel. De találkozik egy gyászoló anyával, aki szintén a legtisztább vizet keresi, hogy szeretett gyermekét feltámaszthassa. Magdolna szíve már meglágyult, átérzi az idegen asszony fájdalmát és felajánlja neki féltett kincsét. Az idegen anya gyermeke életre kel, de Magdolna önzetlen áldozata is megnyeri jutalmát: ő is megtalálja gyermekét és elhagyott urát. Az anyai szeretet diadalt űl, a kis család boldogan él tovább.

A NŐI ESZMÉNY SZOLGÁLATÁBAN.

Hosszú volt az út, amelyet az író *A kőfalon túl* című, 1911-ben színre került, merész tárgyával és szabados felfogásával sok megütközést keltett színdarabjától *A legtisztább víz* emelkedett és nemes világnézetéig megtett. Régebben annak az erkölcsi világhatalomnak intézményeit és képviselőit is félreértette, akik mindenkor az isteni Mester ideális

parancsát tanították a legszentebb életközösségről, a házasságról. Azt a felfogást, amelyhez az egykor lázadozó Szederkényi Annának is el kellett jutnia, miközben a nő boldogulásának igazi útját kereste a modern élet útvesztőiben. Érdeme, hogy meg is tudott maradni az idealizmus magaslatán és az öncélú szerelem tévedései helyett a hitvesi hűség és áldozatos anyaság eszménye felé igyekezett irányítani asszonytársait. Hogy az áldozat, amelyet a család érdeke a mai nőtől néha megkíván, milyen, mutatja a *Felszabadultak* című újabb regénye. Az asszony-anya, ügyvédnő és képviselőnő hármas hivatása ütközik össze hősnője, Héderváry Tamásné életében. Ő az a «felszabadult» asszony, akit az egyre több időt és energiát követelő közéleti szereplés lassankint egészen elvon otthonától. Hármas hivatása külön-külön is egész embert kíván. Kérdés, vállalhatja-e ezt a terhet a női lélek, anélkül, hogy egyéni élete és főképp családja súlyos válságba ne kerülne. Héderváry Tamásné súlyos belső konfliktusok után arra a meggyőződésre jut, hogy a feleség és anya feladatai előbbre valók az ő hivatásában, mint a politikusé; hogy felbomlani készülő családi szentélyét megmentse, lemond a közéleti érvényesülés és vágyáról és egész lélekkel visszatér otthonába. Szederkényi Annának az említettekén kívül más regényei (A jövő felé, Visszatér a múlt, Van ilyen asszony is, A nagy nő, A tengernek egy csöppje, A végzet és egy rongybaba, Lerombolt fészek) és novellagyűjteményei (Kaleb, Hárman, A csodálatos sziget, A padlás meg a halál, Vándortarisznya) is vannak, amelyek ismert témáinak és hangskálájának

mindig irodalmi szándékú és színvonalú változatait képviselik. A kifejező eszközöknek pályája kezdete óta birtokában volt, stílusa annyiban módosult, hogy naturalizmusa elhajlott a realizmus felé. Drámai ütemű előadasmódja újabb műveiben egészen megtisztult korábbi terjengősségétől, tömörebbé és határozottabbá lett, különösebb festőiség és zeneiség nélkül is színes és szemléletes, nyelve magyaros és modern. Írói műve a feminizmus szolgálatában álló, de a művészi igényét soha szem elől nem tévesztő irányzatosságával a maga egészében elválaszthatatlan és jellemző tartozéka századunk irodalmi korszakának.

BERDE MÁRIA.

ÉLETE ÉS LÍRÁJA.

Már a háború előtt feltűnt, de egész sokoldalúságában csak a húszas évek óta bontakozik ki az elszakított Erdély legkiválóbb nőírójának, Berde Máriának gazdag és értékes szépirodalmi munkássága. Laborfalvi Berde Mária, férjezett dr. Róth Jenőné 1880-ben született Kackón, Szolnok-Doboka vármegyében, apai ágon székely, anyai ágon pedig felsőmagyarországi eredetű református nemes családból. Középiskolai tanulmányait a nagyenyedi református kollégiumban, az egyetemet Kolozsvárott és Münchenben végezte. Bölcsészdoktor lett és tanári oklevelet szerzett a magyar és német nyelvből és irodalomból. Hosszú ideig tanárkodott a marosvásárhelyi állami kereskedelmi leányiskolában; jelenleg Nagyváradon él.

Írói hajlama korán jelentkezett. 1906-ban jelent meg első verse a Pesti Naplóban; egyideig ide és más napilapokba írogatott. Első nyomtatásban megjelent könyve Bacsányiné Baumberg Gabrielláról írt doktori értekezése volt; módszertani tekintetben is alapos felkészültségről tanúskodó könyve megértő elmélyedéssel rajzolja meg Bacsányiné küzdelmes életét, aki maga is költő volt. 1908-ban jelent meg első verseskötete (*Közös úton*) Kolozsvárott, 1912-ben *Versek* címen egy újabb költeményes kötetét adta ki az Athenaeum; lírájának leányosan tartózkodó vallomásai, tiszta erkölcsi légkörükkel, dalla-

mos formájukkal méltán keltettek jó benyomást. 1917-ben látott napvilágot az *Örök film* című regénye. Ebben az időben Berde Mária már a Budapesti Szemlének, Egyetemes Philologiai Közlönynek és a Protestáns Szemlének is szorgalmas munkatársai közé tartozott. Az összeomlás után fáradhatatlan buzgósággal vett részt az erdélyi irodalmi élet megszervezésében. Egyideig ő szerkesztette a Zord Idő című erdélyi folyóiratot, számos lap és folyóirat hasábjain találkozunk nevével. Az utolsó két évtizedben sűrűn jelentek meg könyvei is, versek, színdarabok, novellagyűjtemények és regények, amelyek szerzőjüket a mai magyar irodalom legnevesebbjeinek sorába emelték. Érdemeinek elismeréséül az Erdélyi Irodalmi Társaság, a marosvásárhelyi Kemeny Zsigmond Társaság és más egyesületek is tagjaik közé választották, a Romuald és Andriana című regényét pedig a Magyar Tudományos Akadémia az Ormódy-díjjal jutalmazta.

Míg régebbi verseiben a leányálmok és a szerelem költője, újabb költeményei (Seherezáde himnusza) indítékokban kibővül, érzésben egyetemesebb és átfogóbb jelleget ölt. Az asszonyiség, vérségi kötelek, családi összetartozás bensőséges hangjai mellett az erdélyi sorsnak is bátor megszólaltatója, a nemzeti közösséggel való szolidaritásnak a szenvedésben és élniakarásban hirdetője és vállalója. E kollektív élmény meggyőző igazságával éppen úgy utat talál olvasói lelkébe, mint asszonyiségének ünneplő himnuszaival, a Mezőség szépségeit tiszta bájjal kibontó impresszionista tájfestéseivel és néhány modern balladájával.

LÉLEKTANI REGÉNYEK.

Munkásságának java részét regényei és elbeszélései alkotják. Első regénye, az *Örök film* (1917) egy müncheni bohémpenzió életét és alakjait vetíti elénk színes mozgalmasságában. A magyar diákleány mellett, akinek szerelmi sorsa az események középpontjába kerül, magyarok, németek, angolok, lengyelek, csehek és rutének járnak-kelnek szemünk előtt, életük, sorsuk egy-egy pillanatra találkozik a világnak ebben a kis zugában, ahova a véletlen összesodorta őket. Lazán összefűzött, de filmszerű gyorsasággal lepergő epizódokból alakul ki a történet, mely egy kis alkalmi közösség keretei között érezteti velünk minden emberi közösségnek örök mozgó erőit, éppen úgy, mint következő regénye: a *Halála tánc* (1924). Hősei egy svájci tudószanatórium betegei; egy tüdővészteszt fiú két szerelem között vergődik: lelke egy eszményien tiszta leány, érzékenysége egy telhetetlen nemiségű asszony felé vonzza. A két ellentétes jellemű nő szembeállítására és tragikus végű harca ugyanazért a férfiért bő alkalmat nyújt az íróknak arra, hogy alakjait lelkük mélyéig analizálja. Nőalakjaival szemben jobban sikerül ez neki, mint a kettős szerelem férfialdozatának jellemrajzában. A betegek élnivágásának hatásos motívumát izgalmas menetű történésekben értékesítő regény természeti háttérére, az alpesi tájak üde és tiszta levegője kellemesen ellensúlyozza a beteges erotikatói fülledt sanatóriumi légkört, a testileg-lelkileg nyomorultak szálnalmas világát.

E két, nemzetközi környezetben lejátszódó törté-

nettel szemben Berde Mária következő társadalmi regénye, *A szent szégyen* (1925) már hazai talajon jeleníti meg alakjait. Felvetett problémája természeténél fogva csak női megvilágításban jelenhetik meg az élményszerűség erejével. Maga a történet olyan, hogy az élet szinte mindennap megismétli. Hanna, egy a társadalomból kiközösített apának viruló szép leánya találkozik a szerelemmel. Fiatalos rajongásában és tapasztalatlanságában hisz a csábító szándékai feléje közeledő Zsoltnak és feláldozza női tisztaságát. A csábító nem vállalja a következményeket és míg a megcsalt leány kétségbeesetten néz a jövő elé, a férfi lelketlenül magára hagyja szégyenével. Azonban Hannát a társadalmi előítélet és az ettől való félelem fölé emeli az a magányában megérlelt meggyőződése, hogy szerelmi odaadásával nem követett el vétséget és így ennek természetes következménye, a születendő gyermek sem lehet ránézve megbélyegző. Küzdelmében melléje áll sokat szénvédett édesanyja, aki elesettségéből magához emeli megbocsátó szeretetével. Hanna lelkében lassankint lecsillapulnak a válság hullámai, midőn érzi a testében szunnyadó új élet jelentkezését; a gyermek születését pedig az anyaság boldogító érzésével fogadja és büszkén vallja a világ előtt is magáénak. A regény szavai szerint «az isteni törvény által az emberi törvény felett ült diadal- letéteményesének tudja magát és elveszett szerelmi boldogságáért kárpótolja a mindennél hatalmasabb anyai érzés vigasztaló ereje.

A regénynek nem minden motívuma egyezik meg a keresztény etika szellemével és ezért megvilágításra

szorul. A szent szégyen szerzőjének aligha volt az a szándéka, hogy a szabad szerelmet dicsőítse, teljes bűnbocsánatot hirdessen a bukott leány számára és szentnek mondja azt, amit a keresztény felfogás szégyennek bélyegez. A gyanútlan olvasó azonban könnyen láthat a regényben ilyen jellegű irányzatosságot. Hanna szerelmi odaadása, amelyet érzelmi elfogultságában jogosnak hitt: bűn volt. Helyesen járt el akkor, midőn vállalta ballépésének gyümölcsét, a gyermeket és nem menekült előle öngyilkossággal vagy magzatgyilkolással, mint sokan azok közül, akik az ő sorsára jutottak. De áltatta magát akkor, mert isteni törvényt taposott lábbal, midőn házasságon kívüli viszonyba lépett a férfúval és midőn az isteni törvény diadalának hitte az erkölcsi törvény megszegéséből származott természetes anyaságot. A szent szégyen veszedelmes félreérthetősége annál sajnálatosabb, mert a szerkezeti tekintetben is szilárd felépítésű regény részleteiben sok költőiség van és olyan finom megfigyelések a női lélek legintimebb érzelmeiről és hangulatairól, amelyek szinte páratlanok szépirodalmunkban.

ROMUÁLD ÉS ANDRIÁNA.

Berde Máriának legköltőibb alkotása a *Romuáld és Andriána* (1926) című történeti regény, amelyet a szerző egy régen, a XVI. században divatos műfaj mintájára széphistóriának nevez. Történeti mivolta mellett ez is tételes regény, mint A szent szégyen, de irányzatossága nincs rovására művészségének: erkölcsi jellegű problémaállítását és állásfoglalását minden ízében érdekesítő és hangulatos mese

tükrében illusztrálja. A harmadik keresztes hadjárat korába helyezett történet a rajnamenti Valkenfelsen várában kezdődik. Anderhaldeni Romuáld lovaggá-ütése napján beleszeret a tiszta lelkű, szépséges várkisasszonyba, Andriánába, akit a kardvágás szer- tartásakor ismer meg. Vonzalma viszonzásra talál; a fiatalok titkon eljegyzik egymást, a Boldogságos Szűz oltalma alá helyezik szerelmüket és fogadalmat tesznek, hogy minden körülmények között megőrzik hűségüket. Mivel azonban Romuáld szegény lovag, a szomszéd várúr helyett ő indul el egy csapat élén a keresztes hadjáratba, hogy vitézi tetteivel kiérde- melje gazdag és előkelő jegyesének kezét. Míg azon- ban hősiességével csakugyan egyre magasabbra ível lovagi pályája, erkölcsi ellenállása megfogyatkozik a kísértő alkalmak között, végül pedig el is veszíti férfiúi tisztaságát egy romlott nő karjaiban. Ettől kezdve mindig mélyebbre süllyed az erkölcsi hinárs ban és bűneit betetőzi azzal, hogy egy ártatlan leányt beszenyez és meggyilkol. A vesztőhelytől Andriána apródja menti meg, aki az utolsó percben érkezik szabadítására. Ettől tudja meg, hogy eszményi lelkű jegyese mennyit szenvedett, amióta ő megszegte hűségesküjét. Felébredt lelkiismerete megéretteti vele, hogy az ő bűne sorvasztotta árnyékká a távol- ból mindent megsejtő, mindent véres gyötrelemmel elszenvető Andriánát. Hazasiet, hogy bocsánatért könyörögjön és vezekeljen; de midőn jegyesét karjaiba akarja zárni, a tisztalelkű szűz egyetlen szempillantással végiglátja Romuáldnak egész ször- nyűséges múltját és e megbizonyosodástól, mint valami gyilkos törtől találva, holtan esik össze.

Romuáld lelkiileg megtörve, térden csúszva indul vissza a Szentföldre, hogy önsanyargató étellel ki- esdekelje az égi bocsánatot.

A tragikus történet eszmei mondanivalója: a sze- relém csak a kölcsönös hűség és tisztaság feltételével boldogít. Nemcsak a nő, hanem a férfi is köteles érintetlenül, testi és lelki tisztaságban megvárni azt az időt, amikor a házasság szentségében vágyuk be- teljesülhet és nincs jogosultsága a kettős morálnak, amely a férfiu számára erkölcsi felelőtlenséget követel, míg a nőtől egyoldalú áldozatot kíván. Berde Mária regénye nem morális oktatásokban, hanem a középkor lelkét színes és mozgalmas esemé- nyékben feltáró mesében sugározza ki ezt a megkapó alapaszmét. Alapos történelmi tanulmány eredmé- nyeit szövi át a képzelet teremtő és megelevenítő ereje eredeti leleményekkel; a csodás elem, isten- ítélet, természetfeletti hatalmak beavatkozása az eseménykbe a középkor lelkiségében gyökerezik és a szerző előadásában meggyőző hitelű. Az epizódok részben magyar földön játszódnak le: Barbarossa Frigyes fia, a szentéletű Frigyes itt jegyzi el Máriát, a szép magyar királykisasszonyt, míg a pajkos és eleven Csenge Romuáld lelki békéjét kavarja fel. A magyar vendégszeretet, hazai erények jellem- zésére is alkalma nyílik a szerzőnek a lovagi torna és pazar bőségű lakomák leírásánál. A keleti élet színes képei, exotikus szokásai és markáns alakjai ugyan- olyan korhűséggel vannak ábrázolva, mint a nyugati kereszténység szereplő hősei és intézményei. A ro- mantika színpompája lélektani realizmus mérték- tartó fegyelmével párosul és a tipikus vonások egyé-

nító elemekkel keltik a valóság látszatát. Az etikai és esztétikai összetevők harmonikus egységbe foglalódnak ebben a szerkezetileg is jól felépített regényben, amely egyik legértékesebb epikai terméke újabb szépirodalmunknak.

A kisebbségi sorsba jutott magyarság verses problémái tárulnak fel Berde Mária két újabb regényében. A *Földindulás* (1932) az erdélyi magyar földbirtokosok megpróbáltatásait rajzolja meg, amelyet a rájuk kényszerített földreform következtében szenvednek. A *Szentségvívők* (1934) is fájó, de egyben hitet sugárzó tanúvallomás egy szereplő kortárs tollából. Az első irodalmi vergődéseket tárja fel, amelyeken átesett Erdély 1919 után, midőn mindene kitől magára hagyottan, száz és százezrek menekülése idején, néhányan, makacsul visszamaradva lelket verni próbáltak a kétségbeesettekbe. Berde Mária, ez a hősies lelkű magyar asszony, megérdemli, hogy a mai magyarság és majd a boldogabbnak remélt utókor is hálával emlékezzék meg arról az áldozatos sorsvállalásról, amellyel ő ebben a nemzetmentő munkában osztozott.

NOVELLÁI. — ÉLETSZEMLELETE.

Mint novellaíró is mai irodalmunk kiválóságai közé tartozik. Elbeszélésgyűjteményei (Novellák, Rina kincse, Vizen hold, Télutó) témabőségről, gazdag leleményről, problémaérzékről tanúskodnak. A műfaj belső formai feltételeit öntudatos készséggel valósítja meg, kompozícióit választékos műgonddal dolgozza ki. Teremtő ereje különös kedvvel fordul a női sors válságos mozzanatai felé; a nő szerelmi

életének jelenségeit férfi íróársainál élesebb megfigyeléssel elemzi. Eszménye az önérzetes nő, aki a férfi nélkül is meg tud állni az életben, vállalja a keresztet is és nem roskad össze alatta. Ezt az életfölelynt azonban csak öntudatos, aszketikus fegyelmezőssel lehet kialakítani. A nő a szerelemben is őrizze meg méltóságát: «az asszonyok örök parancsa: Dicsőnek maradni a megadásban».

«Világnezetét — írja róla Zsigmond Ferenc — valami halk szomorúság hatja át, mely abból a fájó tudatból táplálkozik, hogy a nő sorsa a teremtés megfellebezhetetlen akarata szerint is mostohább, mint a férfié; a férfival szellemileg egyenlő rangúvá emelkedett modern nőre nézve pedig a lelki differenciálódás szintén sokkal inkább a szenvedés, mint a boldogság terén jelent új lehetőségeket.»

Berde Mária életműve, nagy koncepciók iránti fogékonysága, alkotásainak soknemű változatossága, korszerű problematikája, meseformáló és emberábrázoló ereje arról győzi meg az olvasót, hogy neki az írásművészet valóban hivatás, amelyet komoly rátermettséggel tölt be a közösség érdekében. Sohasem akar csak szórakoztatni, hanem a gyönyörködtetés mellett elmélyedésre is készítet. Az erdélyi gondolat, amelyet a marosmenti tájszólás színeivel is ékesített nyelven tolmácsol, hivatott szószólót nyert benne, transzylvanizmus azonban nem elkülönülő magatartás, hanem alázatos lelki egybeolvadás az egyetemes és időtlen magyarsággal.

SZABÓ MÁRIA.

A JÓSÁG EPIKUSA.

A realizmus kifinomult eszközeivel dolgozik, de életlátásába egészen beleviszi a maga meleg és jóságos asszonyiságát, a magyar faj és föld olthatatlan szerelmét Szentmihályiné *Szabó Mária*. A biharmegyei Ottományon született 1888-ban református papi családból. Mint író *A muszka menyecske* című novellájával tűnt fel 1888-ban, ettől kezdve szorgalmas munkatársa az Új Időknek, Napkeletnek, továbbá erdélyi lapoknak és folyóiratoknak. A nagyváradi Szigligeti Társaság és az Erdélyi Irodalmi Társaság tagjai közé választotta. Az erdélyi Érmihályfalváról később Budapestre költözött és egészen az irodalomnak szentelte munkásságát. A női lélek veleszületett altruizmusával szenvedni át nemzetének válságos fordulatait, társadalmunk erkölcsi és szociális sebeit és különös melegséggel fordul az erdélyi magyarság sorsának problémái felé. Az élettel szemben való magatartása a megértő jóság, amelynek gyökere, éltetője az evangéliumi ember-szeretet isteni parancsa. A nő részéről ez a törvény szenvedőlegesen látszó, de a közösség számára nélkülözhetetlen erényeket követel: alázatos meghajlást a Gondviselés rendelkezései előtt, tünni és szenvedni tudást másokért, lemondást az egyéni vágyakról, határtalan önfeláldozást és szeretetet a rászorulókkal szemben. Szabó Mária életérzésének ez a mély etikaisága nemes családi hagyományok

és meleg otthon éltető légkörében alakult ki és valami nőiesen ösztönös biztonsággal teremti meg minden írásának meghitt, bensőséges, ellenállhatatlanul vonzó atmoszféráját. Műveiben nyoma sincs a kiszámítottságnak, tudatos stílusakarásnak: mondanivalójának kényszerétől szinte öntudatlanul megszállottan, alázatosan engedelmeskedik a lelkét betöltő sugallatoknak és keze csak leírja azt, ami kizeng a szívéből.

TÁRSADALMI REGÉNYEI.

írói hírnevét két nagyszabású társadalmi regény alapozta meg. Az első, a *Felfelé* (1925) a trianoni feldaraboltság és szétszóródottság idején hitet és bizalmat ébreszt a magyarságban és a jövő útját a földhöz, az ősi magyar röghöz való szerelmes ragaszkodásban jelöli meg. Ennek az eszmének hordozó hőse a regényben egy fiatal leány, a kis Horváth Ágica. Atyja, egy debreceni tanár, váratlanul másfél ezer holdas birtokot örököl, olyan földet, amelynek egy régi derék cseléd szerint sohasem volt gazdája. A professzor sem válik azzá: vakon bízik lelkiismeretlen gazdatisztjében, aki megcsalja és eladósítja: Horváth a gondok elől öngyilkosságba menekül. Kisleánya, a tizennégy éves Ágnes, akivel Juhász bácsi, a hűséges cseléd megszerettette a gazdálkodást, vállalja a földdel való sorsközösséget, összeforr vele a háború, forradalmak és az oláh megszállás megpróbáltatásai között. Szerelmesének is csak azzal a feltétellel hajlandó kezét nyújtani, ha felhagy világljáró életmódjával és gazda lesz, midőn pedig a férfi erre az áldozatra nem vállal-

kozik, szakít vele. Ágnes életének legnagyobb fájdalma akkor következik be, midőn Erdély új urai elveszik tőlük a birtok legnagyobb részét; de a megmaradt kis rögön annál keményebben és elszántabban megveti lábát, akarateroje szilárd alapot teremt jövőjének és végül szerelmesét is odaláncolja magához és a földhöz, amelyből minden élet kisarjad. A regény hősnőjének küzdő és diadalmas asszonyi élete jelképe a magyar faj élniakarásának és vigasztalása mindazoknak, akik a szétdarabolt haza földjén küzdenek és szenvednek. A szerző művészi erejét mutatja, hogy korképét, amelyben alakjai élnek, epikai távlatba tudja állítani és a bonyolult eseményanyagot a hangulatiságnál összes fogóbb erejű egységben képes láttatni. Jellemábrázolása a női lélek rajzában mesteri, míg férfialakéjait inkább külsőséges vonásokból állítja elénk.

Második regénye, az *Appassionata* (1926) szintén egy erőslelkű leány alakját állítja a történesek középs pontjába. Szentmiklóssy Márta az erdélyi kúriában töltött gondtalan gyermekévek után önálló kenyérkeresetre kényszerül Budapesten, hogy önmagán kívül öccse jövőjéről is gondoskodjék. Midőn szívós állhatatossággal újra felemelkedik abba a társadalmi körbe, amely származásánál és műveltségénél fogva megilleti, megnyílik számára az előnyös házasság lehetősége is. De Márta egy vak zongoraművészhez megy feleségül, aki Beethoven *Appassionatáján* keresztül ébresztett szívében először részvétet, azután szerelmet. Házassága a vak férfi önzése és féltékenysége miatt a lelki gyötrelmek kálváriáját járhatja meg vele, de Ő vállalja ezt a sorsot és kitartó hűségével

végül férjének igazi vakságát, a lelki homályt is meggyógyítja. A szeretet megváltó erejének diadala ez a regény, Dickensre emlékeztető meleg líraiságával, a szenvedés, jószág, tisztaság szociális sebeket gyógyítani tudó hitével és magasztalásával. Általános emberi érdekű alapeszméje, hogy a hivatást minden körülmények között vállalni kell, mert a boldogság csak a küzdésben és szenvedésben megtisztult léleknek lehet osztályrészük.

Egy budapesti család életének válságos fordulata tárul elénk Szabó Mária következő regényében, az *Irén évei-ben* (1954). A férj, Torday Miklós, tanár, felesége tanárnő. Együttes keresetükből három gyermekükön kívül még három közeli hozzátartozót is el kell tartaniok. Midőn az asszonyt, Irént, mint férjes közalkalmazottat el akarják bocsátani állásából és családjukat emiatt nyomorúság fenyegeti, a házastársak látszólagos válásra határozzák el magukat. Ica leányuk ebben erkölcstelenséget lát és a maga számára is követeli a jogot, hogy egy gazdag udvarlójának tisztességtelen ajánlatát elfogadhassa és megfizetett szerelemből élhessen. A szülők erre megteszik a legfájóbb lépést: valóban elválnak; Ica szeretteinek szenvedéséből lassankint megismeri cselekedetük nemes indító okát és áldozatuk nagyságát és midőn egy fiatal tanárban élettársát is megtalálja, felébredt asszonyságának finom tapintatával és minden akadályt legyőző szeretetével vezeti vissza szüleit is boldog életközösségükbe. A regény meséjét a mai élet szolgáltatta; a nemzedékek ellentétének bonyodalma is korszerű alakban jelentkezik. Megoldása rávall az író né keresztény hagyományokat

örző és védelmező lelkületére: a mai leány is csak úgy lehet boldog, ha érintetlenségét fenntartja az igazi szerelem és az ebből kivirágzó házasság és családi közösség számára.

EMBERÉ A MUNKA—ISTENÉ AZ ÁLDÁS.

Míg ezeknek a regényeknek középpontjában női hősök, mai leányok és asszonyok állanak, Szabó Mária legújabb nagy alkotása a múlt század magyar életét választja háttérül egy derék férfi életregénye számára. *Emberé a munka — Istené az áldás* címen egyik ősének, egy nemes származású debreceni kereskedőnek történetét dolgozta fel benne. Hőse, Várady Lajos, orvosnak készül, de atyjának kemény akarata a maga hivatásának folytatására kényszeríti. A késmárki német környezetben eltelt inasévei után, amelynek viszontagságait egy bájos szerelmi idill fájó emléke kíséri, Debrecenben lesz boltoslegény. Eladósodott atyját egy kényszerházassággal kellene kiszabadítania nehéz helyzetéből, de becsületes jellemé nem tud megalkudni szívével, inkább elhagyja otthonát és Brassóba megy kereskedősegédnek, miután vállalta az adósság lassú letörlesztését. Német gazdájánál jó sorsba kerül, szorgalmát és rátermettségét megbecsülik, főnöke cégtársul fogadná és leányát is hozzáadná feleségül, de Lajos inkább vár, haza vonzódik és terve meg is valósul. Debrecenben önálló divatáruüzletet nyit, «A horgonyhoz». Jeligéje «Emberé a munka — Istené az áldás». A Gondviselés nem is hagyja cserben: üzlete felvirul, vagyona növekszik, egész családjának ő lesz a támasza és végül megértő hitvestársra is talál Veronikában, egy

református pap finomlelkű és szép leányában. Frigyüket bőséges gyermekáldás kíséri, csendes, zavartalan boldogságban folynak éveik. Eddig a regény első része. Egyszerű emberek mindennapos története; nincs benne semmi, ami rendkívüliségével izgatná a képzeletet, alakjai nem regényes értelem-ben vett hősök, mégis belopódnak az olvasó szívébe és felejthetetlen ismerőseivé válnak az író megvesztegető, lenyűgöző előadásában. Nincs a magyár irodalomnak még egy ilyen, ennyire meleg szívvel megírt regénye. Lírai tónusa mégsem esik a művészi fegyelem rovására. Az epizódok bősége meglazítja ugyan a szerkezetet, de a főhősnek belülről láttatott, lélektani igazsággal és következetességgel felépített jelleme, alakja mindvégig biztosítja az érdek egységét. A kor- és környezetrajz a debreceni magyar, a késmárki és brassói német világban egyaránt hű és illúziót keltő. Különös, úttörő érdeme a regénynek, mint Szinnyi Ferenc kiemeli, hogy egy nálunk eddig alig feldolgozott témának, a kereskedői életnek legreálisabb, legsokoldalúbb, legélelenebb és legművészebb rajzát alkotta meg. A főhős emberi jellemét is sajátosan egyénítik a kereskedőnek hivatásából eredő vonásai.

A regénynek szerves folytatása — *Istené az áldás* — férfi- és öregkorában mutatja be Várady Lajost. A történet szereplői megsokszorozódnak, mert a derék, tekintélyes kereskedő nagyszámú gyermeke és ezeknek családjai is felvonulnak az események során. Az olvasó figyelme is megoszlik, alig bírja számontartani a szereplőket, de azért a regény nem válik egyhangúvá és unalmassá. Minden emberi

élet örökké ismétlődő mozzanatai, születés, esküvő, halál, öröm és bánat, remény és csalódás, siker és letörés váltogatják egymást benne és ezeknek szövögetésében az író nő szerencsésen vegyíti az egyedi és tipikus vonásokat. Rokonszenvvel kísérjük az első részben kemény férfiúvá érlelődött főhős bátor kezdeményezéseit, vagyonának és tekintélyének emelkedését, hazafiságát, amely a negyvennyolcas idők viharában és az elnyomatás éveiben egyaránt megnyilatkozik áldozatrakészségével, a béke idején pedig szülővárosa kultúrájának előmozdítására készíti. Sokoldalú munkájában, otthon és a közélet harcaiban kimeríthetetlen erkölcsi tartalékot érez maga mögött: hitvesének odaadó szeretetét, akinek alakjában az író nő a magyar anya és feleség eszménye képét alkotta meg. Férje mellett Veronika a regény másik főhőse, a nagy család érző szíve, a szentély őre, mindenkinek mindene, a reábízottak testi és lelki javainak örökké éber féltője és gondozója, egyszerűségében is fenséges jellem, magyar nagyasszony. Nem tudjuk, mekkora könyvsiker kísérte Szabó Máriának ezt a legegényibb, emberi és írói jellemét leghívebben kifejező polgári regényét, a magyar kereskedő hősi eposzát, de egy bizonyos: ezt a könyvet minden magyar leánynak és asszonynak el kellene olvasnia. Olyan élményt nyújt, amely lelki tisztuláshoz segíti az asszonymivoltuk értelmét kereső női lelkeket és forró vágyat ébreszt bennük hivatásuk méltó betöltéséhez.

VILÁGNÉZETE.

Szabó Mária életrajzi regényei (Lorántffy Zsuzsanna, Zrínyi Ilona) és novelláskötetei (Sorsok és akarások, Magamtól másokig) nem módosítják az író arcképét. Világnézetét ezekben is az élet alázatos tisztelete, pozitív vallásosságban gyökerező — bár a katolicizmussal szemben néha sajnálatosan elfogult — hit, nemes idealizmus, embertársainak és különösen fájának szeretete jellemzi. Életeleme a jóság, az emberi boldogság alapja, amely a bála sorsot és szenvedést is meg tudja szépíteni. A háború és forradalmak nyomán járó szociális válság és lelki zűrzavar korában szinte a hivatás tudatával hirdeti írásaiban a megértés és szeretet evangéliumát. Egyszerű, közvetlen és magyaros stílusa megfelelő tolmácsa mondanivalójának. Míg azonban a regény széles keretei között nem érezzük fogyatkozásnak a részletezésre való hajlamát és a tónus líraiságát, szubjektivitása a novella zártságot kívánó műformájában csökkenti a zavartalan szépséghatást. De a tartalom emelkedett eszmeisége, élet-szemléletének tisztasága legigénytelenebb elbeszélés seiben is vonzó színben tüntetik fel a legnőiesebb nőírók egyikének, Szabó Máriának lelkületét.

GULÁCSY IRÉN.

KÜLDETÉSE.

A világháború és a forradalmak óta feltűnt nőírók közül Gulácsy Irén jutott legnagyobb népszerűsége. Neve szinte fogalommá vált, művei új meg új kiadásokban forognak közkézen és az egész művelt magyarságot meghódították a kivételes tehetségű írónő vonzó epikájának. Fekete völegények című történeti regénye egy statisztikai kimutatás szerint az utóbbi évtizedek egyik legolvasottabb magyar könyve. A népszerűség magában véve nem csalhatatlan bizonyítéka ugyan az igazi értéknek, de az kétségetelén, hogy Gulácsy Irén nem a véletlen szerencsésnek köszönheti érvényesülését. Bizonyára alkotásainak helyes írói érzékkel kiválasztott témái, időszerű problémái is hozzájárultak a művészetére iránt való érdeklődés felkeltéséhez, de főképp az írónő lelkisége az a hatalmas tényező, amely ellenállhatatlanul vonzotta közönségét. Gulácsy Irén írói művészetének küldetésszerű értelmét és jelentőségét abban látom, hogy a világháború és a nyomában járó forradalmak megpróbáltatásaiban hitét és reményeit vesztett magyarság számára történelmi víziók ihlető erejével szuggerálja a nemzeti öncélúság, a gondviselészerű küldetés tudatát és bátorító erejét. És hogy ez a lelkiség visszhangra talált az olvasók százazeiben, az annak a bizonyítéka, hogy a magyarságban még él a ragaszkodás a nemzeti hagyományokhoz, nagyjaink kultuszához, romlatlan erkölcsiségünkhöz és mind-

ahhoz az etikai értékhez, amely egy évezred alatt elpusztíthatatlan erőforrása volt a kereszténység által nyugatvá nemesedett magyarságnak.

ÉLETE.

Őrmezei és gulácsi Gulácsy Irén 1894-ben született a torontálmegyei Lázárföld-pusztán régi magyar nemes családból. Szegeden töltötte gyermekéveit és *végezte* iskoláit; a szegedvidéki tanyavilág, ennek a hamisítatlan magyar levegőjű életnek jellegzetes alakjai felejtethetlenül belevésődtek a korán fejlődő, intelligens leány lelkébe. Tizennégy éves volt, amikor iskolai nagyvakációja folyamán megismerkedett unokabátyjával, Pálffy Jenővel, aki az Esterházy hercegi uradalomnak volt mérnöke és még nem töltötte be tizenhatodik életévét, midőn örökös hűséget esküdtek egymásnak. Az esküvő után Dombóvárra, majd a sopronmegyei Kismartonba került férjével. A Hanság mocsaras vidékein végzett mérnöki munka több éven keresztül valóságos nomádeletre kényszerítette a fiatal párt; nyáron sátorban, télen deszkabódékban laktak és így került Gulácsy Irén a legközvetlenebb kapcsolatba a magyar földdel és népével, így ismerte meg a magyarság legszegényebb rétegének, a földmunkások és kubikosok társadalmának életét, küzdelmeit, erkölcsi és szociális bajait és problémáit. A fiatal mérnökné emberszerető lelkével, jóságos szívével hamarosan megnyerte ezeket a kevés beszédű, nehézkes járású embereknek bizalmát, megértéssel hallgatta panaszait. Segítette elintézni ügyes-bajos dolgaikat, akárhányszor közvetítő és békítő volt munkabérharcaikban, úgyhogy az

odaadó és szerető feleség hivatása mellett valóságos szociális missziót töltött be férje oldalán. Azonban az önművelésről sem feledkezett meg; be akarta fejezni magasabb zenei kiképzését, majd nagy lelkesedéssel adta magát a festésre és minden vezetés nélkül is ügyes arcképfestővé fejlődött. De sem a zene, sem a festés élményei nem tudták egyre növekvő művészi ösztönét teljesen kielégíteni. A háború elején történt, hogy férje megvált Esterházy herceg szolgálatából és Nagyváradra költözött feleségével, ahol a római katolikus káptalannak lett a főmérnöke. Nemsokára váratlan alattomos betegség döntötte ágyba a daliás termetű férfiút, aki ebből a bajból sohasem gyógyult meg többé és karosszékhez kötött, magával tehetetlen emberroncs maradt élete végéig. Az ápolás és háztartás, majd az idők megnehezülésevei a kenyérkereset gondja is a fiatalasszony vállaira nehezült, aki igazán önfeláldozó hitvesi szeretettel vállalta ezt a szokatlan és nehéz feladatot. Hírlapíró lett, a Nagyvárad című politikai napilap állandó belső munkatársa. A vezércikkeken kívül tárcákat, elbeszéléseket is kezdett írogatni és lassankint munkatársa lett majdnem minden nagyobb erdélyi lapnak és folyóiratnak. A Tavasz, Magyar Szó, Pásztortűz, Genius, Brassói Lapok, Keleti Újság, Ellenzék, Napkelet, Magyar Kisebbség és egyéb orgánumok tanúskodnak kiterjedt közírói és szépírói tevékenységéről.

Első nagy irodalmi sikerét a marosvásárhelyi Zord Idők vállalat regénypályázatán aratta, midőn Fürgeteg című regényével több mint száz beérkezett pályamű közül az övé nyerte meg az első

díjat. Ez a feltűnést keltő siker, meg az Aradon, majd 1929 óta Kolozsvárott mind költségesebbé váló megélhetés gondja fokozott tevékenységre készítette a már ismert nevű írónőt. Egymásután jelentek meg novelláskötetei, regényei; színdarabjaival a kolozsvári Nemzeti Színházban, a nagyváradi Városi Színházban és egyebütt is jelentékeny sikert aratott. Időközben az Erdélyi Irodalmi Társaság, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság, az aradi Ady Társaság és a szegedi Dugonics Társaság is tagjai közé, a nagyváradi Szigligeti Társaság társelnökévé, az erdélyi Országos Magyar Párt pedig alelnökévé választotta. Ő tolmás csolta a romániai nők bukaresti konferenciáján a magyar nők és iskolák sérelmeit feltűnést keltő ékesszólással és meglepő bátorsággal. A közéleti harcokban kifáradva, végül Csonka-Magyarországba költözött és azóta budapesti magányában egészen a szépirodalomnak szenteli munkásságát. A Petőfi Társaságnak és az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácsnak is tagja lett.

EGYÉNISÉGE

Egyéniségének, páratlan kötelességteljesítésének és hitvesi önfeláldozásának jellemzésére legyen szabad idéznem Erdély legöregebb írójának, Benedek Eleknek szavait, aki a következőket írja Gulácsy Irénről:

«Aki még nem látott földön járó szentet, lépjen be látatlan Gulácsy Irén dolgozószobájába, amelynek csak egy kis részét foglalja el az íróasztal, meg az írógép asztala, a jó felerésze ebédlő s minék nevezem

a többi részét. Egy heverődívány ez. Ezen a díványon ül meg fekszik reggeltől estig tíz teljes esztendeje egy érdekes arcú, valaha igen-igen szép, ma erősen megviselt férfi: Gulácsy Irén férje. Csudák csudája, amit Gulácsy Irén művel. Délelőtt, miután férjét felöltöztette, tolókoszin a hálósobából a dolgozó-ebédlőbe tolta, onnét a díványra emelte, olvasnivalóval ellátta, a háztartási dolgát elintézte, regényt vagy színművet ír ebédig. Ebéd után siet a redakcióba: Itt szerzi meg kettőjük mindennapiját s a nappali ápolónő fizetését. Hangsúlyozom: a nappaliét, mert éjjel ő az ápolónő. Bizony mondom: az ő szerelme, az ő türelmessége, az ő gyöngédsége, az ő panasztalan önfeláldozása nem e világból való.»

Az erdélyi írók ősz pátriárkájának ezek a meleg sorai egészen közletről láttatják velünk Gulácsy Irén életét, amely a hősiek küzdelem jegyében folyik és egyéniségét, amely a szenvedések tisztító tűzében edződött keménnyé és szinte férfiasá. Valami csodás latosan felemelő és vigasztaló látványt nyújt ennek a kiváló asszonynak lelkiereje, amellyel a sors mostohaságával szemben a harcot felvette, az a szívósság, amellyel a legnehezebb akadályok közepette is úrrá tudott lenni a körülményeken és jellemének nemes emberiségével, írásművészetének lenyűgöző varázsával a válságok közt vergődő magyarság vigasztalói és nevelői közé tudott emelkedni.

Gulácsy Irén ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely még látta a régi nagy Magyarország fényét, de az önfeledt gyermekkor boldog éveiből átmenet nélkül zökkent bele a legsúlyosabb megpróbáltatások korába, fiatalága legszebb éveiben átélte a világ-

háború borzalmait, nélkülözéseit, majd szenvedő tanuja volt a történelmi Magyarország gyászos összeomlásának és trianoni megaláztatásának. Gulácsy Irén fogékony lelkének egész melegével magáévá tette nemzetének szomorú sorsát, s egyéni szenvedésein katolikus hitének erejével felülemelkedve, a nemzeti közösség szolgálatába állította istenáldotta tehetségét. Világnézetének komolysága, fajszeretetének szinte ösztönös irányulása, vermére sékletének lendületes, szinte férfias erői a közelmúlt magyar irodalmi hagyományaival, a túltengő individualizmussal és betegességig menő analízissel szemben a közösség égető problémái felé irányították érdeklődését és a használni akarás nemes vágyával hatották át alkotó tevékenységét. Ezért nsm lett Gulácsy Irán csupán szórakoztatni akaró író, hanem súlyos magyar társadalmi és történelmi kérdések megindult lelkű bogozgatója; ezért nem lett l'art pour l'art költő, aki a földrengés félelmetes morajlása közben is magafeledten és érdektelenül nézi elefántcsonttornyának ablakából a közösség élet-halál-harcait, hanem lett belőle a veszedelemre és pusztulásra figyelmeztető vészharang, de nem azért, hogy elcsüggessen és kétségbeejtsen, hanem hogy a társadalom és a nemzet lelkiismeretét felriassza, életösztönét öntudatra korbácsolja, akaraterejét önmentő tevékenységre felvillanyozza. Gulácsy Irén művészetének nagy érdeme, hogy egész fogantatásával benne gyökerezik korunk égető problémás világában és a magyar föld és nép iránt való szinte szenvedélyes rajongással kíván résztvenni ezeknek a fájó kérdéseknek megoldásában. Erről tanúskodik

már két társadalmi regénye is, a *Förgeteg* (1925) és a *Hamueső* (1926), amelyeknek meséje véresen komoly és időszerű magyar problémák köré fonódik; egyik sem kielégítően művészi alkotás, a kezdő írónak sok fogyatkozása megtalálható bennük, jószándékú irányzatossága túlzásokra ragadja és elfogulttá teszi, de mindegyikben ott reszket az író aggodalma a magyar faj sorsáért és mindegyik megéreztetni az olvasóval az alkotó erőktől duzzadó, vérbeli író, aki azonban még nem találta meg, csak lázas türelmetlenséggel keresi az egyéniségét legteljesebben kifejező művészi formát.

FÖRGETEG.

A *Förgeteg* meséje társadalmi osztály ellentétékéből fakadó bonyodalmakból alakul ki. Hatalmas kiterjedésű hitbizományi birtokok vasabroncsai közé szorított földéhes parasztok fenekednek benne gyűlölködő indulatokkal a birtok hercegi ura ellen. Különösen az öreg paraszt-pátriárka, Timár Pál házanépét tölti el gyilkos gyűlölettel az, hogy a család folyton szaporodik s hiába minden iparkodásuk, a földet nem lehet gyarapítani. Az öreg Timár hajthatatlan keménységgel védi kis birtokát a szét hullástól; valóságos patriarkális gazdálkodást folytat: minden férfileszármazott a háznál marad. Sohasem bocsátotta meg egyik leányának, hogy megszökött egy festővel; azt a kisleányt, aki ebből a házasságból származott és árván maradt, tizennégy évig idegenben nevelteti. Most éppen hazatért ez a szép hajadonná fejlett leány, Erzsébet, a neki már idegenné vált paraszti világba, gyűlölködő atyafiai

közé. Erzsébetnek művelt és kifinomult lelke ebben a környezetben meghasonlik; magányosságában a szép, de léha hercegről ábrándozik, bár hallhatta hírét könnyelmű szeretkezéseinek. Hidul akarja vetni saját lényét a két távolszakadt part: a parasztgyűlölő herceg és a föld után sóvárgó parasztok közé. Vállalkozása nem sikerül és maga is áldozata lesz a herceg szívtelen önzésének. Midőn ugyanis a fellázadt parasztoktól megmenti a herceg életét, az azzal fizet meg jótéért, hogy még a kritikus éjszakán elrabolja megmentője ártatlanságát és lelketlenül magára hagyja gyalázatában. A szerencsétlen leányt csak a gyermekágyi elvérzés menti meg atyafiai bosszújától. Holtteste mellett a herceg fia az új nemzedéket s az örök ellentétek összébékülését köszönti a megszületett gyermekben, atyja bűnének s Erzsébet áldozatának gyümölcsében.

A regény meséjének ez a rövid vázlata is mutatja, milyen sajnálatosan ki vannak benne élezve a társadalmi osztályellentétek. Az írónőt e regény megírására nyilvánvalóan az a helyes gondolat ihlette, hogy a szaporodó és terjeszkedni kívánó népet földhöz kell juttatni, mert hiszen a magyar paraszt a hazai röghöz való görcsös ragaszkodásával legbiztosabban megőrzi ezt az ősi magyar földet. A szociális igazság nevében emeli fel szavát a létfenntartásra szolgáló javak arányosabb és igazságosabb elosztása érdekében. Magába véve helyes irányzata miatt azonban ríkítóvá színezi az ellentéteket, túloz és torzít, hogy megdöbbentsen és szinte beharsogja a köztudatba azt a tanulságot, amelyet a regény szavai így fejeznek ki: «A népből kihalított hata-

lom nem condrák hízlalására és nem is az elfinoe múlt egyedek perverz kedvteléseire adatott.» A Föregteg nyilván egy nagy feltűnést keltett regénynek, Szabó Dezső Elsodort falujának hatása alatt készült és ez a hatás nem vált előnyére; romantikus indítékok keverednek benne nyers és nem egyszer vaskos naturalizmussal, amely az érzéki jelenetek hangsúlyozásától és kiszínezésétől sem riad vissza, stílusa pedig expresszionista törekvései miatt bővelkedik mesterkelt egyénieskedésben és erőltetett kifejezésekben. Ráadásul úgy vagyunk a regény agrárpolitikai reformeszméjével, mint Szabó Dezsőével; nem tud bennünk szeretetet kelteni parasztjai iránt; ezekben a köpködő, káromkodó, a kerítésen túl semmivel sem törődő, még jókedvükben is dühös emberekben nem bírjuk meglátni azt a tudatunkba harsonzott «nemzetfenntartó» elemet, amelyre a jobb magyar jövőt bátran fel lehet építeni. Ez a regény is egyik bizonyítéka annak az igazságnak, hogy a naturalizmus eszközeivel bajos dolog idealisztikus célkitűzést eredményesen szolgálni. Hogy a Föregtegnek megjelenése idején mégis volt sikere, azt nem annyira művészi értékének, mint inkább korszerűségének, fajvédelmi problémájának köszönhet.

HAMUESŐ

P. Gulácsy Irén másik társadalmi regénye, a *Hamueső*, a kisebbségi sorsba került erdélyi magyarság harcával, küzdelmével és jövőjével foglalkozik. Mint a regény szimbolikus értelmű sorai mondják: «A világégés roppant nagy volt. Hamuja szakadatlan hull és egyre hull még beláthatatlan időkig. Kér-

dem: — mi sors vár ránk — holnap? Mire a hamucső majd mindent elföd?- Ezekre a kínzó kérdésekre akar a regény egy erdélyi, tiszaháti magyar falu éles tének rajzával megfelelni. A regény főalakja, akinek személyiségébe belesűrítve a falu válságát érzékeljük: egy nyugtalanító vérösszetételű, végletesen szenvedélyes, nagyravágyó falusi úrhatnám-paraszt. Mikor az idegen jött-ment urak, a balkáni erkölcsű új hatalmasok megszállják a magyar falut, ez az erdélyi falu még a régi alvég-felvég, őslakó reformátusok és jövevény katolikusok marakodását folytatja, a gyűlölettel fogadott román megszállók ellenében azonban mindkét fél egyértelműen visszavonul zárt és tiszta otthonainak sejtéletébe, hogy ott böjtölje ki a bizonytalan tartamú megszállás idejét. Viharfúvó Bass Menyhért azonban, az úrhatnám-paraszt, a különben lenézett megszállók kezéből elfogadja a falu első tisztségét, a bíróságot. Ezért azután az egész község kitagadja őt magából, mert a falu egészséges ösztöne úgy érzi, hogy e feslett erkölcsű új urakkal senki sem haladhat együtt, sem becsületesen, sem büntetlenül. És csakugyan, a «lettem bíró» egyre mélyebben merül bele a balkáni iszapba, szétbomlik családi élete, elvesz tisztessége, becsülete, belesodródik a félművelt oláh urak szennyes és aljas mulatozásaiiba, végül pedig a vértagadó és romlott emberen kiüt a vérbaj nyomorúsága. Falujának még a legaljasabbja is iszonyattal fordul el tőle, mire a megtévedt ember kétségbeesésében öngyilkosságba menekül. Eltakarítását fia végzi, ez az egészséges testű és tiszta lelkű fiatal parasztleány, akinek alakja a falu jövődjé-

nek helyes útját jelöli meg; a hozzá hasonló egyedeken, a lelkiismeret és erkölcs eleven erején, a faji tisztaság és vegyületlenség elvén épülhet fel az író elgondolása szerint Erdély sorsa, az erdélyi magyarság boldogabb jövője. A Hamueső Gulácsy Irén művészetét előző regényéhez képest fejlődésben mutatja; mesevezetése határozottabb, alakrajza biztosabb mint a Förgetegé, de némely fogyatkozásától még nem tudott az író megszabadulni: az érzéki jelenetek rikító színei, stílusának erőszakossága, túlságosan egyéni és a jellemzés kedvéért sokszor durván naturalisztikussá fokozott kifejezései, mesterkéltlen egyéni szóhasználata minduntalan megzavarják az olvasó műélvezetét. Kétségtelen azonban, hogy magyar szív dobbanása lüktet a regényben és sok vigasztaló gondolatot olvashatunk benne a rabságban vergődő erdélyi magyarság élniakarásáról és szebb jövőre jogosító elhivatottságáról.

A FEKETE VŐLEGÉNYEK.

A Förgeteg és Hamueső tagadhatatlanul jelentős, bár esztétikai szempontokból nem maradéktalanul teljes sikere után olyan regény jelent meg Gulácsy Irén neve alatt, amelyre az egész magyarság fels figyelt és amelyet a közönség és a kritika egyaránt magasztalással fogadott: a *Fekete vőlegények* (1926). E hatalmas történeti regény megírására egy szomorú évforduló adott alkalmat: 1926-ban emlékeztünk meg a gyászos emlékű mohácsi csata négyszázadik évfordulójáról s ez a történelmi esemény abban az időben sok magyar író képzeletét foglalkoztatta.

Gulácsy Irén maga bevallja, hogy annak az évnek tavaszán éppen a mohácsi emlékűnnep ihlette művének megírására. «Egyszerre gyanúsán meglappadt az íróasztalfiók tartalma és gyanúsán megtelt a könyvespolc. A mohácsi nagy nemzeti tragédia negyedik százados évfordulója felé közeledtünk akkor. A téma megfogott és ellenállhatatlanul magával sodort.» Vértelű történettudóst felülmúló buzgalommal mélyedt el Gulácsy Irén ebben az időben a XVI. század kútforrások, történelmi forrásmunkáinak tanulmányozásába, hogy híven megeleveníthesse azt a hátteret, amelyben forró és lázas lüktetésű, drámai mozgalmasságú regényének meséje lejátszódik. A tanulmány gondossága azonban az ihletnek páratlan feszültségvelei és a képzeletnek erejével párosult műalkotása közben; így jött létre alig félév alatt az újabb magyar irodalomnak ez a halhatatlan remekműve oly körülmények között, amelyek csodálatra ragadják a szemlélőt.

Az író azonban nem élvezhette boldogan művének gyönyörű sikerét, az Akadémia Péczely-díját és a közönség rajongó elismerését, amely abban nyilvánult meg, hogy rövid idő alatt számos kiadást ért meg könyve, mert ebben az időben hitvesi fájdalma már özvegyi gyásszá mélyült; a Gondviselés elszólította mellőle férjét, akinek betegágya mellett a Fekete völgyeket írta és aki törődöttségében is a legnagyobb vigasztalója és legmegértőbb buzdítója volt küzdelmeiben és csüggedéseiben. Gulácsy Irén lelkében a legmélyebb emberi fájdalom uralkodott akkor, midőn a magyar történelem egyik legfájdóbb tragédiájának monumentális emlékművét megal-

kotta; lélekből, emberi és magyar fájdalomból fogantatott ez a regény, azért találta meg az utat minden nemesen érző magyar lélekhez, ezért lesz majd meggyőződésünk szerint a mi Mohácséval rokonsorsú és hangulatú nemzedékünkön túl a jövőendő és nálunk boldogabb nemzedékeknek is kedves és tanulságos olvasmánya.

TÖRTÉNETI HÁTTERE.

A Fekete vőlegények körülbelül huszonöt évet ölel fel a magyar történelem leggyászosabb korszakából. 1506-ban kezdődik és Gritti megöletésével végződik. Ebbe a huszonöt évbe esik II. Ulászló uralkodásának utolsó évtizede, II. Lajos gyermekkora és ifjúsága, a mohácsi vész közvetlen közelsége és a bekövetkezett katasztrófa, a kettős királyválasztás zűrzavara és Zápolya János király uralkodásának első szakasza. Ebben a széles keretben mozognak a regény hősei, a tehetetlen II. Ulászló király, felesége, a szomorú és törékeny francia királyleány, Candalei Anna, Tescheni Hedvig hercegnő, Zápolya János gögös és nagyravágyó anyja két gyermekével, a trónkövetelő Jánossal és a dekadens szépségű Borbálával, az aszkéta és puritán Tomory Pál, a daliás Szathmáry György kancellár, Dózsa György, a parasztkirály, Verbőczy István, Báthory nádor, az intrikus Dóczy János, Iván a fekete cár, Zsigmond lengyel király, Ferdinánd, a boldogtalan II. Lajos és felesége Mária királyné, Brandenburgi György és maga a regény főhőse, Czibak Imre s körülöttük az egész akkori Magyarország: lobogóvérű és dőzsölő főurak, kemény nyakú köznemesek, elbódult parasztok s az

egész akkori forrongó és romlásba züllő magyar élet, amely nem hozhatott mást, mint Mohácsot és amely a nagy katasztrófa után is annyira következetesen élte a maga szomorú Mohácsát, a torzsalkodást, testvérharcot és a pártoskodást. Ebben a minden ízében élőnek, elevennek láttatott korképben jelenik meg előttünk két gránitból faragott férfiúnak, Czibak Imrenek és Tomory Pálnak, a fekete vőlegényeknek a nemzet sorsával összeforrott egyéni sorsa, amely a küzdelmek és szenvedések tisztítótüzén át a belső megtisztulás, a lelki katharzis magasságába emelkedik és példaadó szimbólumává válik a nemzeti felemelkedés útjának, a magyar katharzisnek, amely nemcsak Mohács nemzedékének, hanem a trianoni magyarságnak is elkerülhetetlen sorsfeladata, ha talpra akar állni megalázó elesettségéből.

MESÉJE.

A Fekete vőlegények meséje azzal indul meg, hogy Czibak Imrét, az Ulászló-ellenes bihari nemes fiát Zápolya János, a nemzeti párt vezére maga mellé veszi főapródnak. Imre Szepesváraljára kerül, ahol Tescheni Hedvig hercegnőnek, Zápolya anyjának reneszánsz udvarában egy-kettőre levedli a bihari darabosságot, a legdaliásabb lovagok egyike lesz és beleszeret Zápolya Borbálába, Tescheni Hedvignek szép, de végtelenül hiú és betegesen nagyravágyó leányába. Szerelmi ábrándjai között is nyitott szemmel látja Hedvig hercegnő és Anna királyné engesztelhetetlen versengését, és amikor véletlenül megtudja, hogy az anyai örömök előtt álló királyasszonyt vetélytársa méreggel akarja elemészteni, habozás nél-

kül elhagyja a Zápolyákat, elhagyja szerelmét és Budára siet, hogy a királyné életét megmentse. Csaknem későn érkezik; a királyné azonban mégis meghal a gyermekágyban, miután életet adott fiának, a későbbi II. Lajosnak. Czibak Imre pályája ettől az időtől kezdve állandóan emelkedik; a Zápolya-táborba nem mehet vissza; Szathmáry György kancellár az erdélyi Fogaras várába küldi hadnagyi ranggal, Tomory Pál főkapitány mellé. A két férfi megszereti egymást és ez a barátság kemény harcokban és szerelmük bizalmas feltárásában válik egyre melegebbé és erősebbé. Tomory Pál Putnoky Sárikát, Hedvig hercegnő egyik bájos udvarhölgyét szereti, Czibak Imre pedig Zápolya Borbála kezét szeretné elnyerni. A boldogság eleinte biztatóan mosolyog feléjük. Tomory Pál már vőlegény. II. Lajos királlyá koronázásán Czibak Imre is, aki ekkor már fogarasi főkapitány, közelebb kerül Zápolya Borbálához és csakhamar meg is kéri őt bátyjától; a trónkövetelő nem ellenzi ezt a házasságot, de amikor Zsigmond lengyel király is megkéri a leány kezét, maga Borbála sem akar többé hallani az alantas házasságról. Midőn Imre értesül arról, hogy Borbála a lengyel király jegyese, beszélni kíván vele, de a leány kimagyarázkodás helyett felkínálja magát a fiatal daliának és azt akarja, hogy menjen vele a lengyel királyi udvarba kegyencnek. Imre félőrülten rohan el a leánytól, aki így leleplezte magát és meggyalázta ifjúságát. Tomory Pál esküvőjére siet, hogy barátjának boldogságában feledje a saját boldogtalanságát. De Tomoryn is betelik a végzet. Sárিকা az esküvő napján, a fáklyatánc közben összeesik és belehal sebeibe.

A két szomorú és özvegy vőlegény — innen a regény címe: Fekete vőlegények — hiába próbál új életet. Imre hazavonul birtokára, a földhözragadt népen szeretne segíteni, de a Dózsa-féle parasztlázadás, amelynek atyja is áldozatul esik, minden jószándékát felborítja. Tomory Pál másodszór is nősülne, de második menyasszonya is elpusztul pestisben az esküvő napján. A két férfiút a szenvedés és megpróbáltatás egyre jobban sodorja a földi reményekből való kivetkőzés, a mulandó jutáimat nem váró önfeláldozás felé. Kolostorba vonulnak, magukra öltik Szent Ferenc egyszerű szerzetesruháját, de az ország veszedelme visszahívja őket a küzdőtérre. Tomory Pált kinevezik kalocsai érsekké és rábízák a fővezérséget. Mohácsnál elesik Tomory huszonnyolcezer vitézzel és meghal a király, Czibak Imrét azonban életben tartja a honmentés vágya; a csatából megmenekülve Zápolya János táborába siet Szeged alá, ahonnét a trónkövetelő tétlenül nézte, hogyan vérzik el a király és tábora. Czibak Imre, aki mindig tisztalelkű magyar volt, azért bízik Zápolyában, mert ennek még van fegyveres ereje, amellyel meg lehetne állítani a törököt. De mindjobban kiábrándul belőle, midőn látja, hogy Zápolya elpuhult, önző és gyámoltalan ember, akit még a fekete cár, a rácok egykori istállóinasból lett vezére is félvállról kezelhet.

Lezajlanak a kettős királyválasztás ismert eseményei, Ferdinándot is megkoronázzák magyar királynak és javában áll a Mohács utáni Mohács. Czibak Imre az ország felbomlása, Gritti Alajos gyalázatos cselszövései között is szikla és férfi marad.

Mint nagyváradi püspök, majd erdélyi vajda felismeri Erdély történelmi hivatását és már Martinuzzi előtt meg akarja valósítani az erdélyi egységet, a magyar újjászületés zálogát. Meg is szervezi az Erdélybe tolakodó Gritti ellen a magyar urakat, csak-hogy ezek a velencei kalandortól való félelmükben és magyar széthúzásukban cserbenhagyják Czibak Imrét a felméri mezőn, kiszolgáltatva őt a rája küldött orgyilkosoknak. Czibak Imre megérzi, hogy a magyarságnak, Erdély ügyének vértanúra van szüksége. Szétküldi megmaradt katonáit és teljes díszben várja magányos sátorában a rája küldött gyilkosokat. Kiömlő vére, mint áldozati vér egyesíti a széthúzó erdélyieket, akik legyilkolják Grittit és így megszületik a magyar megváltás záloga, az egységes Erdély, amely a török hódoltság alatt másfél századon keresztül meg tudta őrizni a magyar öncélúság gondolatát.

JELLEMZÉS.

Ez a hatalmas történeti regénynek vázlatos tartalma. A Fekete vőlegényhez hasonló sikere alig volt még magyar történelmi regénynek és ez a jelenség már magába véve is amellet szól, hogy nem közönséges alkotótehetség teremtette ezt a művet. Gulácsy Irén regénye azonban a legszigorúbb esztétikai mérlegelés alapján is a műfaj nagyértékű példányai között foglal helyet. A magyar történelemnek egy megrázó mozzanatában az örök magyar sorsot példázza. Monumentális arányú körvonalai, a magyar történelem lelkéből fogant elgondolása, mélységes alapeszméje, a kor szellemét és külső életét egyaránt híven tükröztető felfogása, történeti hűséggel és

lélektani igazsággal megrajzolt jellemei olyan íróra vallanak, akiben a legbensőbb egységbe forrott a művészi intuíció és a lelkiismeretes tanulmány és akinek alkotásában gyönyörű szintézisbe olvadt az eredeti egyéniség és a magyar történeti széppróza minden értékes hagyománya. Jósika korfestő gondossága, Eötvös használni akaró irányzatossága, Kemény Zsigmond léleklátó ereje és tragikus fensége, Jókai mesélő kedve, Herczeg Ferenc választékossága és Gárdonyi közvetlensége mintha mind egyesülne ebben a regényben, anélkül, hogy egy pillanatra is megszűnnék érezni Gulácsy Irén lelkének egyéni varázsát, és szabadulni tudnánk meggyőző erejű, örök magyar gondolatokat új fényel kinyilatkoztató ihletétől. Czibak Imre bús magyar bánatú regényének felejthetetlen tanulságát így foglalja össze egy megértő méltatója, Biczó Ferenc: «A Kelet és a Nyugat között a Duna partján élő magyarság testvértelen: földje a hódító népek országútja. Halál, elmúlás felé sodródik majd minden évszázadban, de a fekete vőlegények komor raja akár vértanúhalálával is küzd, harcol az élet kapujáért. Ki a fekete vőlegény? Nem egy magyar, nem Czibak Imre, hanem a magyar nemzet. A regény hőse csak reprezentálja a mohácsi magyarságot. Magyarország a fekete vőlegények országa, ahol a halál oly szomoa rúan, félelmetesen suhan át az évszázadok sűrűjében, de a hősi sorsot vállaló, kiválasztott magyarok önfeláldozó vére megváltja fajtánkat a sírtól, «hol nemzet süllyed el». Az önfeláldozás glorifikálása ez a regény, amely a sok százados bűtől sebes magyar szíveknek felemelő, nemesítő, biztató üzenetet susog.

A fekete vőlegénység gondolata az új harcra induló magyarok szívét át meg átjárja és szent önfeláldozás sok vágyát kelti fel benne. A regény a magyar sorsnak könnyes siratása, de büszke dicsőítése is. Siratja Európa hamupipőkéjének sok-sok elhulló véré, sóhajos nappalait, könnyes éjszakáit, de felemel azzal a gondolattal, hogy a piros vér azt az utat öntözi, ahová felrimánkodnak a könnyek, felfohász-kodnak a sóhajok: a magyar jövő útját.»

Ezért a tanulságért és a regénynek rendkívüli jelességeiért szívesen megbocsátjuk néhány fogyatkozását. Ilyen szépséghiba az, hogy az író minden komoly történeti adat ellenére egy alaptalan történeti mendemondának hitelt adva, II. Lajos királyt Szathmáry György kancellár gyermekének teszi meg. Ennek a mozzanatnak bántó voltát a megokolás finomságával sem tudja jóvátenni. Ugyancsak fogyatkozásnak érezzük a mohácsi vész utáni események elnagyolását, míg a korábbi részekben ezzel ellentétben néha elaprózza és túlságosan részletezi a korjellemező adatokat. Stílusa sem szabadult meg teljesen bizonyos modorosságtól és keresettségtől, bár előző regényeihez képest tisztult és egyénivé krisztályosodott. E szépséghibák mellett is hangsúlyozzuk azonban, hogy a Fekete vőlegények a húszas évek legnagyobb magyar irodalmi eseménye és az utolsó két évtizednek egyik legművészebb történeti regénye, amely ezt a hanyatlóban lévő műfajt új életre támasztotta és az egész nemzeti közösséget megkapó jelentőséghez juttatta.

PAX VOBIS.

Ha egy író valamelyik művében eljut művészi teljesítőképességének tetőpontjára, akkor a felcsigázott érdeklődés fokozott türelmetlenséggel várja újabb alkotását, hogy azután összehasonlíthassa az újat a régivel abból a szempontból: meg tudott-e maradni az elért színvonalon és volt-e ereje ahhoz, hogy régi nimbuszát új fényvel ragyogtassa. Gulácsy Irén következő regénye, a *Pax vobis* nem hozott csalódást a kiváló író nő lelkes táborára és homálytalan fényben ragyogtatja szerzőjének művészi képességeit.

A *Pax vobis* is történeti regény; nemzeti történelmünknek abba a korszakába vezet el bennünket, amelyhez a magyarság életére sorsdöntő eseményeinek ihlető ereje miatt mindig szívesen fordultak szépíróink, de a korunkig elható és soha meg nem békülő kuruc-labanc ellentét miatt talán sohasem ábrázolták még elfogulatlan tárgyilagossággal és hiánytalan művésziességgel. II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának korát íróink csak a patetikus romantika mélabús hangulatán keresztül merték megközelíteni és láttatni, valahogy olyanformán, mint ahogy Thaly Kálmán nemes búbánatú kuruc balladáit nyomán szeretjük ezt a küzdelmes és dicsőséges kort elképzelni. Mai ízlésirányunkat azonban ez a történelemszemlélet már nem tudja teljesen kielégíteni; fejlettebb valóságérzékünk, elesettséggünkben a történeti múlt tanulságait kereső vágyunk a tetszetős illúziókat is szívesen feláldozza a tisztánlátás kedvéért és a hiúságunknak kevésbé kedvező

történeti igazságok felismerésétől sem féltjük nemzeti öntudatunkat. A történelmi regény írójának, mint a Fekete vőlegények nagy sikere mutatja, nemzeti közvéleményt nevelő és alakító szerepe és jelentősége van; a múlt szereplő hősei és eseményei az ő látásmódján keresztül jutnak el a nemzeti közösség szélesebb rétegeinek tudatába. Történelemhamisítása, ha az írásművészet szuggesztív erejével végzi, sokkal végzetesebb hatású a nemzeti önisméretre és így az egész közösség jövőjére, mint a szak tudósnak kisebb körű, de műveltebb, tehát kritikusabb fejjel olvasó közönségére számító munkái.

Gulácsy Irén a *Pax vobis* megírása közben is átérezte azt a felelősséget, amellyel írói lelkiismeretének és nemzetnevelő hivatásának tartozott. Olyan alapos és mélyreható történeti tanulmány alapján fogott hozzá regényének kidolgozásához, hogy készsége a legkomolyabb szaktudósnak is becsületére válnék. Történelemszemlélete, amellyel a szatmari békét megelőző eseményeket, azok szereplőit, lélektani rugóit élénk vetíti, teljesen egyezik a szaktudomány legmodernebb felfogásával. Megragadó intuícióval, meggyőző lélektani és történeti igazsággal eleveníti meg I. József király, II. Rákóczi Ferenc fejedelem, Pálffy János, Károlyi Sándor, Bercsényi Miklós és a mozgalmas eseményekben bővelkedő kor más vezető alakjainak egyéniségét, törekvéseit és lelkivilágát, emberibb és hívebb ábrázolással állítja őket élénk, mint akárhány hivatásos történetíró. Valósággal igazságot szolgáltat Pálffy János generálisnak és híveinek, akik «más mód szerint akarják az ország jobb jövőjét, mint a kurucok, de

akik azért mégis mind *csak azt* akarják». Igazságot szolgáltat I. József királynak is, e vonzó egyéniségű, nemes szándékú, de tragikus sorsú fiatal uralkodónak, aki rosszindulatú környezetének ellenére meggyőződésből, szíve és esze sugallatát követve kereste a békét magyar népével és csak korai halála akadályozta meg nemzetboldogító szándékainak megvalósításában. Rákóczi és Bercsényi dicső alakjai az íróval való valószerű jellemzésében sem veszítenek ideális tartalmukból, csak teljesebbé és emberibb közelségűvé jutnak általa szemünkben. Károlyi Sándor bonyolult jellemének beállítására pedig Gulácsy Irén léleklátó erejének egyik legklasszikusabb példája.

A Pax vobis meséjének történeti háttere a Rákóczi-féle szabadságharc utolsó szakasza, a szatmári békekötés és ennek stratégiai és diplomáciai előkészítése. Az országos jelentőségű eseményekbe beleszövődve bontakozik ki a regény tulajdonképeni főhősének, a szép és okos Pálffy Mária grófnőnek tragikus szerelmi története. Mária Pálffy János grófnak, a törvényes királyhoz törhetetlenül ragaszkodó labanc-párt vezérének leánya. A leány édesanyja kuruc érzésű Czobor-leány, akinek gyengéd és finom lelkülete irányítóan hat Mária korán kibontakozó egyéniségére. A család dinasztikus hagyományaihoz híven Pálffy a bécsi udvarba küldi leányát, ahol Eleonóra királyné környezetébe osztják be udvarhölgynek éppen azokban a napokban, midőn Lipót király meghal. A trónra a fiatal I. József kerül, aki az udvar hagyományos politikájával szakítva, rokonszenvvel fordul a magyar nemzet felé és a minden áron való leigázás helyett szívesen óhajtaná

a békés megegyezés sikerét. Ugyanez a vágy él a fiatal udvarhölgyben is, aki nemcsak sokat szenvedett hazája iránti szeretetből kívánja a háború végét, hanem azért is, mert szerelme Haller Gábor báróhoz, Rákóczi fejedelem testőrkapitányához fűzi és csak akkor remélheti atyja beleegyezését a házasságba, ha a kuruc és labanc megbékül. Mária szépsége és vonzó nőiessége csakhamar magára vonja a fiatal uralkodó figyelmét, aki idegenül érzi magát környezetében és beteges, nálánál sokkal idősebb felesége oldalán, és végül heves szerelemre lobban a bájos udvarhölgy iránt. A leány hű marad távolban élő titkos jegyeséhez, de a király vonzalmát felhasználja arra, hogy közbenjárjon nála nemzete érdekében. Sikerül is elérnie, hogy a két ellenséges tábor között sikerrel kecsegtetően megindulnak a tárgyalások. Az események további irányításában és a béke tényleges létrejöttében is fontos szerep jut Máriának, de vőlegényének, Haller Gábornak életét csak ártatlanságának föláldozása árán mentheti meg a féltékeny uralkodó bosszújától. Midőn erről Gábor értesül, elfordul boldogtalan szerelmes sétől, nem bocsátja meg ezt a kétségbeesésből hozott áldozatot és Károlyi Sándor leányával vált jegyet. Az összetört szívű leány, aki ellen József király váratlan halála után féktelen gyűlölettel vádaskodik az udvari intrika, elfogadja egy régi kérőjének, az öreg Prechorovszky grófnak megmentő kezét, nőül megy hozzá és férjével együtt Prágába költözik.

Gulácsy Irén ebben a regényben legfőbb gondját rokonszenves hősnőjének, Pálffy Máriának ábrázolására fordította. Meggyőző következetességgel

fejleszti ki ennek a hazájáért rajongó, hőslelkű magyar leánynak jellemét és lélektanilag kellően előkészíti tragikus bukását. Hogy ez a bukás megfelel-e a történelmi valóságnak, azt a történetírás sohasem fogja kideríteni; de az tény, mert egykorú hiteles kútfők igazolják, hogy annak a vonzalomnak, amelyet I. József király Pálffy generális leánya iránt érzett, jelentős része volt a nemzet életében döntő fordulatot jelentő szatmári béke létrejöttében. Mária a regényben egyéni boldogságával fizet azért a vétségért, amelyet szörnyű kényszerhelyzetében nemzete és vőlegénye megmentéséért elkövetett. Tragikum, legdrágább és féltve őrzött kincsének, tisztaságának hazájáért és szerelméért való feláldozása a legmélyebb részvétet kelti az olvasóban.

Mint Gulácsy Irén többi regényében, a Pax vobisban is megtaláljuk a cselekvény és szerkezet drámai felépítését; az előadás menete azonban epikusabb jellegű, szélesebb és nyugodtabb folyású, mint a Fekete vőlegényekben. A történet haladását néha szembetűnően gátolja az a hatalmas méretű tanulmányi anyag, amelyet az író magában felhalmozott. A kor rajzára jellemző külsőségek, különösen a fényes udvari ünnepek, szertartások részletező leírása néha valóságos barokk színpompát és mozgalmasságot varázsol szemünk elé, de a kompozíció zártságát kissé meglazítja. Emberábrázoló művészete a főalakok jellemzésében biztos és határozott, realiztikus; romantikus elgondolású alakjai között azonban akadnak valószerűtlenül sötétten festett jellemek, mint a szélhámós Caétano, a diabolikus Caraffa asszony, a lobogó vérű Guitana és

a túlságosan ellenszenvesnek rajzolt Eleonóra és Amália császárnék. Egyébként azonban az írónőnek sikerült nemcsak a cselekvény egészében, hanem a képzelet alkotta epizódokban is éreztetnie a barokká kor szellemét; a regénynek legkisebb részlete is stílszerűen beleilleszkedik az egységes ihletű egészbe. Nyelve és stílusa kifejező, plasztikus és egyénien jellemzetes; hajlékony és hatásos eszköze annak a művészi realizmusnak, amelynek ez az értékes történelmi regény méltán megérdemelt hatását, nagyszerű irodalmi és könyvsikerét köszönheti.

A KALLÓI KAPITÁNY. — NAGY LAJOS KIRÁLY.

Következő történeti regénye *A kallói kapitány* (1934), az esküvője napján hitvesétől elszakított Zsegyey János életútját rajzolja meg a XVI. század mozgalmas miliójében és ezer kalandon, poklon és szenvedésen át a hűséges szerelem diadaláig. Vannak a regénynek olyan lapjai, amelyeknél megrendítőbbek a világirodalomban is ritkán akadnak: a kallói kapitány gályarabságának leírása vetekszik a bibliai Jób könyvének és Wilde Oszkár *De profundis*ának mélységeivel. Aki a fejezeteket írta, maga is végigjárta a szenvedések Golgotáját.

Egy nagyszabású történeti regényciklus első részeként jelent meg Gulácsy Irénnek legújabb történeti regénye, a háromkötetes *Nagy Lajos király* (1937). Meséje a nagy uralkodó országlásának utolsó szakaszát öleli fel; az akkori Európa legnagyobb fejedelme, hadvezére és diplomatája úgy jelenik meg előttünk, mint a bélpoklosság irtózatos nyo-

morúságában szenvedő ember, akinek tündöklő pályafutása végén a legfájdalmasabb keresztviselés jut osztályrészéül. Nagy Lajos király betegségét a regény szerint csak hűséges inasa és orvosa ismeri: a király nemzete és a külföld előtt egyaránt meg akarja őrizni a látszatot, mert attól fél, hogy testi hanyatlásának hírére csorbát szenved a királyi hatalom tekintélye és erőre kapnak azok a törekvések, amelyek birodalmának egységét veszélyeztetik. Még forrón szeretett felesége előtt is eltitkolja baját, megszünteti házasársi közösségüket, ami a hiúságában és női önérzetében vérig sértett asszonyban kétségbeesett bosszútervet érlel meg és a házasságtörés örvényébe sodorja. A regény középpontjában ez a lélektani probléma áll: miként viseli el Nagy Lajos király, ez a hős szenvedő a szeretteitől való elszigetelődés fájdalmát, miként szenved el a szerelmében visszautasított hitvestárs szenvedélyes vádjait és gyanúsításait, miként marad egészen magára a megközelíthetetlen bálvány álarcában, amikor pedig szíve szerint legjobban vágyódnék szeretetre és megértésre. Gulácsy Irén jellemzésében a nagy magyar király ragyogó jellemvonásai a vértanúszentnek vonásaival egészülnek ki és maradéktalanul átélt katolicizmusában lelik magyarázatukat. A regény legszebb részletei közé tartozik a nagy király utolsó napjainak leírása, midőn a haldoklót a sátán megkísérti és hiábavalónak tünteti fel előtte életművét, áldozatait és szenvedéseit s amidőn e belső sugallatokra az örökkévalóság révpartjához közeledő embert egy pillanatra a kétségbeesés sötét szakadéka fenyegeti elnyeléssel. A segítő kegyelem

egy páratlanul gyengéden, álomszerűen kinyilatkozó jelenés, Szent László király égi alakja képében siet a haldokló megerősítésére s a kísértés gyötrő feszültsége az unió mystica, az üdvözülés előérzetének boldog mosolyában oldódik fel.

GULÁCSY VILÁGKÉPE.

Gulácsy Irén történeti regényei kétségtelen epikai monumentalitásuk ellenére sem mentesek mindéri fogyatkozástól. A túlméretezett kortörténeti apparátus néha veszélyezteti az érdek egységét, jellembrázolásában pedig hajlik a túlságba vitt psychologismusra. Kétségtelen azonban, hogy ezek a regények a műfaj legjobb magyar hajtásai közé tartoznak és bő meseinvenciójukkal mindig nemes élményt, lelki gazdagodást jelentenek az olvasó számára. Szerzőjüket komoly felelősségtudat hatja át és ha méltán nevezhetette az irodalomtörténet Arany Jánost a lelkiismeret költőjének, ugyanez a dicséret irónónkról is teljes joggal elmondható. És ez a lelkiismeretesség, amely nélkül nincsen igazi írói nagyság, nemcsak kérlelhetetlen felelősségérzetében nyilatkozik meg, amely arra indítja, hogy megalkuvás nélkül hű maradjon önmagához, lelke sugallatához és sohase szolgáljon tollával meggyőződés-tői idegen érdekeket, hanem megnyilatkozik egész világképében is, amely műveinek összességéből kibontakozik.

Gulácsy Irén világképe a katolikus lelkiiségnek művészi vetülete, a leghatározottabb életigenlés, és a katolikus szellemű kritikának egy régi mulasztását pótolom akkor, midőn hangsúlyozom ezt a

körülményt és meggyőződéssel vallom őt egészen a magunkénak. Miben mutatkozik meg Gulácsynál a katolikus lelkiség? Nem abban, hogy történelmi regényének főhősei majdnem kivétel nélkül katolikusok, hanem *a módban, ahogy az emberi életsorsot láttatja*. A pozitivista-materialista világnézetű író csak mechanikai törvényszerűségeket lát a világban, a vér és ösztönök rabságában mutatja be az embert, determinizmust emleget és elkerülhetetlen fátumot. Gulácsy emberhősei, királyok és szolgák, nemesek és aljasak, igazak és elsodortak egyaránt erkölcsi lények, akiknek földi sorsa az érzékfeletti világ láthatatlan valóságain keresztül nyer értelmet és magyarázatot és akiknek boldogsága vagy kárhazata attól függ, hogyan rendelik magukat alá az Isten alkotta erkölcsi világrend törvényeinek. Az élet égi ajándék, kéretlenül kaptuk, de hogy mit kezdjünk vele, azt nem magunk határozzuk meg; alázattal kell hozzásimulnunk a felsőbb rendeléshez, ha áldozatokon és szenvedéseken keresztül vezet is bennünket örök célunk felé. Az Istenfiának megváltásunkért hozott keresztáldozata az időtlen érvényű útmutatás. Ez érteti meg Tomory Pállal és Czibak Imrével, a fekete völegényekkel, miért kell egyéni boldogságuk földies igényeiről lemondva, vértanúságot vállalniok a testvérharc, gyűlölség, önzés és erkölcsi romlottság bűneiben vergődő nemzeti közösségért. E két gránitból faragott férfiú sorsa azonban nem tragikus sors, hiszen egyénileg tiszták a romlottság közepette, hanem *katolikus értelemben vett vértanúság*, amelyet tudatosan és szabadakaratlanul vállalnak magukra, mikor az égi jelekből

megértik Isten akaratát. Ez az *áldozatmotívum* gyakran visszatérő indítéka Gulácsy történelmi regényeinek. Áldozatot hoz Pálffy Mária is, a *Pax vobis* vonzó egyéniségű leányhőse, midőn vőlegénye életét és nemzetének sorsát látja veszélyben — az ő önfeláldozása azonban csak bűn árán éri el célját és ezért az erkölcsi világrend értelmében bűnhődnie kell: éppen annak a szeretett lénynek szerelmét veszíti el, akinek életéért feláldozta női tisztaságát. *Bűn és bűnhődés* nyomon követi egymást Gulácsy regényeiben mindenütt, az író sohasem glorifikálja az isteni törvény megszegését, az emberek drágán fizetnek a mámor pillanataiért, amelyekben megfélemedtek magasabb rendeltetésükről. A hűségesegek lelkében pedig a hit vigasztalása és a lelkiismeret tisztasága kíséri az ösztönök és szenvedélyek lázadó követelésein aratott győzelmet. A katolikus házasság eszményét minden apológiánál szebben hirdeti a kallói kapitánynak és feleségének, Orsikának gyönyörű példája, akik egymástól esküvőjük napján elszakítva, hosszú esztendők keserves megpróbáltatásai között is érintetlenül őrzik meg egymás iránti szerelmüket és soha, még gondolatban sem szegik meg a hitvestársi hűséget. És ami női írónál egészen kivételes jelenség, Gulácsy Irén regényeiben *a szerelem hatalmas mozgatója ugyan az életnek, de nem uralkodó motívuma* és nem a legfőbb életérték. A szerelemnek is csak az isteni világtervbe való harmonikus beleilleszkedéssel van meg igazi értelme, ha pedig áttöri ezeket a korlátokat, tragikus bukás és boldogtalanság jár nyomában. Gulácsy regényeinek tanúsága szerint a szerelemnél fonto-

sabb java az embernek a minden körülmények között, lemondások és áldozatok árán is teljesített kötelesség.

NOVELLÁI ÉS SZÍNMŰVEI.

Gulácsy Irén írói művének teljességéhez elbeszélései és színdarabjai is hozzátartoznak. Novellás kötetei, a *Ragyogó Kovács István* és *Átal a Tiszán*, a szegedi népélet köréből, a földművesek, tiszai halászok és molnárok világából vett jeleneteket és jellegzetes alakokat mutatnak be reális megfigyeléssel és sokszor a néprajzi érdekességek bő halmozásával az előadásban is alkalmazkodva az alföldi tájszóláshoz. A regionális epikának, a magyar Heimatkunstnak ezek a termékei azért érdemelnek elismerést, mert Mikszáth, Tömörkény, Móra Ferenc és Juhász Gyula után is tudnak újat mondani a szegedvidéki népélet hamisítatlan magyar levegőjű, érdekes világáról. Gulácsy Irén színművei (Mire megvirrad, Székelyvár, Kincs, Kobra, Valuta, Napáldozat) szociális irányú parasztdrámák; a háború után átalakuló falusi élet új paraszttípusait és problémáit viszi bennük színpadra és a város és falu ellentéteiből fejleszti cselekményeit. Bár több ezekben a színdarabokban az erő és szenvedély, mint a nyugodt szerkesztés és egyenletes kidolgozás, a maguk idején sikerrel mutatták be őket az erdélyi színházakban és ezek is hozzájárultak a megszállott terület magyar-ságának öntudatra ébredéséhez.

Gulácsy Irén magasra ívelő írói pályája felemelő és vigasztaló példája a háború utáni magyar asszony bátor sorsvállalásának és diadalmas akaratának. Egy-

ben pedig bizonyítéka annak a régi igazságnak, hogy csak a küzdelemben és fájdalomban megpróbált lélekben születnek olyan műalkotások, amelyek korukat túlélve, nemzedékeken keresztül világító oszlopai maradnak a magasabb eszmények felé sóvárgó emberiségnek.

Ú J A B B M A G Y A R N Ő Í R Ó I N K .

EREDETI LÍRIKUSOK.

Az elmúlt két évtizedben feltűnt nagyszámú női lírikus többnyire Ady Endre és más modern költőink hatása alatt áll. Eredeti és önálló egyéniség aránylag kevés van közöttük. Ezek közé számíthatók a következők: *Nagy Emma*, Erdélynek egyik legmodernebb és legtehetségesebb lírikusa. Mezőtúron született, egyideig a marosvásárhelyi református polgári iskolában tanított, újabban Csonkamagyarországon él. A nyugtalanság költője, a női érzés mélységeinek és finomságainak öntudatos megszólaltatója. Az Istentől rendelt hivatáshoz való törhetetlen és alázatos hűség, a sorsvállalás komolysága, a szebb magyar jövő akarása az élmény igazságával és meggyőző erejével jelenik meg költészetében (A verseim, Megkötözve).

Erdélyi lírikus *Kövér Erzsébet* (sz. 1895) — Olaszország művészeti kultúráján nevelődött ízlése, erősödött katolicizmusa. Kozmikus életérzése a végtelen felé vonzza ellenállhatatlanul, az elérhetetlen messzeségek álmodója. Nőies, tiszta szellemű, gyengéd hangú lírájában szívesen él a szimbolizmus eszközeivel, bár formaösztona néha cserben hagyja (Versek, Magamban, Sziklaélen). *Mollináry Gizella* halkszavú, feminin lírája Kaffka Margitra emlékeztet, de egyéni és eredeti. Mély, tiszta érzések, az asszonyi sors keresztjei, általános emberi bánat panaszai szólalnak meg lantján (Asszonyi alázat, Földet érint homlo-

kunk). *Kovácsné Nagy Méda* a magasabbrendű élete tisztaság rajongója. Asszonyi öntudatosságában is megőrzött leányos üdeség egyesül benne az életben küzdő, irodalmon szívvel-lélelkel csüngő modern asszony, feleség és anya vonzó egyéniségével. Verseit az teszi széppé, hogy a régi puritán magyar asszonyok lelki hamvassága a mai nő nagy kultúrájával egyenlő szerepet kap művészivé érlelt költészetében (Asszonyoknak üzenem).

A katolikumnak mély és öntudatos átélése jellemzi *Környei Paula* (sz. 1901) vallásos líra ját (Értsetek meg). Érzelmi mélység hatja át drámáit is. *A Tagastei sas* című vallásos tárgyú színművében Szent Ágoston küldetését dramatizálta. Ez a darabja színre is került a Várszínházban. *Claudia* című drámai költés menyének Pilátus neje a hőse és a mű alapeszméjének hordozója. Finom lélekrajzot ad benne: a helytartó felesége Krisztus istenemberi tekintetének hatása alatt lélekben átalakul és a Messiás híve lesz. Az ő lelkén keresztül érezteti a szerző a világmegváltás csodálatos misztériumát. Gazdag lelkiség, megkapó líra, szárnyaló stílus teszi érdekessé e darabot, amely mint drámai koncepció fogyatékos. *Végzet* című regényében egy tragikus szerelmi történet kapcsán azt a problémát bogozza: véletlenül vagy belső szükségszerűségéből alakul-e az emberi sors.

Papp-Váry Eleménné Sziklay Szeréna (1881—1923) nevét a Magyar Hiszekegy tette halhatatlanná. A vallás és hazaszeretet ihletett lelkű költője (Háborús visszhangok, Mikor a vihar dühöng).

Legmodernebb női lírikusunk a maiak közül *Török Sophie* (Tanner Ilonka) Babits Mihály felesége

Verseit Rédey Tivadar találóan nevezi költeményekbe szakadt lélekmonológoknak. A szabadvers formájának meggyőző erejű, virtuóz kezelésével tárja fel legbensőbb asszonyi vágyait és érzéseit. Hitvesének magasabbrendű életéhez való alázatos odasimulás, a gyermek, a sírva sóvárgott embervirág kívánása és a meddőség zokogó panaszdalai, az ember örök egyedülvalósága alkotják költészetének tartalmát. (Asszony a karosszékben, örökre születél.) Mint elbeszélő is a modern nő bonyolult belső világa felé fordul érdeklődésével, Freudra emlékeztető lélek-analízise azonban főképp az erotika beteges, patológikus jelenségeinek visszataszító feltárásában találja kedvét (Boldog asszonyok, Hintz tanársegéd).

A TÖBBI KÖLTŐNŐ.

Női lírikusok: Ady Mariska (Landtné, sz. 1889) Ady Endre unokahuga (kötete: Én az őszben járok); Asguthy Erzsébet; Balogné Molnár Mária (sz. 1890), erdélyi, a székely bánat meglehangú énekese, az «Édesanyám ablakára ráborult a bánat- című dal szerzője (kötetei: Szeretlek Erdély, Hullámokon); Bartók Márta, délvidéki költő; Barsy K. Irma (sz. 1898., Jaj a könnyezőnek); Kisbaconi Benkő Anna (sz. 1878., gyermekversek); Bertha Ilona, hazafias költemények; Bobula Ida; Boncza Berta (1894—1934), Ady Endre, majd Márffy Ödön festőművész felesége (kötete: Csinszka versei); Börcsök Erzsébet, vajdasági költő, a kisebbségi sorsban szenvedő magyarság lelkének kifejezője; Buzáth Anna (kötete: Óceán); Gr. Cziráky Józsefné Andrássy Ilona grófnő (kötete: Adósom

vagy, élet); Czikle Valéria (György Gáborné, sz. 1878), versek, elbeszélések; Cseh Imréné Csánki Mariska, (gyermekversek); Debreczeny Lili (kötete: Arany almafa); Déchy Liane; Dittler Irén; N. Doleschall Ervinné Gidófalvi Vitályos Emma (sz. 1881), erdélyi, (kötete: Hulló rózsák); Dömötör Ilona (kötete: Lélek szerint, Behavazott kert); Draskóczy Ilma (Jörg Endréné; kötetei: Versek, Melódiák); Eötvös Ida (kötete: Találkáról jövet); Flatt Zsóka (kötetei: Minden olyan ködbe borult, Egy ódon balkonról); Földi Ilonka, vajdasági költő; Frey Melanie, nemes Brandeis Ferencné, († 1935.) Láncszem vagyok című versciklusával 1935-ben elnyerte a Petőfi Társaság első díját); Fürt Gitta (kötete: Rohanás a hétköznapokból); Galambos Margit, vajdasági költő; Gergely Boriska, délvidéki költő; Gineverné Győry Hona (1868—1926), Győry Vilmos leánya, versein kívül műfordításokkal szerzett érdemeket. Angliában sokat fáradozott a magyar irodalom megismertetése ügyében; Hadik Etelka grófnő; Hajnal Anna; Hal mágyi Mária (sz. 1898; kötete: Fehér virágok); Horváth Árpádné (kötete: Violaszínú alkony); Horváth Izabella; Illésné Váلكay Erzsébet (kötete: Viharmadár legendája); juhász Margit (Méreyné; kötete: Üzenem Ádámnak); Kelecsényi Gabriella (kötete: Összetört ország leánya); Kovásznay Erzsí (kötete: Leánydalok); R. Kozma Ilona; Krivátsy Szücs Mária; Labancz Ida; Lángné Lehoczky Ida (kötete: Hulló csillagok); E. Lázár Franciska (kötete: Csak vágyom az álomházába); Lelkes Éva; Liditt Júlia (kötete: Bánattó partján);

Lőrinczy Erzsébet (Angyal Jánosné; 1894—ⁱ9J5)> költeményei újságokban jelentek meg; Magay Berta; Marschalkó Lia (kötete: Egyedül az őszben); Máriássyné Szemere Katinka (kötete: Fordul a szél); Mihelffy Elvira (Komáromi Dezsőné; sz. 1885), erdélyi lírikus, a Szigligeti Ede Irodalmi Társaság tagja; Ölbey Irén (kötete: Senki szigete); Palotai Boris (Berkesné; sz. 1904. felvidéki költő, kötete: Tavaszi áradás); Petheő Irén (sz. 1867., kötete: Egy asszony versei); Pósa Lajosné Andrassy Lidia (sz. 1875., líra és ifjúsági elbeszélés); Radó Pálné Kempner Magda (sz. 1894; erdélyi költő, kötete: Ritmus); Radványné Ruttkay Emma (sz. 1885., álneve: Nagy Teréz, kötete: Láncban); Reviczky Carla (kötete: Nagy tüzek fényénél); Rolla Margit (kötete: Szép mindentől messze lenni); Ruth Klára, erdélyi költő; Schack Béláné (kötete: Azokkal, akik sírnak); Schreiber Mária (kötete: Minden csak álom); V. Sipos Ida (kötete: Portól az égig); Striegl Józsefné Martini Hilda (sz. 1884., kötete: Az én világom); Szenes Erzsí (sz. 1902., felvidéki lírikus, kötetei: Selyemgombolag, Fehér kendő); Szilassy Nadine (kötete: Versek); Szilágyi Simon Erzsébet (kötete: En, az asszony); Takács Edit (kötete: Takács Edit költeményei); Tarczay Gizella (kötete: Búzaszem); Tartallyné Stima Ilona; Tábori Piroska (sz. 1892., kötetei: Halk muzsika; ifjúsági elbeszéléseket és regényeket is írt, ismert regénye a Garabonciás); Thirring Gusztávné Weinbecker Irén (irredenta versek); Tóth Jolán (kötete: A láthatatlan piramis); Törőné Korpássy Margit (kötete: Futó percek); Újvári Erzsí (kommu-

nista költő); Urbán Eszter (kötete: Én mentem át a hídon); Urr Ida (sz. 1904., a legkiválóbb felvidéki költőnő, kötetei: Zokogások, Bíborkehely, Kormozott lámpással, A szent pokol); Vargha Gyuláné (háborús versek); Weinberger Anna (felvidéki lírikus); Zergényi Ella; Zsuzsanna Mária (kötete: Arany bárkán, ezüst vizeken).

JELENTŐSEBB ELBESZÉLŐK.

Az újabb elbeszélők között a már méltatott nő-írókon kívül érdemes helyet foglal el *Kosáryné Réz Lola* (sz. 1892). Az Athenaeum regény pályázatán tűnt fel 1920-ban *Filoména* című regényével, amely egy kis cselédleány élete történetét mutatja be, ahogy mostoha körülményei között is megvédi női jogait és végül mint asszony és anya kiküzdi magának a szerény, de meghitt családi élet feltételeit. Kosáryné azóta számos társadalmi és történeti regényt írt (Álom, Ulrik inas, A szép Kamilla macskája, Pityu, Pápaszem, Rici asszony lelkiismerete, A lángos, A nagyságos úr és az asszony, Péter, A kékesi vendégek, Porszem a napsugárban, Egy hordó bor), azonkívül mint novellista, ifjúsági író és műfordító is szerzett érdemeket. Eleinte a Nyugatba írt, később az Élet és Új Idők munkatársa lett, a naturalizmustól a realizmus és romantika irányában fejlődött. Témaköre nem tág, különösen szülőföldjének, Selmecnek és a felvidéki bányaváros soknak múltja és jelene foglalkoztatja képzeletét, de ebben a jól ismert és szeretett világban igazán otthon érzi magát és olvasóival is meg tudja kedveltetni azokat az egyszerű és eredeti embereket,

akiket kifogyhatatlan leleménnyel vonultat fel intim hangulatú történeteiben. Dickens és Mikszáth em-béri közvetlenségével és természetességével szövi meséit, a humor is gyakran felcsillan előadásában, életszemléletét a minden embersors iránt megértő és elnéző nagy szívjóság hatja át, amely valami ele-mezhetetlenül meghitt és családias légkört teremt alakjai körül és biztosítja számukra az olvasó rokonszenvét. Embereszménye a szerető és önfeláldozó lélek, aki mások boldogítása közben önzetlenül el-feledkezik önmagáról, de áldozata jutalmául maga is megtalálja a szív boldogságát. Ezt a passzívnak látszó, de valójában nélkülözhetetlen szociális erényt különösen néhány felejthetetlen nőalakjának sorsá-ban (az Alom Hilduskája, a Pápaszem anyókája) tudja meggyőző erővel szuggerálni. Névtelen embe-rek hétköznapi történeteiből, kisemberek apró örö-meiből, bánataiból és álmaiból kevesen alkottak annyi költőiséggel regényeket, mint Kosáryné Réz Lola, a szürke életutak nagysugaras lelkű meg-színésítője.

Dobosi Pécsi Mária (sz. 1885) írói sikereiben is része van előadása együttérzést sugalló lírizmusá-nak és nemes életfelfogásból eredő, tartalmas re-flexióinak. *Királyok, pásztorok* című meséskötetével indult 1908-ban. *Persephone elrablása* és *Antoni Dániel* című első regényeiben a pesti életnek keserű melancholiával, kissé bágyadt színekkel festett képét nyújtotta. Nagy gondot fordít a mese érdekességére, a valószínű emberábrázolásra és a lélektani moti-vációra. A *Második négyes* egy gyermek ajkán ke-resztül beszél el egy fiatal házaspár házassági vál-

ságát, majd újra egymásratalálását. A *Magyarok szimfóniájának* paphőse, Gál Kelemen, hivatását a művészet és szerelem kísértései között az édesanya féltő gondoskodásával őrzi meg. A csodálatos *bábu* Jókai romantikájára emlékeztető felfogással ábrázolja egy főúri család életét. Legköltőibb műve a *Művész és király* című napkeleti mese. Rhampszinitiesz ősi isteneit és alattvalóit egyaránt megtagadja a mohón hajszolt aranyért és a szerelemért, de megbűnhődik, mert elégedetlen népe letaszítja trónjáról. A lázadás élén Achmesz áll, annak a művésznek a fia, akit a király orvul meggyilkoltatott, hogy el ne árulhassa rejtett kincsháza bejáratának titkát. A mesének nincs határozott történeti és helyi színezetű háttere, célja szimbolikus értelmében rejlik: az erkölcsi értékek felsőbbrendűek mint a vagyon és hatalom, a lángelme halhatatlansága pedig földi életének feláldozásával kezdődik. Az írónőt lélektani problémák érdeklik és ezeket igazi írói eszközökkel, idealista világnézet alapján törekszik megoldani.

Történeti és társadalmi regényeket és elbeszéléseket ír a mélyen katolikus szellemű dunántúli írónő, *Dénes Gizella* (sz. 1900). A *Két fehér galamb* meséje Szent László korában játszódik le. Delinké, Vatha vezér unokája eszményi szerelemmel vonzódik a daliás László herceghez, de boldogtalan lesz, midőn László legyőzi atyját, az utolsó pogányt. A *Boldogasszony hadnagya* Hunyadi János életregénye, az *Aranyliliom* pedig Nagy Lajos alakját állítja a mozgalmas mese középpontjába. A *Néma szökőkút* a negyvenes évek mozgalmait eleveníti

meg egy meglehetősen irreális történet háttérében. Dénes Gizella történeti regényeiben nem tud egv-nemű stílust kialakítani; korrajzának nincs levegője, alakjai határozatlanok és elmosódnak, az események nincsenek a művészi célnak alárendelve. Még arányélag legsikerültebb történeti regénye *A csodálatos fazekas*, amelynek hősében Zsolnay Vilmosnak, a világhírűvé lett magyar majolikaipar megteremtő-jenek alakját örökíti meg. Társadalmi regényeiben a szociális és lélektani problémák hivatott ábrázoló-jának mutatkozik Dénes Gizella. A *Fekete emberek* a szintői bányászok testi és lelki nyomorúságai iránt kelt részvétet. A *Két sor ház* pedig a falu és város ellentéteinek áthidalását az intelligencia okos és meg-értő szerepvállalásával reméli elérhetőnek. A reális környezetrajz ezekben a regényekben szerencsésen egyesül a történet érdekességével. Legmegkapóbb alkotása, a *Fehér torony*, tárgyának újságával és eredetiségével, lélekrajzának igazságával és elmélyedő bensőségével tűnik ki. Egy falusi plébános első személyben, naplószerűen megírt áldozatos élete tárul fel benne: Bánky Szilveszter küzdelmei az egyszerű paróchián, nemzetiségi és szociális ellentétek között a lelki magányosság és egyedüllét kísértéseivel. Alá-zatos beletörődése a hivatásért vállalt lemondásokba és önmegtagadásokba. A papi talár alatt vergődő emberi szív sebeit, amelyeket Istennek és ember-társainak önzetlen szolgálatában kell a katolikus papnak elszenvednie, nálunk még alig rajzolták meg regényben olyan elhitető erővel, mint Dénes Gizella a *Fehér toronyban*.

Realisztikus, kissé sötét életlátású író *Bezzássy*

Judit (Balázs Sándorné, sz. 1888), módszerében a Flaubert-Goncourt-Maupassant-féle irány követője. Társadalmi regényekkel kezdte (Mari néni, Tóth Eszter élete és halála, A medve). A *Tóth Eszter élete és halála* az Athenaeum regénypályázatán jutalmat nyert. Egy szegény kis parasztleány lehangoló sorsát beszéli el benne gyermekségétől korai haláláig. Durva, részeges férfiak, igavonó robotban tengődő asszonyok, elbukó leányok között telik el ez a megindítóan szomorú kis élet, amelynek leírása vád és kritika is egy elhanyagolt társadalmi réteg érdekében. Beczássy Judit igazi irodalmi sikerét a *Terebélyes nagy fa* című nemzedékregényével aratta. A Bach-korszakban kezdődő és napjainkban végződő mese középpontjában egy magyar gentry-asszony, Péterfy Perzsi két házassága áll; az elsőbe a család rábeszélése kényszeríti, a másodikba a szerelem vezeti, de mindkettőben fel kell áldoznia egyéni vágyait és boldogságát a család, a «terebélyes nagy fa» érdekeinek. A *családtörténet* tükrében *nemcsak* az asszonyi sors válságait, a férfiúnak kiszolgáltatottságát ábrázolja a szerző lélekrajzoló elmélyedéssel, hanem a vidéki birtokos nemesség hanyatlásának is megindító képét nyújtja melancholikus együttérzéssel. Nagy regénye széteső szerkezete ellenére is a korszak irodalmi termésének igazi értékei közé tartozik. *A menekültekben* a háború utáni idők fájó sebeit tárja fel egy Erdélyből Budapestre menekült magyar úri család hányatott sorsán keresztül.

A TÖRTÉNETI ÉS TÁRSADALMI REGÉNY.

A történeti regény művelői közül említésre méltó gróf *üchtritz-Amadé Emiiné* Bánhidy Stefánia bárónő. Két ó-egyiptomi tárgyú regénye (Aula egyiptomi hercegnő, Isis papnője) mellett különösen a *Semiramis* című keleti meséjű regény érdemel figyelmet. Az élénk színekkel festett korkép keretében egy ragyogóan szép és tehetséges nő világhódító egyénisége jelenik meg előttünk. A szerző e titokzatos jellem megfejtését tekintette feladatának. A regény alap gondolata a nőtől képviselt eszme diadala az anyagiasság felett. — *Kóbor Noémi* (sz. 1898) Kóbor Tamás író leánya, *Koppány vezér* című regényében Szent István király nagy ellenfelének markáns alakját jeleníti meg drámai feszültségű eseményék sodrában. Két könyvdrámát is írt (Goethe, Jeruzsálem pusztulása), novelláskötetében (Anti tanár úr) pedig a háborús idők itthoni áldozatainak nehéz küzdelmeit rajzolta meg bátor és kemény vonásokkal. — *Somfay Margit* Balassa Bálintnak Losonczy Anna iránt való reménytelen szerelmét elevenítette meg regényében és mozgalmas képet nyújt a török-magyar harcok világáról (Vénusz jegyében). — *Vándor Iván* (Várady Ilona, sz. 1886) képzeletét is megihlette a tizenhatodik századnak ez a született regényhőse, de korrajz helyett inkább a gyúlékony szívű költő szerelmi viszonyainak kiszínezésében leli kedvét (Balassa Bálint szerelmei). Egy másik történeti regényében régi költőnőnk, Petróczy Kata Szidónia megpróbáltatásokban gazdag életét mutatja be (Petróczy Kata). Egyéb szépprózai alko-

tásai fejlett elbeszélő készségről, de kevés művészi igényről tanúskodnak (Köd kisasszony és egyéb elbeszélések, Ács Éva, Az aranymadár, Az apostol, A megváltó ismeretlen). — *Berend Miklósné* a híres renaissance-pápa, X. Leó zsidó udvari orvosáról (Joachim Ibn Ben Aluya) és Medici Katalin koráról (Szent Bertalan éjszakája) írt regényeket, amelyekben az ifjabb Dumas és Sue képzeletét megszegyenítő merészséggel halmozza a romantikus szertelenségeket és keresi az erotikus hatásokat. A *Lüktető talaj* című társadalmi regénye egy angol leány és egy fiatal magyar orvos tragikus szerelmi történetének háttérében a tegnapi és mai Európa szellemi és erkölcsi világgképét kísérelte meg bemutatni. Művészi regény helyett azonban csak nagystílusú riportot nyújtott a békéről és háborúról és inkább széleskörű világpolitikai, diplomáciai, orvosi és katonai tudásáról tett bizonyosságot, mint szépírói elhivatottságáról. — *Zobor Eszter* Mátyás király idejében lejátszódó történetében (Ekeronthó Borbála) Nádpataki kapitány és a megejtő szépségű Borbála gyászos végű szerelmét jeleníti meg drámai mozgalmasságú jelenetekben. Hősnője egy magyar nemesleány, aki minden feléje közeledő férfit sötét végzetszerűséggel sírba ránt. Korhűség, fordulatos meseszöveg, ízes, magyaros stílus jellemzi a tehetséges fiatal szerző előadását.

A mai társadalmi élet rajzában a már említettek kivül érdemeset nyújtottak: *Hatvány Lili bárónő* (sz. 1890) a pesti újjgazdagok világának kitűnő ismerője és kíméletlen őszinteségű ábrázolója. Elbeszélő munkái (Ok, Kalandok és kalandorok, Útközben,

Az az ember) és színdarabjai (Noé bárkája, Első szerelem, A csodálatos nagymama) jellemző adalékot e felszínes világnézetű, könnyű erkölcsű társadalmi osztálynak természetrajzához. — *Bethlen Margit grófnő* (sz. 1882) Bethlen István gróf volt minisztere elnök felesége, nem annyira lírai regényével (Egy élet) és társadalmi drámáival (A szürke ruha, Cserebogár), mint inkább modern meséivel, életképeivel és novelláival nyújtott egyénit és eredetit (Mese a szomorú városról, Nagy és kis betűk, A boldog sziget istene és egyéb elbeszélések, Pitypang). Ezekben nyilatkozik meg legjellemzőbben kissé keserű, fölényes és kiábrándult, de mégis emberszerető és az erkölcsi értékek válságán finom iróniával és humórral elmélkedő világnézete. — *Zsigray Julianna* a pusztuló gentry-világ békebeli alakjait és életét támasztja fel regényeiben és novelláiban Herczeg Ferenc írói technikájának tökéletes utánélésével (Szűts Mara házassága, Férficél, Utolsó farsang, Kristálymuzsika). Az életrajzi regény divatos műfajában is tevékenykedik (Erzsébet magyar királyné). — *Niamesyné Manasz Margit* háborús naplója (Vilámlík messziről) az élmény meggyőző erejével örökítette meg a súlyos megpróbáltatások éveit; műve ennek az időszaknak egyik legérdekesebb irodalmi dokumentuma.

Hálás témának mutatkozott legújabb női elbeszélőink előtt is a mai nő, különösen a fiatal leányok és asszonyok erkölcsrajza. Ennek bemutatásában azonban sajnos, igen gyakran nem művészi szándék, hanem a szexuális élet eltévelyedés seinek izgatató feltárása vezet a sikerekre pályázó

szerzőket. *Bródy Lili* nagy feltűnést keltett műve, a *Manci*, a mai gazdátlan, százféle válság áldozataként hányódó pesti leány regénye. A szerző jól ismeri ezt a típust és sivár környezetét. Nyílt szemű megfigyelője és merész leleplezője a modern leány lelki és szociális nyomorúságának. A felvetett problémák megoldásához azonban sem ebben, sem másik időszerű tárgyat feldolgozó regényében (A felesége tartja el) nincs elég ereje. Regényei műfaji tekintetben elhibázott alkotások. — *Megyeri Sári* erotikában bővelkedő regényének (. . . és könnyűnek találtatott. . .) fiatal asszonyhőse a nagyváros erkölcsi fertőjének tehetetlenül elsodródó áldozata. — *Medveczky Bella* pesti környezetben lejátszódó regényének, a *Mámornak* hősnője, Lehotay Éva revütáncosnő, nőiségének teljes odaadása árán igazi szerelmet vár a férfiútól, de midőn rádöbben arra, hogy csábítója csak a mámort keresi nála, megmérgezi magát. A lírai hangszerelésű regény a női vágyak és álmok igazi ismeretével és védelmével tűnik ki a hasonló tárgyú alkotások közül. *Rónay Mária* (Éva két éjszakája), *Szili Leontin* (Keresztúton), *lallósy Mária* (Tévesztett utakon, Két Éva), *Bochuniczky Szefi* (Rigó, Nők), *Földes Jolán* ("Mária jól érett, A halászó macska utcája), *Thury Zsuzsa* (Schmitt Terka, A Szentpétery-gyerekek), *Szenes Piroska* (Csillag a homlokán), *Simándy Erzsébet* (A nagyok ezt nem értik) sok jellemző vonást nyújtanak a mai leányok és asszonyok természetrajzához, alkotásaik művészivé teljesedését azonban egyelőre gátolja a riportszerűség, az egyénivé érlelt élet-szemlélet és stílus hiánya.

ELBESZÉLŐK ÉS DRÁMAÍRÓK.

Elbeszélők és drámaírók: Altay Margit (a Tündérvásár c. gyermeklap szerkesztője; álnéve: Margit néni); Andor Mária (Révai Mór Jánosné írói áU neve; ifjúsági elbeszélő); Andorffy Mária (1896—1919; korán elhunyt tehetséges regényíró; művei: Szivárvány, Tavasz után); Arató Erzsi (regényei: Elkésett emberek, Tavasz requiem); Arányi Mária (ifjúsági elbeszélő); Nagyráti Ádám Erzsi (elbeszélések); Ádám Éva (Kamenyiczky Etelka, az Erdélyi Irodalmi Társaság tagja); Balásházy Péter (családi névén: Evva Sári, sz. 1886; regény és elbeszélés); Ballá Irma (érdemes regénye: Vaskuthy Gábor); Baloghné Hajós Terézia (elbeszélés); Bárra Erzsébet (elbeszélés); Blaskó Mária (katolikus szellemű kiváló ifjúsági elbeszélő); Boér Margit (erdélyi elbeszélő); Bózsing Fanny (regény és novella); B. Czeke Vilma (ifjúsági elbeszélő); Brucknerné Farkas Gizella (novella); Csománé Jancsó Ilona (erdélyi novellaíró); Dahény Mária (ifjúsági színdarab); Dárday Olga (Szende Fülöpné, 1878—1923; regény és elbeszélés); Désy Annie (Samassa Adolfné, f 1929; katolikus szellemű elbeszélő); Dessewffy Berta (novella); Eörsi Júlia (elbeszélés); Nagyborsai Farkas Klári (novella); Faji Fáy Ilona (f 1936; nevezetes regénye: Bánky Tamás fiai, a magyar birtokos-középosztály élethalál harcának rajza); Fehér Krisztin (regény és elbeszélés); Ferdinándyné Lengyel Angéla (verses Krisztus-drámája: Nagypéntek); Fried Margit (Rózsavölgyi Mórné, sz. 1881; Ego álnéven írja leányifjúsági regényeit és

elbeszéléseit); Gajáry Böske (novella); Gárdos Mária (szocialista szellemű elbeszélő); Garden Lilly (elbeszélés); Gáspárné Dávid Margit (regény és elbeszélés); Geguss Ida (ifjúsági elbeszélő); Gellért Mária (regényei: Dávid, Don Jüan leánya); Gergely Márta (A salakmosó című regénye a Mikszáth Kálmán-díjat nyerte); Gerő Katalin (regény és elbeszélés); Tordai Grail Erzszi (ifjúsági színdarabok); Havas Alisz (regényei: Katicabogár, Szent Borbály képe); Homonnai Betti (regény és elbeszélés); Ignác Rózsa (erdélyi; regénye: Rézpenz, Anyanyelve magyar; N. Jaczkó Olga (felvidéki naturalista író); Jankovich Lujza (Vécseyné; regény és elbeszélés); Járossy Erzsébet (Szkálosné, 1885—1927; többnyire «Mme sans gén» álnéven írta tárcáit, novelláit és kis színjátékait; regénye: Nélkületek); D. Jovanovich Lea (regény és elbeszélés); Kabdedo Erna (sz. 1886; novellák, három egyfelvonásos vígjáték); Kiss Ida (Tamás Ernőné; 1904—1936; regényei: Shami, Olyan jó élni); Kovásznay Erzszi (regény és elbeszélés); Kővágó Erzsébet (elbeszélés); Ligeti Erzsébet (vígjátéka: Az oroszlán); Lintner Sándorné (Fittler Vilma; ifjúsági elbeszélés); Megyery Ella (tárca, útirajz); Molnár Kata (regény és elbeszélés); Ozorainé Kálmán Margit (színművei: Anna, Halálos összetartozás; az utóbbi irányzatos könyvdráma a reinkarnáció tana alapján az öngyilkossági járvány ellen); Pálosy Éva (regény, elbeszélés); Petrolay Margit (ifjúsági elbeszélő); Pokorny Margit (katolikus szellemű, fiatalon elhunyt novellaíró); Rengelmann Béláné (Fejér Juliska; ifjúsági színdarabíró); Reschner Ilona (Gaál Gyulané; elbeszé-

lés); Rusz Rózsika (Szigethy Józsefné, sz. 1882; versek, novellák, regények); Simán Erzsébet (sz. 1900, elbeszélés); Simonfay Margit (regény és elbeszélés); Szeben Klára (erdélyi; regénye: Isten balján); Szekeres Margit (elbeszélés, színdarab); C. Szemere Klára (novella); Szentirmay Gizella (Frideczky Józsefné, f 1924; novella, műfordítás); Szerelemhegyiné Móczár Jolán (regényei: Kötélbevert igazság, Nagy idők koldusai); Szerviczky Margit (verses eposza: Jézus); Székely Júlia (színműve: Nóra leányai); Tobisch Irén (ifjúsági elbeszélő); Tóth Vanda (novella); újvári Erzsi (szocialista szellemű elbeszélő, a Tett című futurista folyóirat munkatársa); Uzon Mária (Nuszbeck Sándorné, 1880—1935; ifjúsági elbeszélések); Kézdivásárhelyi Vásárhelyi Piroska (sz. 1898; erdélyi elbeszélő és szín darabíró); Végh Vilma (délnyugati író; novellák, színdarabok); Vészi Margit (haditudósítások, novellák); Viktor Gabriella (ifjúsági elbeszélő); Wohlbrück Olga (elbeszélés); Zapolska Gabriella (regény, novella); Zempléni P. Gyuláné (Elek Irma; ifjúsági elbeszélő); Zemplényi Klára (sz. 1894; regény, novella, színmű); Zemplényiné Stark Ella (ifjúsági elbeszélés és színjáték); Jámborné Zsámár Margit (gyermekmesék, elbeszélések).

EMLÉKIRATOK SZERZŐI.

Az irodalomtörténeti szempontból jelentős emlékiratok szerzői közül a következő nőírókat említjük meg: *Feszthy Árpádné* (Jókai Róza; 1862—1936), Jókai Mór fogadott leánya, Laborfalvi Róza unokája, élvezetesen megírt visszaemlékezéseiben külö-

nősen a nagy magyar mesemondónak, továbbá Mikszáth Kálmánnak és Justh Zsigmondnak egyéni-ségéhez és életéhez szolgáltatott érdekes adatokat (A tegnap, Akik elmentek). — *Jászai Mari* (1850—1926), a kiváló tragikus színésznő, a Petőfi Társaság tiszteleti tagja, a világgal meghasonlott lélek keserű életszemléletével, kérlelhetetlen kritikával és megdöbbentő nyíltsággal tárta fel vallomásaiban pályájának és általában a színészetnek sötét oldalait (A tükröm, Színész és közönség, Jászai Mari emlékirata). — *Mikszáth Kálmánné* (Mauks Hona; 1854—1926) emberi közelségben mutatja be férjét közvetlen hangú feljegyzéseiben, amelyek a nemeslelkű asszony odaadó hitvesi hűségére és szereté-téré is a legszebb fényt sugározzák (Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései). Mikszáth sógornője, *Mauks Kornélia*, az ifjúsági irodalom érdemes művelője, szintén sok jellemző apróságot jegyzett fel a nagy magyar humoristáról (Képek Mikszáth Kálmán életéből, Mikszáth Kálmánról sógornője). A századforduló magyar színészvilágához szolgáltatnak adalékokat *Pálmai Ilka* feljegyzései (Emlékira-taim). *Blaha Lujza* (1850—1906), báró Splényi Ödönné emlékezései Életem naplója címen a Magyar Hírlap 1905. és a Polgár 1909—10. évfolyama-ban jelentek meg. *Széll Kálmánné* Vörösmarty Ilona, a költő leánya, nevelőatyjának, Deák Ferencnek em-béri alakját idézi fel vonzó megvilágításban (Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona emlékezései, Emlékeim Deák Ferenc politikai és magánéletéből). *Kosztolányi Dezsőné* legújabbban jelentetett meg egy könyvet, amelyben férjének, a korán elhunyt kiváló

impresszionista költőnek életét mutatja be gyermekkorától kezdve és megértő elmélyedéssel analizálja Kosztolányi emberi és költői egyéniségét. Intim hangulatú feljegyzései értékes gyarapodását jelentik a magyar memoire-irodalomnak.

TANULSÁGOK.

Ha már most szemlélődésünk esztétikai és kritikai eredményeit összefoglalva, meg akarjuk állapítani nőíróinknak egyetemes irodalmunkban szerzett jelentőségét, akkor először is hangsúlyoznunk kell azt az örvendetes tényt, hogy nem lett igaza Gyulai Pálnak, a legnagyobb magyar irodalmi kritikusként, aki azt a felfogást vallotta, hogy a nő pszichikai élete miatt szinte teljesen alkalmatlan eredeti műalkotásra és ezért megtagadta az írói létjogosultságát. Gyulai állásfoglalását megértjük abból a körülményből, hogy ő még csak Beniczkyné Bajza Lenke, Wohl Janka és Stefánia és más ezekhez hasonló műkedvelők munkái alapján alkotott véleményt a nőírók képességeiről, akiknek írásai gyenge utánzatai voltak Jókai és más férfírók írásművészetének. Korunk azonban már kedvezőbb képet mutat e tekintetben. Nekünk, mint láttuk, vannak olyan nőíróink is, akik eredeti tehetségük erejével az irodalmi dilettantizmus színvonala fölé emelkedtek és az irodalmi élet szabadversenyében méltó vetélytársai lettek a férfíróknak. A mi legkiválóbb nőíróink a drámai műfajok kivételével a szépirodalomnak mindegyik ágában alkottak értékeset, különösen a regényben. Olyan lélektani témák, indítékok és problémák kerültek nőíróinkon keresz-

tül irodalmunkba, amelyeknek megérezésére, átélésére és megvitatására a nő hivatottabb, mint a férfi. A szerelem, házásélet, anyaság örök kérdései a női lélek szemszögéből vizsgálva, a legkülönbözőbb temperamentuma és világnézetű nők megvilágításában jelentek meg előttünk, a leányok, hitvesek és anyák lelki életének olyan intim élményeire, vágyaira, rezdüléseire és színeire lettünk figyelmesek, amelyekhez a férfírók kutató szeme nem tudott eddig hozzáférni.

A nők térfoglalása az irodalomban — Kállay Miklós érdekes megfigyelése szerint — a téma- és motívumgazdagodáson kívül más szempontból is figyelmet érdemel. A férfírók női versenytársaik alkotásain keresztül jobban megismerték a nők sajátos érdeklődési körét, ízlésüket és az irodalommal szemben való igényeiket és mivel az olvasóközönség zömét a nők alkotják, a férfírók műveik hangulatában, irányában és stílusában az olvasó nők igényeihez kezdenek alkalmazkodni. Ez a körülmény az irodalom elnőiesedéséhez vezet és ezt az effeminálódási folyamatot lehetetlen észre nem venni, különösen újabb elbeszélő irodalmunkban. Nem sajátosan magyar jelenség ez az irodalmi feminizmus, az angol és amerikai irodalom már sokkal előbb a női olvasók ízlésének irányító hatása alá került és más kultúrnemzetek irodalmi élete is tanúskodik hasonló tünetekről. Nem mernénk állítani, hogy ez a hatás feltétlenül javára válik irodalmunk fejlődésének. Mindig veszélyes a művészetben és így az irodalomban is az egyéniség megtagadása, az utánzás, az alkotó egyéniség lelki alkatától

idegen *ízléshez* való alkalmazkodás és az ezzel járó megalkuvás. Valamint a férfi, akként a nő is csak akkor alkothat eredetit és értékeset, ha hű marad önmagához és egész odaadásával beleviszi művébe azt, amit egyéniségében legértékesebbnek tart és ha mindenkor híven követi lelke sugallatát. Legki-
valóbb nőíróink példája is ezt a tanulságot közli velünk és csak ennek az elvnek követése lehet biztos alapja irodalmunk további fejlődésének.

KÖNYVÉSZET.

A nő és a műalkotás. Gyulai Pál: írónőink. Pesti Napló, 1858. — G. Heymans: Die Psychologic der Frauen. 2. kiad. 1924. — Kornis Gyula: Nők az egyetemen. Napkelet, 1925. — Czeke Marianne és Ritoók Emma: Nők az egyetemen, u. ott, 1925. — Vas Tamás: Adatok a nő és az irodalom kérdésében. Élet, 1925. — Kállay Miklós: Nő és irodalom. Nemzeti Újság, 1928. évf. 204. sz. — Hans Hildebrandt: Die Frau als Künstlerin. Berlin, 1928. — Török Sophie: Nők az irodalomban. Nyugat, 1952.

Általános. Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. I—II. k. U. az: A magyar nőírók. Pannonthalmi szemle, 1936. — Benedek Marcell: Irodalmi Lexikon, Bp. 1927. — Beöthy Zsolt és Radics Ferenc: A magyar irodalom története, j. kiad. Bp. 1906. — Farkas Gyula: A magyar irodalom története. Bp. 1934. — Faylné Hentaller Mariska: A magyar írósnőkről. 2. kiad. Bp. 1889. — Ferenczi Zoltán: A magyar irodalom története 1900-ig. Műveltség könyvtára. — Gulyás Pál: Magyar Életrajzi Lexikon. I. k. 1925-től. — Katolikus Lexikon. — Klobusitzky Kálmán: Női irodalmunk fejlődése. Magyar Család, 1925. — Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. I—VII. k. — U. az: Magyar Irodalomtörténete. Képes kiadás. I—II. k. — U. az: Régi magyar írónők. A Nemzet, 1925. — U. az: Régi magyar költőnők. Jövönk, 1928. — Pallas Nagy Lexikona. — Révai Nagy Lexikona. — Szerb Antal: A magyar irodalom története. I—II. k. — Szinyeyi József: Magyar írók élete és munkái. I—XV. k. — Ványi Ferenc: Magyar Irodalmi Lexikon.

A középkortól a romanticizmusig. Lukacsics Pál: Költői vetélkedés két főnemesi udvar között a XVI.

század végén. Irodalomtörténet, 1930. — Hajnóczy Iván: Egy XVI. századi költő. Irodalomtörténet, 1930. — Waldapfel József: Telegdi Kata levelének verses része. Irodalomtörténet, 1930. — Antalfy Endre: Petrőczy Kata Szidónia élete és munkái. Bp. 1904. — Rimeg Ödön: Gróf Pekry Lőrincné báró Petrőczy Kata Szidónia élete és költészete. Marosvásárhely, 1905. — Harsányi István és Gulyás József: Petrőczy Kata Szidónia versei. Irodalomtörténeti Közlemények, 1915. — Thaly Kálmán: Gróf Rákóczi Erzsébet mint költő. Századok, 1900. — Takáts Sándor: Magyar nagyasszonyok. Bp. 1925. — Harsányi Ilona: A XVII. és XVIII. század magyar költőnei. Bp. 1935. — Payr Sándor: Magyar pietisták a XVIII. században. Bp. 1898. — Máté Károly: A magyar önéletírás kezdetei. VIII. Bethlen Kata. Minerva, 1926. — Hegyaljai Kiss Géza: Árva Bethlen Kata. Bp. 1922. — Széki Gróf Teleki József özvegye Bethleni Bethlen Kata grófnő írásai és Levelezése. 1700—1759. I—II. k. Szádeczky Kardos Lajos kísérszavával. Bp. 1922. és 1924. — Rác Mária: A Göcseji Helikon költőnei. Bp. 1913. Abafi Lajos: A Göcseji Helikon. Figyelő, 1882. — Szigetvári Iván: Gvadányi Helikoni Köre. Irodalomtörténeti Közlemények. 1917. — Vadász Norbert: Dukai Takács Judit élete és munkái. Bp. 1909. — Pintér Jenő: Dukai Takács Judit. Kultúra, 1912. — Kövály László: Újfalvi Krisztina és kiadatlan versei. Figyelő, 1888. — Verzési György: Újfalvi Krisztina. Erdélyi Múzeum, 1897. — Toldy Ferenc: A magyar költészet kézikönyve. II. k. Pest, 1857.

A XIX. század. Zilahy Károly: Hölgyek Lantja. Pest, 1865. — Harmath Lujza: Magyar írónők albuma. Bp. 1890. — Nyáry Albert báró: Ferenczy Teréz. A Cél, 1914. — Halmi Piroska: Ferenczy Teréz élete és költeményei. Bp. 1903. — Petőfiné Szendrey Júlia költeményei és naplója. Petőfi Könyvtár. Bp. 1909. — Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és halálos ágyán tett vallomásai. Bp., 1930. — Osváthné Rholen

Albina: Iduna élete és költészete. Nagykőrös 1929. — Fodor Erzsébet: Vachottné Csapó Mária. Lantos Magazin, 1930. — Rézler Ilona: Wohl Janka és Stefánia. Magyar Női Szemle, 1936. — Gárdonyi Klára: Biedermeier a magyar költészetben. Bp. 1936. — Péntes Balduin: Az úgynevezett «almanach-líra». Pannonhalma, 1937. — Persián Kálmán: Kalotaszeg nagyasszonyáról, Gyarmathy Zsigánéről. 'Koloszvár, 1911. — Debreczeni László: Emlékezés Kalotaszeg nagyasszonyára. Páosztortúz, 1930. — Hory Etelka: A nagyasszony (Gyarmathynéről). Páosztortúz, 1932. — Galambos Gruber Ferenc: Majthényi Flóra. Literas túra, 1937. — Alszeghy Zsolt: Majthényi Flóra meghalt. Irodalomtörténet, 1915. — Biczó Ferenc: Szalay Fruzina. Kaposvár, 1933. — Szinyei Ferenc: Novella- és regényirodalmunk a szabadságharcig. I—II.k. Bp. 1925—26. — Császár Elemér: A magyar regény története. Bp. 1922. — Kacziány Géza: A magyar memoire irodalom. Könyvtári Szemle, 1914.

A XX. század. Alszeghy Zsolt: A XIX. század magyar irodalma. Bp. 1923. — U. az: A modern magyar líra. Élet, 1923. — U. az: Összefoglaló könyvszemléi az Irodalomtörténet 1924—27. évfolyamaiban. — Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. Bp. 1926. — Biczó Ferenc: Az elszakított Erdély és Felvidék irodalmi élete. Kaposvár, 1928. — Bodor Aladár: A mai erdélyi nőírók. Protestáns Szemle, Bp. 1925, — Boross István: Regényirodalmunk nőírói. Bp. 1935. — Császár Elemér: A XX. század magyar irodalma kritikákban. Irodalomtörténeti Füzetek. Bp. 1926. — Fülep Lajos: Lesznai Anna lírája. Nyugat, 1923. — Komlós Aladár: A modern magyar líra. Bp. 1928. — Kristóf György: Tíz év az erdélyi magyarság irodalmi életéből. Irodalomtörténet, 1930. — H. László Ary: Asszonylíra. Éva, 1918. — Schöpflin Aladár: Magyar írók. 2. kiad. Bp. 1919. — U. az: A magyar irodalom története a XX. században. Bp. 1937. — Szemák István: A magyar

ifjúsági irodalom története. Bp. 1924. — Újvári Lajos: Mái gyermekirodalmunk. Magyar Szemle, 1955. — Vajthó László: Mai Magyar Múzsza. Bp. 1930. — Várkonyi Nándor: A modern magyar irodalom. Pécs, é. n.

Tormay Ceciléről. Beöthy Zsolt: Jelentés az 1913—14. évi Péczely-regénypályázatról. Akadémiai Értesítő, 1916. — Horváth János: Emberek a kövek között. — A régi ház. Bíráló. Budapesti Szemle, 1916. — Alszeghy Zsolt: T. C. Élet, 1921. — Brisits Frigyes: T. C. Páztortúz, 1925. — U. az: T. C. világa. Magyar Kultúra, 1927. — U. az: Az ősi küldött. Napkelet, 1934. — Hankiss János: T. C. Kortársaink 5. sz. Bp. 1928. — Kállay Miklós: Ki volt nekünk Tormay Cecilé? Napkelet, 1937. — Horváth János: T. C. írói pályája. Napkelet, 1937. — Reményik Sándor: T. C. Erdélyi Helikon, 1937. — U. az: T. C. Napkelet, 1937.

Erdős Renééről. Hoványi Béla: E. R. Irodalmi tanulmány. Miskolc, 1927. — Balassa József: E. R. csodálatos élete. Literatúra, 1926. — Pitroff Pál: Misztikus drámák. Élet, 1925. — Bánhegyi Jób: E. R. Pannonhalmi Szemle, 1932. — Alszeghy Zsolt, Brisits Frigyes, Császár Elemér, Illés Endre, Kéky Lajos, Schöpflin Aladár és Várdai Béla kritikái a Budapesti Szemle, Katolikus Szemle, Irodalomtörténet, Napkelet, Nyugat, Protestáns Szemle évfolyamaiban.

Kaffka Margitról. Császár Elemér bírálata a Színek és évek-ről. Budapesti Szemle, 154. k.— Király György: K. M. Nyugat, 1920. — Schöpflin Aladár: Magyar írók 2. kiad. Bp. 1919, — U. az: K. M. most tíz éve halt meg. Nyugat, 1928. — Tóth Árpád: K. M. új regényeiről. Nyugat, 1917. — Feleky Géza: K. M. sról Nyugat, 1927. — Féja Géza: K. M. A Párisi Magyar Akadémia tanulmánykötete. Paris, 1927. — Füst Milán: Emlékezés K. M.-ra. Nyugat, 1928. — Gyulai Márta: K. M. sról. Nyugat, 1930. — Dénes Sándor: Folytatom a «Színek és évek--et. Literatúra, 1929. —

Dóczy Jenő: Koszorú egy regényalak sírjára. Magyar-ság, 1931. évf. 243. sz. — Dénes Tibor: K. M. Bp. 1932. — Bánhegyi Jób: K. M. Pannonhalmi Szemle, 1932. — Kovács György: Az idő asszonya. Erdélyi Helikon, 1933. — Németh László: Hiányzó arcképek. Tanú, 1933. — Rónay Mária: K. M. az író és asszony. Literatura, 1934. — Radnóczy Miklós: K. M. művészi fejlődése. Szeged, 1934. — Ágoston Julián: K. M. Bp. 1934.

Szederkényi Annáról. Gáspár Jenő: Sz. A. össze-gyűjtött munkái. Magyar Kultúra, 1929. — Hein Tádé: Sz. A. Pannonhalmi Szemle, 1932. — Nyugat, 1914. 1916. 1918. évf. — Napkelet, 1924. 1927. 1929. évf. — Magyar Kultúra, 1916. 1917. 1927. 1929. 1932. évf. — Magyar Figyelő, 1917. — Budapesti Szemle, 1917. évf.

Berde Máriáról. Bodor Aladár: A mai erdélyi nőírók. Prot. Szemle, 1925. — Horváth János: Akadémiai jutalom erdélyi írónak. Napkelet, 1925. — Kiss Ernő: R. Berde Mária. Pásztortűz, 1926. — Németh László: B. M. Prot. Szemle, 1927. — Alszegehy Zsolt: Össze-foglaló könyvszemle. Irodalomtörténet, 1925. — R. Berde Mária: Életemről. Pásztortűz, 1931. — Sáfrán Györgyi: Erdélyi lélek az erdélyi lírában. Bp. 1937. — Gulyás Sándor kritikája A Szent Szégyen-ről. Napkelet, 1925.— U. az: A Romuáld és Audriáná-ról. Napkelet, 1927. — Zsigmond Ferenc bírálata a Télutó-ról. Prot. Szemle, 1928.

Sz. Szabó Máriáról. Karácsony Sándor: Sz. M. Protestáns Szemle, 1928. — Budapesti Szemle, 1935. — Napkelet, 1935. 1936. évf. — Katolikus Szemle. 1935. 1936. évf. — Középkisk. Tanáregyesületi Közlöny 69. és 70. k.

P. Gulácsy Iránról. Walter Gyula: Pálffyné Gulácsy Irén. Pásztortűz, 1925. — Kiss Ernő: Erdélyi regények. Erdélyi Irodalmi Szemle, 1926. — Kéky Lajos bírálata a Föregetről. Prot. Szemle, 1926. — P. Gulácsy Irén önmagáról. Literatura, 1927. — Gáspár Jenő: Mohács

emléke a magyar elbeszélő irodalomban. Magyar Kultúra, 1927. — Biczó Ferenc: Pálffyné Gulácsy Irén. Kaposvár, 1970. — Zsigmond Ferenc: P. Gulácsy Irén. Debreceni Szemle, 1950. — Harsányi Kálmán: P. Gulácsy Irén. Élet, 1927. — Németh László: Gulácsy Irén. Protestáns Szemle, 1927. — Bujdos Balázs: Pálffyné Gulácsy Irén. Sopron 1934. — Bánhegyi Jób: P. Gulácsy Irén. Pannonhalmi Szemle, 1953. — U. az: P. Gulácsy Irén regényei. U. ott, 1937. — Azonkívül a Nyugat, Napkelet, Protestáns Szemle és más folyóiratok kritikái.

Folyóiratok: A Hét, Akadémiai Értesítő, Budapesti Szemle, Egyetemes Philológiai Közlöny, Erdélyi Irodalmi Szemle, Erdélyi Múzeum, Élet, Irdalomtörténet, Irodalomtörténeti Közlemények, Katholikus Szemle, Könyvtári Szemle, Kultúra, Magyar Figyelő, Napkelet, Nyugat, Magyar Szemle, Pannonhalmi Szemle, Pásztortűz, Protestáns Szemle, Tanú, Új Idők, Uránia, Vasárnapi Újság és napilapok könyvismertetései.

NÉVMUTATÓ.

Abafi Lajos 36
Ada Negri 10, 15
Ady Endre 8, 64, 67, 68,
190, 192
Ady Mariska, Landtné
192
Adorján Boldizsámé,
Lemouton Emilia 55
Álba Ncvis, Unger Ila 66
Albisy Katalin 57
Altay Margit 204
Amborozovits Béláné,
Mcszlényi Ilona 57
Amica, Gyarmathy
Zsigáné
Anatole Francé 82
Anda Róza, gróf Bethlen
Jánosné 54
Andor József 65
Andorffy Mária 204
Andor Mária, Révainé 204
Andor Pál, Majthényi
Flóra 51—52
Andrássy Ilona gr.,
Czirákyné 192
Andrássy Lidia, Pósné
194
Angyal Ilka, Klárné 63
Angyal Jánosné,
Lőrinczy Erzsébet 194

- Ez a névmutató a
nevekre nem terjeszkedik

Anka Jánosné, Dobay
Mariska 192
Anna Kata Ge. 23
Apa Benedek 91
II. Apafi Mihályné,
Bethlen Kata 30 —
Apafi Mihályné,
Bornemissza Anna 28
Aranka György 32
Arany János 45, 52, 54
Arató Erzsi 204
Arányi Mária 204
Arndt János 25, 26
Arpadina, Malom Lujza 48
Assisi Szent Ferenc 20,
94, 107
Ábrányi Kornélné,
Katona Klementin 62
Ádám Erzsi 204
Ádám Éva, Kamenyczky
Etelka 204
Ágai Adolf 60
Áldor Imre 45
Árva Bethlen Kata, gr. —
Teleki Józsefné 28—29
Ásguthy Erzsébet 192

Babits Mihályné, Török
Sophie 15, 191
Bach Sebestyén 9

Könyvészetben előforduló
ki.

- Bacsányi Jánosné,
Baumberg Gabriella 142
- Bajza József 43, 46, 60
- Bajza Lenke, Beniczkyne
45, 60—62
- Balassa Bálint 8, 22, 24,
25, 27
- Balásházy Péter, Evva
Sári 204
- Balázs Sándor 45
- Balázs Sándorné,
Beczassy Judit 198—99
- Ballá Irma 204
- Balogné Hajós Terézia 204
- Baloghné Molnár Mária
192
- Barkóczy Borbála,
Czirákyné 31
- Bárta Erzsébet 204
- Barsy K. Irma 192
- Bartók Márta 192
- Baskircsev Mária 17
- Bató Józsefné, Ferenczi
Sári 72
- Bauer Ervin 116
- Baumberg Gabriella,
Bacsányiné 142
- Bálintffy Etelka,
Rózságiné 54
- Bánhid Stefánia br.,
Behtritzs Amade Emil-
né 200
- Beczassy Judit, Balázs
Sándorné 198—99
- Becsky Ida, Lónyayné 63
- Beethoven 9
- Beksits Gusztávné, Bog-
danovits Krisztina 62
- Benedek Aladárné,
Büttner Lina 55
- Benedek Elek 162
- Beniczky Irma,
Kuliffayné 45, 56
- Beniczky Ferencné,
Bajza Lenke 45, 60—62,
208
- Benkó Anna 192
- Beöthy Zsolt 20, 74
- Berde Mária 142—150
- Beregszászi Pál 33
- Berend Miklósné 201
- Berkesné Palotai Boris 194
- Bertha Ilona 192
- Berzsenyi Dániel 38
- Bessenyei György 31
- Bethlen Gáborné,
Károlyi Zsuzsanna 28
- Bethlen István gróf 202
- Bethlen Jánosné,
Wimpffen Beatrix br. 54
- Bethlen Kata, II. Apafi
Mihályné 30
- Bethlen Kata, gr. Teleki
Józsefné 28—29
- Bethlen Margit gr. 14, 202
- Bethlen Miklósné,
Izidora 54
- Bezerédj Amália,
Bezerédjné 55
- Bezerédj Istvánné,
Bezerédj Amália 55
- Bédy Jánosné, Fábíán
Julianna 34—35
- Biczó Ferenc 176
- Björnson 72
- Blaha Lujza 207

- Blaskó Mária 204
 Bobula Ida 192
 Bochuniczky Szefi 203
 Bod Péter 29
 Boér Margit 204
 Bogdánovits Krisztina,
 Bcksitsné 62
 Bokor Malvin, Scmscyné
 62
 Boldog Margit 20
 Boncza Berta, Csinszka
 192
 Borosnyay Kamilla,
 Hermann Ottóné 57
 Bornemissza Anna,
 Apafiné 28
 Bornemissza Anna,
 Telekiné 28
 Bourget Paul 77
 Bózsing Fanny 204
 Böcklin 9
 Börsök Erzsébet 192
 Brandeis Ferencné, Frey
 Melanie 193
 Bretmer 41
 Brisits Frigyes 87
 Bródy Lili 203
 Bródy Sándor 92, 93
 Brucknerné, Farkas
 Gizella 204
 Bulyovszky Gyula 45
 Bulyovszky Gyuláné,
 Szilágyi Lilla 57
 Buzáth Anna 192
 Büttner Júlia 55, 56
 Büttner Lina, Benedek-
 né 55,5
 Byron 48
 Canova 9
 Cellini Benvenuto 9
 Comenius 24
 Correggio 9
 Constance, Ábrányiné 62
 Csajághy Júlia 60
 --Csajághy Laura 60
 Csapó Etelka 53
 Csapó Mária, Vachottné
 52, 55
 Csáky Anna 28
 Csáky Istvánná,
 Wesselényi Anna 28
 Csáky Krisztina,
 Esterházy Miklósné 28
 Csánki Mariska, Cseh
 Imréné 193
 Császár Elemér 61, 124
 Cseh Imréné, Csánki
 Mariska 193
 Csécsi Nagy Erzsébet 193
 Csinszka, Boncza Berta
 192
 Csiszár Kálmánné,
 Ugróczy Ida 57
 Csízi István 32, 35
 Csokonai Vitéz Mihály 8,
 55
 Csománé Jancsó Ilona 204
 Czeke Vilma 204
 Czikle Valéria, György
 Gáborné 193
 Cziráky Józsefné,
 Andrásy Ilona gr. 192
 Cziráky Józsefné,
 Barkóczy Borbála 31
 Czóbel Ernőné, Lányi
 Sarolta 68

- Czóbel Minka 15, 65—66
 Czobor Erzsébet,
 Thurzóné 28
- Dahény Mária 204
 D'Annunzio 77, 106
 Dante 9
 Dapsy Gizella,
 Rozsnyayné 67
 Dánielné, Lengyel Laura
 69
 Dárday Olga, Szendéné
 204
 Dávid Margit, Gáspárné
 205
 Deák Ferenc 207
 Debreczeny Lili 193
 De Gerando Antónia 57
 Dessewffy Berta 204
 Déchy Liane 195
 Dénes Gizella 197—98
 Dériné Széppataki Róza
 65
 Désy Annié, Samassáné
 204
 Dickens 82, 196
 Dittler Irén 193
 Dobay Mariska, Anka
 Jánosné 192
 Dobosi Pécsi Mária
 196—97
 Doleschall Ervinné 193
 Donatello 9
 Dostojevskij 9
 Dóczi Ilona 23
 Dóczy Terézia, Farkasné
 ?7
 Dóczy Zsuzsanna 23
- Dókus Ernőné, Ragályi
 Ilona 62
 Döbrentei Gábor 38
 Dömötör Ilona 193
 Draskóczy Ilma 193
 Dugonics András 41
 Dukai Takács Judit 37—40
 Dukai Takács Terézia 40
 Dürer 9
- Ecsedi Báthory Istvánné 22
 Ego, Fried Margit 204
 Eörsi Júlia 204
 Eötvös Ida 193
 Eötvös József 54
 Eötvös Károly 91, 92
 Erdélyi Györgyné, Mikes
 Róza 63
 Erdélyi János 44
 Erdős Renée 15, 68, 89—
 113
 Ernyi Franciska 41
 Erzsi néni, Krüzselyi
 Erzsébet 66
 Esterházy Miklósné,
 Csáky Krisztina 28
 Esterházy Pál 27
 Evva Sári, Balásházy
 Péter 204
 Édes Gergely 32, 35
- Fadgyas Etelka,
 Maderspachné 62
 Falbaire 41
 Fangh Istvánné, Gyújtó
 Izabella 58
 Farkas Gizella,
 Brucknerné 204

Farkas Sándoré,
 Dóczy Terézia 37
 Fayl Frigyesné,
 Hentallcr Mariska 5,
 23, 56
 Fábíán Juliánna, Bédi-
 né 34—3?
 Fáy Ilona 204
 Fehér Krisztin 204
 Fejér Juliska,
 Rengelhallné 205
 Ferdinándyné Lengyel
 Angéla 204
 Ferenczi Magda 72
 Ferenczi Sári, Batóné 72
 Ferenczy István 48
 Ferenczy Teréz 48—49
 Ferenczi Zoltán 72
 Festetich György gr. 38
 Feszthy Árpádné, Jókai
 Róza 206
 Firduszi 9
 Fittler Irma, Lintnerné
 205
 Flatt Zsóka 193
 Flaubert 199
 Flóra, Majthényi Flóra
 51—52
 Földes Jolán 203
 Földi Ilonka 193
 Frangepán Katalin,
 Zrínyi Petemé 28
 Frankenburg Adolf 44
 Frideczky Józsefné,
 Szentirmay Gizella 206
 Fried Margit,
 Rózsavölgyiné 204
 Freud 119, 192

Frey Melanie,
 Brandeisné 193
 Fröhlich Brúnó 116
 Fürt Gitta 193
 Gaál Gyuláné, Reschner
 Ilona 205
 Gajáry Böske 205
 Galambos Margit 193
 Ganderax Louis 77
 Garay János 43, 44
 Garden Lilly 205
 Gárdos Mária 205
 Gáspárné Dávid Margit
 205
 Geguss Ida 205
 Gellért Mária 205
 Geöndöts Ferenc 38
 Gergely Boriska 193
 Gergely Márta 205
 Geró' Katalin 205
 Sz. Gertrúd 10
 Gina 8
 Gineverné, Györy Ilona
 193
 Goethe 9
 Gombos Albinné,
 Miklósy Ilona 70
 Goncourt 199
 Grail Erzsébet 205
 Gulácsy Irén 16, 159—189
 Gulyás József 26
 Gvadányi József 32—35
 Gyarmathy Zsigáné,
 Hory Etelka 59
 Gyöngyösi István 24, 32
 György Gáborné,
 Czikle Valéria 193

- Györy Ilona, Gineverné 195
 Györy Vilmos 195
 Gyújtó Izabella, F_ anghné 58
 Gyulai Pál 50, 52, 60, 208
- Hadik Etelka 193
 Hajnal Anna 193
 Hajnalka, Bálintffy Etelka 5:4
 Hajós Terézia, Baloghné 204
 Halmágyi Mária 193
 Haller Jánosné, Kornis Katalin 28
 Haller László gr. 29
 Hallósy Márta, Tesárné 203
 Hampel Józsefné, Pulszky Polixéna 57
 E. v. HandeWMazzetti 10, 16
 Hankiss János 75, 77
 Harmath Lujza 62
 Harsányi Ilona 23
 Harsányi István 26
 Harsányi Lajos 64
 Hartmann Eduárd 8, 64
 Hatvány Lili br. 14, 201—202
 Havas Alisz 205
 Heckenast Gusztáv 60
 Heine 91
 Hentaller Elma, Serákné 57
 Hentaller Mariska, Faylné 5, 23, 56
- Herczeg Ferenc <ro, 69,124
 Hermann Ott'óné, Borosnyay Kamilla 57
 Hevesi Ivánné, Sikor Margit 62
 Hildebrand Adolf 9
 Hildebrandt Hans 8
 Szt. Gertrúd to
 Szt. Hildegard 10, 15
 Homonnai Betti 205
 Horvát Árpád 49
 Horvát Árpádné, Szendrey Júlia 8, 49—51
 Horváth Árpádné 193
 Horváth Böske 54
 Horváth Dániel 40
 Horváth Elek 40
 Horváth István 43
 Horváth Izabella 193
 Horváth Janka 62
 Horváth János 79
 Homeros 9
 Hory Etelka, Gyarmathy Zsigáné 59
 Hölty 46
 Hrabovszky Júlia, Munteuranuné 62
- Iduna, Szász Károlyné 52
 Igaz Sámuel 43
 'Ignécz Rózsa 205
 Illésné, Váلكay Erzsébet 193
 Izidora, Bethlen Miklósné 54

- Jaczkó Olga, Nátolyáné 205
 Jakobson 72
 Jancsó Hona, Csománé 204
 Jankovich Lujza, Vécscyné 205
 Jámbor Kálmánna, Zsámár Margit 206
 Járossy Erzsébet, Szkálosné 205
 Jászai Mari 207
 Jászi Oszkárné, Lesznai Anna 67
 Josephus Flavius 116
 Jovanovich Lea 205
 Jókai Mór 54, 60, 82, 206
 Jókai Róza, Feszthyné 206
 Jósika Miklós 54, 60, 72
 Jósika Miklósné, Podmaniczky Júlia 57
 Juhász Gyula 188
 Juhász Margit, Méreyné 195
 Justh Zsigmond 207
- Kabdebo Erna 205
 Kacziány Ödönné, Oroszy Vilma 57
 Kaffka Margit 15, 16, 68, 114—132, 133, 190
 Kalocsa Róza 56
 Kamenyiczky Etelka (Ádám Éva) 204
 Kánya Emilia, Szegfi Mórné 45, 57
 Karács Ferencné, Takács Éva 55
 Karács Teréz 55
- Karay Ilonka 54
 Karlovszky Gusztávné, Miticzky Ida 58
 Katalin apáca 21
 Katinka, Gyarmathy Zsigáné 59
 Katona Klementin, Ábrányi Kornélné 62
 Kazinczy Klára 37
 Kazinczy Ferenc 31, 37, 30, 46, 47
 Kállay Miklós 209
 Kálmán Margit, Ozorainé 205
 Kármán József 42
 Károlyi Zsuzsanna, Bethlen Gáborné 28
 Kelecsényi Gabriella 193
 Kelemen Lajosné, Zathureczky Berta 63
 Kelemen László 41
 Kemény Jánosné, Lónyai Anna 28
 Kemény Zsigmond 54
 Kempelen Győzőné, Tóth Riza 58
 Kempner Magda, Radoné 194
 Keresztszeghy Etta 62
 Képlaki Vilma, Szemere Pálné 47348
 Kétági Ágnes 23
 Kisfaludy Atala 53—54, 65
 Kisfaludy Károly 43, 48
 Kiss Ida, Tamásné 205
 Kiss János 38
 Kiss József 65, 92

- Klár Józsefné, Angyal
     Ilka 63
 Knut Hamsun 72
 Kolosy Elvira 54
 Komárominé, Mihclffy
     Elvira 194
 Komjáthy Jenő 64
 Komócsy József 45
 Korpássy Margit, Törőné
     194
 Komis Gyula 11
 Kornis Katalin, Hallerné
     28
 Kosáryné, Réz Lola 195—
     196
 Kosztolányi Dezsőné
     207—208
 Kovacsóczy Mihály 43
 Kovács Gáborné, Vályi
     Klára 35
 Kovács Hermin, Törökné
     52
 Kovásznay Erzsébet 193,
     205
 Kozma Ilona 195
 Kóbor Noémi 200
 Kóbor Tamás 200
 Kölcsey Ferenc 46, 48
 Környei Paula 191
 Kó'vágó Erzsébet 205
 Kövály László 36
 Kövér Erzsébet 190
 Kövér Ilma 63
 Kretschmer 75
 Krivátsy Szűcs Mária 193
 Krüzseli Erzsébet 66
 Kuliffay Edéné,
 Beniczky Irma 45, 56
 Kun Melanie,
     Kvassayné 63
 Kupcsay Jánosné,
     Molnár Júlia 63
 Kuruc Vay Adámné,
     Zay Anna 30
 Kvassay Edéné,
 Kun Melanie 63

 Labanc Ida 193
 Laborfalvi Róza, Jókainé
     206
 Ladoni Sára 23
 Lagerlöf Zelma 10, 16
 Landtné, Ady Mariska
     192
 Lasker-SchülerElza 10,15
 Lángné, Lehoczky Ida
     193
 Lányi Sarolta,Czóbelné 68
 E. Lázár Franciska 193
 Lehoczky Ida, Lángné
     193
 Lelkes Éva 193
 Lemouton Emilia,
     Adorjáné 55
 Lenau 48
 Lengyel Angéla, Ferdi-
     nándyné 104
 Lengyel Laura, Dánielné
     69
 Lesznai Anna, Jászinné 67
 Léda 8
 Lépešsy Gábor, Fanghné
     58
 Liditt Júlia 193
 Ligeti Erzsébet 205
 Lilla 8

- Lintner Sándomé,
 Fittler Irma 205
 Lionardo da Vinci 9
 Liptai Márta 41
 Lisznyay Kálmán 48
 Liszt Ferenc 9
 Lithvay Viktória 54
 Lolli, Tóth Jolán 54
 Lonkay Antalné, Tóth
 Jolán 54
 Lorántffy Zsuzsanna,
 I. Rákóczi Györgyné
 22, 25, 28
 Losonczy Anna 8
 Lónyai Anna, Kemény
 Jánosné 28
 Lónyay Sándorné, Becsky
 Ida 63
 Lőrinczy Erzsébet,
 Angyalné 194
 Lux Terka, Szöllösyné 70

 Maderspach Olivérné,
 Fadgyas Etelka 62
 Magay Berta 194
 Majthényi Flóra, Tóth
 Kálmánné 51—52
 Malom Lujza 48
 Malvina, D. Takács Judit
 38
 Malvina, Tarnóczy
 Malvina 54
 Manaszy Margit,
 Niamesnyné 202
 Mann Thomas 82
 Margit néni, Altay
 Margit 204
 Mark Twain 77

 Marschalkó Lia 194
 Massai Ágnes 25
 Martini Hilda, Strieglné
 194
 Matthisson 46
 Mauks Ilona, Mikszáthné
 207
 Mauks Kornélia 207
 Maupassant 199
 Mayer János 25
 Márffy Ödön 192
 Márffy Ödönné, Boncza
 Berta 192
 Máriássyné, Szemere
 Katinka 194
 Máté Jánosné, Újfalvi
 Krisztina 33, 35—36
 Máté Károly 29
 Mátray Gábor 44
 Medveczky Bella 203
 Megyery Ella 205
 Megyery Sári 203
 Melha Kálmánné,
 Szaák Lujza 63
 Meszlényi Ilona,
 Ambrozovits Béláné 57
 Metastasio 41
 Meunier 9
 Mécs László 64
 Méreyné, Juhász Margit
 Michelangelo 9
 Mihelffy Elvira,
 Komárominé 194
 Mikes Anna gr. 32
 Mikes Róza, Erdélyiné 63
 82
 Miklós Jutka 68
 Miklósy Ilona, Gombosné
 70

- Mikszáth Kálmán 124,
 188, 196, 203
 Mikszáthné, Mauks Ilona
 207
 Miticzky Ida, Karlovszky
 Gusztávné 58
 Molière 9
 Mollináry Gizella 190
 Molnár Borbála 32—54,
 36
 Molnár Júlia,
 Kupcsayné 63
 Molnár Kata 205
 Molnár Mária, Baloghné
 192
 Moor Anna 41
 Mozart 9
 Móczár Jolán,
 Szerelemhegyiné 206
 Móra Ferenc 188
 Möbius 8
 Munkácsy János 44
 Muntureanu Györgyné,
 Hrabovszky Júlia 62
 Murillo 9
- Nagyborsai Farkas Klári
 204
 Nagy Emma 190
 Nagy Ignác 44
 Nagy Méda, Kovácsné
 191
 Nagy Teréz, Ruttkay
 Emma 194
 Nátolyáné, Jaczkó Olga
 205
 Niamesyné, Manaszky
 Margit 202
- Niczky Istvánné,
 Tarnóczy Malvina 54
 Nietzsche 64
 Nihil, Hevesiné 62
 Nil, Dapsy Gizella 67
 Nogáll Janka, Szabóné
 69—70
 Nulla, Hevesiné 62
 Nuszbeck Sándorné,
 Uzon Mária 206
- Oláh Ida, Lux Terka 70
 Oletko Károlyné,
 Szalay Fruzina 65
 Oroszy Vilma,
 Kacziány Ödönné 57
 Ossian 38
 Osvát Ernő 117
 Ozorainé, Kálmán Mars
 git 205
- Ölbey Irén 194
 Öreg néni, Mikes Róza
 63
- Palestrina 9
 Palotai Boris, Berkesné
 194
 Papp-Váry Elemérné,
 Sziklay Szeréna 191
 Patthy István 38
 Pákh Albert 44
 Pálffy Jenő 160
 Pálffy Jenőné, Gulácsy
 Irén 159—189
 Pálmai Ilka 207
 Pálosy Éva 205

- Pálóczi Horváth Ádám
32, 36, 37
- Párniczky Edéné,
Szederkényi Anna
133—U-
- Pázmány Péter 23
- Pekry Lőrinc 25
- Pekry Lőrincné,
Petrőczy Kata 25—27
- Perczel Etelka 8
- Peterdi Andorné, Várnai
Zseni 67
- Petheő Irén 194
- Petőfi Sándor 8, 9, 47,
48, 51, 53, 54
- Petőfi Sándorné,
Szendrey Júlia 8,48-51
- Petőfi Zoltán ^o
- Petrichevich Horváth
Lázár 44
- Petrolay Margit 205
- Petrőczy Istvánné,
Révay Erzsébet 28
- Petrőczy Kata, Pekry
Lőrincné 25—27
- Péczeli József 35
- Podmaniczky Júlia,
Jósika Miklósné 57
- Pokorny Margit 205
- Pósa Lajosné, Andrassy
Lidia 194
- Prohászka Ottokár 50, 64
- Pulszky Polixéna,
Hampel József né 57
- Rachmanova Alja 17
- Radó Pálné, Kempner
Magda 194
- Radványné,
Ruttkay Emma 194
- Raffael 9
- Ragályi Ilona, Dókusná
62
- Rajka Teréz, Wargháné
57
- Rampolla 93, 106
- Rákóczi Erzsébet 27
- II. Rákóczi Ferenc 25,
26, 28
- I. Rákóczi György 24, 25
- I. Rákóczi Györgyné,
Lorántffy Zsuzsanna
23—25, 28
- Ráskay Lea 20
- Reichard Piroska 68
- Rembrandt 9
- Rengelhall Béláné,
Fejér Juliska 205
- Reschner Ilona Gaálné
205
- Reviczky Carla 194
- Reviczky Gyula 64, 65
- Rédey Tivadar 192
- Révai Mór Jánosné,
Andor Mária 204
- Révay Erzsébet,
Petrőczy Istvánné 28
- Ritoók Emma 71—72
- Rodin 9
- Rolla Margit 194
- Rousseau 31
- Rozsnyay Kálmánné,
Dapsy Gizella 67
- Rónay Mária 203
- Róth Jenőné, Berde
Mária 142—150

- Rózsaági Antalné,
Bálintffy Etelka 54
- Rózsavölgyi Mórné,
Fried Margit 204
- Rubens 9
- Rudnyánszky Karolina br.
41
- Rusz Rózsika, Szigethy-
né 206
- Ruth Klára 194
- Ruttkay Emma,
Radványiné 194
- Salis 46
- Samassa Adolfné, Désy
Annié 204
- Sand George 16
- Sappho 9
- Schack Béláné 194
- Schopenhauer 8, 64
- Schöpflin Aladár 131
- Schreiber Mária 194
- Schröder 41
- Sebestyén Gyuláné,
Stetina Ilona 63
- Semsey Róbertné,
Bokor Malvin 62
- Serák Károlyné,
Hentaller Elma 57
- Shakespeare 9, 55
- Sigrid Undset 10, 16
- Sikor Margit, Hevesiné
62
- Sík Sándor 64
- Simándi Erzsébet 203
- Simán Erzsébet 206
- Simonfay Margit 206
- Sipos Ida 194
- Somfay Margit 200
- Somló Sándor 68
- Somló Sári 68
- Sophokles 9
- Sövényházi Márta 20
- Splényi Ödönné, Blaha
Lujza 207
- Stark Ella, Zemplényiné
206
- Stetina Ilona,
Sebestyénné 63
- Stirna Ilona, Tartallyné
194
- Striegl Józsefné, Martini
Hilda 194
- Szaák Lujza, Melháné 63
- Szabady Janka 63
- Szabó Dezső 167
- Szabó Józsefné,
Szentpály Janka 58
- Szabó Mária, Szent-
mihályiné 151—158
- Szabóné, Nogáll Janka
69—70
- Szalay Fruzina,
Oletkoné 65
- Szalay Károly 53
- Szánday Zeno,
Szigyártóné 63
- Szász Károly 52
- Szász Polixéna, Iduna
52
- Szeben Klára 206
- Szederkényi Anna,
Párniczkné 133—141
- Szegfi Mórné, Kánya
Emilia 45, 57

- Szekeres Margit 206
 Szemere Katinka,
   Máriássyné 194
 Cz. Szemere Klára 206
 Szemere Krisztina,
   Szemere Pálné 47—48
 Szemere Pál 43, 47
 Szemere Pálné, Szemere
   Krisztina 47, 48
 Szende Fülöpné, Dárday
   Olga 204
 Szendrey Júlia, Petőfiné
   8, 49—51
 Szendrey Mária 50
 Szenes Erzsébet 194
 Szenes Piroska 203
 Szent Domonkos 20
 Szentirmay Gizella,
   Frideczkyné 206
 Szentiványi Mihály 43,
   48
 Szentmihályiné, Szabó
   Mária 151—158
 Szentpály Janka, Szabó
   Józsefné 58
 Szent Teréz, Nagy 10
 Szerelemhegyiné,
   Móczár Jolán 206
 Szerviczky Margit 206
 Széchenyi György 24
 Székely Júlia 206
 Széll Kálmáné,
   Vörösmarty Ilona 207
 Széppataki Róza, Dériné
   63
 Szigethy Józsefné, Ruzs
   Rózsika 206
 Sziójgyártó Zoltánné 63
- Szikra, gr. Teleki
   Sándorné 68—69
 Szilassy Nadine 194
 Szilágyi Lilla,
   Bulyovszky Gyuláné 57
 Szilágyi Simon Erzsébet
   194
 Szili Leontin 203
 Szirmay Antal 32
 Szkálosné, Járossy
   Erzsébet 205
 Szmrecsányi Jánosné,
   Szmrecsányi Paula 54
 Szmrecsányi Paula,
   Szmrecsányiné 54
 Szöllősy Györgyné,
   Lux Terka 70
 Szöllősy Nina 54
- Takács Edit 194
 Takács Éva, Karacsné 55
 Tamás Ernőné, Kiss Ida
   205
 Tanner Ilonka, Babits
   Mihályné 15, 191
 Tarczay Gizella 194
 Tarnóczy Malvina,
   Niczky 54
 Tartallyné Stima Ilona 194
 Tábori Piroska 194
 Tábori Róbertné,
   Tutsek Anna 70
 Teleki Jánosné,
   Bornemissza Anna 28
 Teleki József gr. 29
 Teleki Sándorné, Szikra
   68—69
 Tennyson 65

- Tesárné, Hallósy Márta
 205
 Tétényi Pál 21
 Thaly Kálmán 26, 178
 Thelegdy Katari—22,23
 Thirring Gusztávné,
 Waisbecker Irén 194
 Thorwaldsen 9
 Thököly Imre 25
 Thököly Imréné, Zrínyi
 Ilona 28
 Thurzó Györgyné,
 Czobor Erzsébet 28
 Thury Zsuzsa 203
 Tiepolo 9
 Tizian 9
 Tobisch Irén 206
 Toldy Ferenc 43
 Tolnai Lajos 124
 Tompa Mihály 52
 Tormay Cécile 16, 73—88
 Tóth Béla 51
 Tóth Jolán, Lonkayné 54
 Tóth Jolán 194
 Tóth Kálmán 44, 45, 47,
 51, ?2, 58
 Tóth Kálmánné,
 Majchényi Flóra 51—52
 Tóth Riza, Kempelen
 Győzőné 58
 Tóth Vanda 206
 Tömörkény 188
 Törökné Kovács Hermin
 62
 Török Sophie, Tanner
 Ilonka 15, 191
 Törőné, Korpássy M. 194
 Tors Kálmán 63
 Tuboly Erzsébet 57
 Tuboly Róza 37
 Tutsek Anna, Tábori
 Róbertné 70
 Ugróczy Ida, Csiszár
 Kálmánné 57
 Újfalvi Krisztina, Máté
 Jánosné 33, 35—36
 Újvári Erzsi 194, 206
 Unger Ila, Álba Nevis 66
 Urbán Eszter 194
 Urr Ida 194
 Uzon Mária,
 Nuszbeckné 206
 ÜchtritzsAmade Emiiné,
 Bánhidy Stefánia br.
 200
 Vachott Sándorné, Csapó
 Mária 53
 Vadász Norbert 39
 Vahot Imre 44
 Vajda János 8, 44, 64
 Vargha Gyuláné 194
 Vass Ottilia gr 54
 Váلكay Erzsébet, Illésné
 Vályi Klára, Kovácsné 35
 Vándor Iván, Várady
 Ilona 200—201
 Várady Ilona, Vándor
 Iván 200—201
 Várnai Zseni, *Peterdi*
 Andorné 67
 Vásárhelyi Piroska 206
 Vera, Ábrányiné 62

- Verdi 9
 Vercocchio 9
 Vécseyné, Jankovich
 Lujza 205
 Végh Vilma 206
 Vértesi Arnold 45
 Vészi Margit 206
 Viktor Gabriella 206
 Vitályos Emma,
 Doleschallné 193
 Viski Böske, Krüzselyi
 Erzsébet 66
 Viski K. Bálintné 54
 Voltaire 31
 Vörösmarty Ilona, Széli
 Kálmánná 207
 Vörösmarty Mihály 8, 43,
 60
- Wagner Richárd 9
 Waisbecker irén,
 Thirring Gusztávné 194
 Waldapfel József 22
 Wargha Lajosné, Rajka
 Teréz 57
 Wass *Ottília* 54
 Weinberger Anna 194
 Weininger 8
 Wesselényi Anna,
 Csákyne 28
 Wesselényi Miklós ifj. 58
 Wesselényi Zsuzsanna br.
 41
- Wilde Oszkár 183
 Wimpffen Beatrix,
 Anda Róza 54
 Wohlbrück Olga 206
 Wohl Janka 45, 58, 208
 Wohl Stefánia 45, 58, 208
- Zapolska Gabriella 206
 Zay Anna,
 Kuruc Vay Ádámné 30
 Zempléni P. Gyuláné,
 Elek Irma 206
 Zemplényi Klára 206
 Zemplényiné, Stark Ella
 206
 Zergényi Ella 194
 Zilahy Károly 48
 Zobor Eszter 201
 Zokoly Miklósné,
 Thelegdy Kata 21 —
 22, 23
 Zrínyi Ilona, Thökölyné
 23
 Zrínyi Miklós 24
 Zrínyi Petemé,
 Frangepán Katalin 28
 Zsámár Margit, Jámbor
 Kálmánné 206
 Zsigmond Ferenc 150
 Zsigray Julianna 202
Zsuzsanna Mária 194

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	5
<i>A nő és a műalkotás</i>	7
<p>A kérdés időszerűsége. — A történelem tanúsága. — A milieu-elmélet. — Biológiai és lélektani magyarázat. — Építészet, szobrászat, zene. — Színpad és drámaírás. — A nő mint lírikus. — Igazi területük: az epika. — Célkitűzés.</p>	
<i>A középkortól a romantizmusig</i>	19
<p>Kódexmásoló apácák. — Az első magyar költőnő. — Kétes szerzők. — Lorántffy Zsuzsanna. — Petrőczy Kata. — Rákóczi Erzsébet; Levélíró asszonyok. — A két Bethlen Kata. — A felújulás korának irodalma. — Gvadányi József Helikoni Köre. — Újfalvi Krisztina. — A Göcseji Helikon. — A «magyar Sappho» élete. — Költészete. — Drámafordítók.</p>	
<i>A romanticizmustól a jelenkorig</i>	41
<p>A nemzeti öntudat ébredése. — Évkönyvek és folyóiratok. — Almanach-líra és biedermeier életérzés. — Női lírikusok: Képlaki Vilma, Arpadina, Ferenczy Teréz. — A «feleségek felesége». — Flóra. — Iduna, Csapó Mária és a többiek. — A regény és elbeszélés. — Szórakoztató elbeszélők. — Beniczkyné Bajza Lenke. — Színtelen elbeszélők. — A századforduló. — Új szellem a női lírában. — Realizmus és naturalizmus a regényben.</p>	
<i>Tormay Cécile</i>	73
<p>Jelentősége. — írói fejlődése. — Emberek a kövek között. — A régi ház. — Bujdosó könyv, Napkelet. — Világnézete. — Az ősi küldött.</p>	

	Oldal
<i>Erdős Renée</i>	89
Pályakezds. — Élete, lírája. — Az új sarj. — Az élet királynője. — Berekesztett utak. — Ave Róma. — A nagy sikoly. — Santerra bíboros. — Erotikus regények. — Naturalista romantika.	
<i>Kaffka Margit</i>	114
Műve és sorsa. — Élete és alkotásai. — Natura- lizmus és impresszionizmus. — A lírikus és el- beszélő. — Színek és évek. — Mária évei. — Az új asszonytípus. — Állomások, Hangyaboly. — Eszmények	nélkül.
<i>Szederkényi Anna</i>	133
Két korszak határán. — Az asszony meg a Fészek. — A felszabadított nő. — A házasság vál- sága. — «A legtisztább víz.» — A női eszmény szol- gálatában.	
<i>Berde Mária</i>	142
Élete és lírája. — Lélektani regények. — Ro- muárd és Andriána. — Novellái, életrajza.	
<i>Szabó Mária</i>	151
A jóság epikusa. — Társadalmi regényei. — Emberé a munka, Istené az áldás. — Világnézete.	
<i>Gulácsy Irén</i>	159
Küldetése. — Élete. — Egyénisége. — Förge- teg. — Hamueső. — Fekete vőlegények. — Történeti háttér. — Meséje. — Jellemzés. — Pax vobis. — A kallói kapitány, Nagy Lajos király. — Gulácsy világképe. — Novellái és színművei.	
<i>ujabb magyar nőíróink</i>	190
Eredeti lírikusok. — A többi költő. — Jelentősebb elbeszélők. — A történeti és társa- dalmi regény. — Elbeszélők és drámaírók. — Emlékiratok szerzői. — Tanulságok.	
<i>Könyvészet</i>	211
<i>Névmutató</i>	217